

2025

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nesrin DEMİR

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KARIA BÖLGESİNDE ATHENA KÜLTÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nesrin DEMİR

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Ankara, 2025

T.C. ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KARİA BÖLGESİNDE ATHENA KÜLTÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nesrin DEMİR

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı Doç. Dr. Yusuf ALBAYRAK

Ankara, 2025

ONAY SAYFASI

Nesrin DEMİR tarafından hazırlanan “Karia Bölgesinde Athena Kültü” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Doç. Dr. YusufALBAYRAK		AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Arkeoloji	
Kabul ☒	Red ☐		
Prof.Dr. Bahattin ÇELİK		AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Arkeoloji	
Kabul ☒	Red ☐		
Dr.Öğr. Üyesi Didem DEMİRALP		Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fak. Arkeoloji	
Kabul ☒	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 12.06.2025

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhammet Enes Kala

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Adı SOYADI:

Nesrin DEMİR

İmza

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanması süreci boyunca, bilgi, kültür ve deneyimleriyle bana rehberlik eden, çalışmamın şekillenmesindeki akademik yönlendirmeleri, yapıcı eleştirileri ve tutumu ile katkı sağlayan danışmanım Doç.Dr. Yusuf ALBAYRAK’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu süreçte manevi desteklerini hissettiğim aileme anlayışları için teşekkür ederim. Son olarak; bilimsel çalışmaların ışığında ilerleyen ve geçmişin izlerini geleceğe taşıyan tüm akademisyen ve araştırmacılara ve arkeoloji camiasına saygılarımı sunarım.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Aydın ve Muğla illerinin büyük bir bölümü ile Denizli ilinin batı ucunu kapsayan Karia bölgesindeki Athena kültünü coğrafi, tarihi ve kültürel bağlamda derinlemesine incelemektir. Tezde, Karia bölgesinin coğrafi özellikleri, bu bölgenin tarihi coğrafyadaki yeri ve Karia uygarlığının oluşumundaki etkileri detaylandırılmaktadır. Özellikle Antik Çağ ve Arkaik dönemde Athena kültünün yayılımı ve etkileri değerlendirilerek, Yunan Panteonunun önde gelen tanrısı ve “Tanrıların ve insanların babası” olarak bilinen Zeus’un en sevdiği kızı olan Tanrıça Athena’nın Yunan mitolojisindeki yeri ve özellikleri ortaya konmaktadır.

Araştırmanın yöntemi, literatür taraması yaklaşımına dayanmakta olup, konuyla ilgili mevcut çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu süreçte, Athena’ya adanmış kutsal alanlar, tapınaklar, sunaklar ve çeşitli arkeolojik buluntular analiz edilmekte, bu buluntuların Karia bölgesindeki toplumsal, dini, ekonomik, siyasi ve idari yapıya etkileri ele alınmaktadır. Ayrıca, bu buluntuların yerel kültürle nasıl etkileşimde bulunduğu ve Karia uygarlığının dini inanç sistemindeki rolü de irdelenmektedir.

Çalışmanın önemi, Karia bölgesindeki Athena kültünün hem yerel hem de Yunan mitolojisindeki yerinin anlaşılmasına katkı sağlaması ve bu kültün toplumsal yapıya olan etkilerini açığa çıkarmasıdır. Athena’nın, zekâ, sanat, strateji ve barış tanrıçası olarak Yunanistan’daki önemi, Karia bölgesinde de benzer şekilde algılanmış ve tanrıçaya adanmış çeşitli tapınaklarla pekiştirilmiştir.

Elde edilen bulgular, Karia bölgesinin tarihi ve kültürel zenginliklerini vurgulamakta ve Athena kültünün Anadolu üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu bulgular ayrıca, Karia bölgesinde Athena tapınımının, hem dini hem de sosyal dinamikler açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Athena kültü, Karia’nın antik toplum yapısını şekillendiren önemli bir unsurdur ve bu kültün daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesi, Anadolu’nun dini ve kültürel mirasının anlaşılması açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Karia Bölgesi, Athena Kültü, Arkeoloji, Anadolu

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct an in-depth examination of the cult of Athena in the Caria region, which encompasses a large part of Aydın and Muğla provinces as well as the western edge of Denizli province, within a geographical, historical, and cultural context. The thesis elaborates on the geographical features of the Caria region, its historical geographical location, and the influences these aspects have had on the formation of Carian civilization. In particular, the study evaluates the spread and effects of the cult of Athena during the Ancient and Archaic periods, and it explores the role and characteristics of the goddess Athena, known as “the daughter of Zeus, the father of gods and men,” in Greek mythology.

The research methodology is based on a literature review approach, wherein existing studies related to the subject are examined in detail. In this process, sacred areas, temples, altars, and various archaeological findings dedicated to Athena are analyzed, and the impact of these findings on the social, religious, economic, political, and administrative structures of the Caria region is discussed. Additionally, the interaction of these findings with local culture and the role of the cult of Athena in the religious belief system of Carian civilization are explored.

The significance of this study lies in its contribution to the understanding of the cult of Athena in the Caria region, both in local and broader Greek mythology, as well as its effects on the social structure. Athena, recognized as the goddess of wisdom, art, strategy, and peace, was similarly revered in the Caria region, reinforced by various temples dedicated to her.

The findings emphasize the historical and cultural richness of the Caria region and provide a detailed examination of the impact of the cult of Athena on Anatolia. These findings also demonstrate the critical role that the cult of Athena played in shaping the ancient societal structure of Caria. In conclusion, the cult of Athena is an essential element in the formation of the ancient societal dynamics in Caria, and a broader evaluation of this cult is crucial for understanding the religious and cultural heritage of Anatolia.

Keywords: Caria Region, Athena Cult, Archeology, Anatolia

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu	1
1.2. Amaç	2
1.3. Kapsam	3
1.4. Yöntem	11
2. KARİA BÖLGESİ COĞRAFYASI VE SİYASİ TARİHİ	13
3. KARİA ŞEHİRLERİ	22
4. YUNAN MİTOLOJİSİ VE YUNAN TANRILARI	32
4.1. Yunan Mitolojisi	32
4.2. Yunan Tanrıları	32
5. ATHENA	44
5.1.Etimolojisi	44
5.2. Atribütleri (Sembolleri, Özellikleri)	44
5.3 Athena'nın Mitolojileri	49
6. KARİA BÖLGESİNDE ATHENA	52
6.1. Alabanda	52
6.2. Alinda	53
6.3. Antiokheia ad Meandrum	54
6.4. Aphrodisias	55
6.5. Euromos	55
6.6. Halikarnassos	56
6.7. Harpasa	58
6.8. Herakleia	58
6.9. Hydissos	59
6.10. Knidos	60
6.11. Pedasa	60
6.12. Stratonikeia	63
6.13. Tralleis	63
7. SONUÇ	65
8. KAYNAKÇA	74
9. EKLER	87
10. HARİTALAR	87
11. RESİMLER	90

EKLER LİSTESİ

Haritalar: Karia Bölgesi ve Anadolu Antik Bölgeleri Haritaları

Resim 1: Alabanda Sikkesi

Resim 2: Alabanda Sikkeleri

Resim 3. Alinda TK.2. Hydrophoros Figürini

Resim 4: Antiocheia ad Meandrum Athena Sikkesi

Resim 5: Antiokheia Sikkesi

Resim 6: Aphrodisias Antik Kenti Sebasteion Kutsal alanı

Resim 7: Sebasteion Kutsal Alanı Athena Parthenos Kült Heykeli Kalkan Kabartması

Resim 8 : Euromos AthenaAdak Heykelciği

Resim 9: Halikarnassos Sikkesi

Resim 10: Halikarnassos Athena Sikkesi arka yüzünde Athena

Resim 11 : Harpasa Sikkesi arka yüzünde Athena

Resim 12 : Harpasa Sikkeleri

Resim 13 : Herakleia'dan Athena'nın yer aldığı Sikke

Resim 14 : Hydissos Sikkesi

Resim 15 : Pedasa Athena Heykelciği

Resim 16: Pedasa Athena Kutsal Alanı

Resim 17: Pedasa Athena Kutsal Alanı, Athena Tapınağı ve Kült Ocağı

Resim 18: Pedasa Athena Kutsal Alanı, Karakol Binası Doğu Cephesi

Resim 19: Akropolis: MÖ. 5. Yüzyıla Tarihlenen Adak Yazıtı

Resim 20: Akropolis: Güney Sur Kapısı

Resim 21: Pedasa Athena Kutsal Alanı “Athen” Yazılı Adak Steli Parçası

Resim 22: Pedasa Athena Terasından Terrakotta Kybele Figürini

Resim 23: Athena Kutsal Alanı: Fayans adaklar

Resim 24: Pedasa Athena Tapınağı- naos ve pronaos

Resim 25: Athena Kutsal Alanı: İon Kymationu Parçası

Resim 26: Hathor betimli kemik levha ve Kemik kadın başı

Resim 27: Pedasa Athena Kutsal Alanı: Kemik Fibulalar ve Bronz Gözler

Resim 28: Stratonikeia Athena Heykeli Üst ve Alt Bölüm

Resim 29: Tralleis Athena Figürini

Resim 30: Tralleis Athena Başı

Resim 31: Tralleis Athena Heykeli Parçası

Resim 32: Athena'nın Doğum Sahnesi

Resim 33: Athena İle Poseidon Anlaşmazlığı

Resim 34: Tanrıça Athena

Resim 35: Athena Heykelcikleri

Resim 36: Athena Kutsal Alanı

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AST	: Araştırma Sonuçları Toplantısı
BMC	: British Museum Collection
BMC Caria	: British Museum CAtalogues of GreekCoins, Caria.
C	: Cilt
Cm	: Santimetre
Dr.	: Doktor
METU JFA	: Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture
MÖ.	: Milattan önce
MS.	: Milattan sonra
OLBA	: Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayını
S	: Sayı
SNG Caria	: Sylloge Nummorum Graecorum
s.	: Sayfa
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
JHS	: International Journal of Human Sciences

1. GİRİŞ

1.1. Konu

“İnsanlığın var olduğu günden itibaren görülen din, uygarlık ve kültür tarihinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Gerek Yunanistan’da gerekse Anadolu’daki bütün antik kentlerde dinin yapısal özelliği, kült aracılığı ile kendini göstermiştir¹.

İnsanlık tarihi boyunca din, karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür². Keskin bir tanımlamaya meydan okusa da, din genel olarak doğaüstü varlıklara veya güçlere inanç, kutsal metinler ve ritüeller, ahlaki ve etik ilkeler ile bir topluluk bilincini kapsayan bir sistem olarak çerçevelenebilmektedir³. Bu araştırma, günümüz Aydın ve Muğla illerinin önemli bir kısmını oluşturan, antik çağda ise yoğun insan yerleşiminin görüldüğü kuzeyde Ionia bölgesi ve güneydoğusunda Lycia bölgesi ile komşu olan Karia bölgesinde Athena kültürünün incelenmesine odaklanmaktadır⁴ (Harita 1).

Literatürde kült kavramı genellikle “saygı gösterme, kutsama, adanmışlık, yüceltme ve ululama” anlamlarında kullanılmaktadır. Hem arkaik hem de modern örnekler incelendiğinde, kült olgusunun temelinde “bağlılık hissi” ve “bağlılık duyulan unsurlar doğrultusunda kendini diğerlerinden ayırt etme” anlayışının yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, kült yapıları genellikle “biz ve onlar” ayrımını içeren bir aidiyet biçimi olarak değerlendirilmektedir⁵. Anadolu, coğrafi konumu ve tarihi boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmasından dolayı, dinlerin gelişimi bakımından da oldukça köklü ve zengin bir geçmişe sahiptir. Paleolitik dönemlerden günümüze değin gelen geniş zaman diliminde, bu topraklarda çeşitli inanç biçimleri ve sistemleri ortaya çıkmış ve birbirlerini etkileyerek günümüzdeki inanç çeşitliliğine katkıda bulunmuşlardır⁶. Antik Yunan’da ve Anadolu’da dinin gelişimi, tapınakları, kutsal alanları, heykelleri ve sunak gibi yapıları ve kavramları meydana getirmiştir. Dinin yapısı ve içeriği, tapınmanın ifade edilmesi kült ile ortaya çıkmıştır⁷. Bunun yanı sıra rahipler, kurban ve adaklar, sunular da kültürün oluşumunda etkili olmuştur. “Kült” mitoloji ve din araştırmalarının önemli kavramlarından biridir. Kült yeri olarak tapınaklar, toplantı evleri, kutsallık atfedilmiş mağaralar, tepeler, nehir ve ormanlar kullanılabilmektedir. Herhangi bir toplumun inanç sistemini ve mitolojisini,

¹ Albayrak, 2008, s. 4.

² Diler, 2007 s. 18.

³ Serdaroglu, 2004, s. 11.

⁴ Serin, 2013, s. 91.

⁵ Yıldız Altın, 2019, s.1052

⁶ Akurgal, 2007, 60

⁷ Albayrak, 2008, 2

kültürel temellerini anlamak için kült kavramını bilmek önemlidir. Çünkü mitolojiler, kültür ve inanç sistemleri kültlerin etrafında şekillenmişlerdir⁸.

Antik çağda Karia, Ege Denizi'nin güneybatı kıyısında yer alan ve kendine özgü kültürel kimliği ile öne çıkan bir bölgedir⁹ (Harita 2). Bölgedeki yerleşimler MÖ. 3. binyıla kadar uzanmakta olup, zengin bir tarihi mirasa sahiptir. Karia, Athena kültü açısından önemli bir merkezdir. Zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak bilinen Athena, Karia'da birçok kentte saygı duyulan ve tapınaklar ve heykellerle onurlandırılan bir tanrıçadır.

Tapınak; belirli bir inanç sistemi, gelenek veya mezhebe bağlı olarak ibadet, ritüel ve dinî uygulamaların gerçekleştirildiği, kutsal kabul edilen mimari yapılardan biridir. Tapınaklar, ait oldukları dinin inanç sistemine, ibadet pratiklerine ve kültürel unsurlarına bağlı olarak hem yapısal hem de işlevsel açıdan farklılık göstermektedir. Her dinin kendi teolojik ve litürjik gerekliliklerine uygun olarak inşa ettiği tapınaklar, mimari üslupları, kullanılan malzemeleri ve mekânsal organizasyonları açısından büyük çeşitlilik arz etmektedir¹⁰. Ayrıca, tek bir din içerisinde dahi farklı tapınak türlerinin bulunması, ibadet biçimlerinin ve kutsallık anlayışlarının çeşitliliğini yansıtmaktadır¹¹.

Karia bölgesinde Athena kültünün incelenmesi, bölgenin kültürel ve dini tarihi hakkında önemli bilgilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, Antik Yunan dini ve mitolojisi ile Akdeniz havzasındaki diğer dinler arasındaki etkileşimlerin de daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, araştırma Karia bölgesinin kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi için de önemli bir etkide bulunacaktır.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, Karia bölgesinde antik çağdan günümüze kadar Athena kültünü incelemektir. Bu kapsamda, bölgede bulunan arkeolojik bulgular, antik metinler ve epigrafik kaynaklar değerlendirilmiş ve Athena kültünün Karia toplumundaki yeri ve işlevi sorgulanmıştır. Araştırma ayrıca, Athena kültünün zaman içinde nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini ve günümüzde Karia kimliği üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu da incelemiştir.

⁸ Dilek, 2020, 47

⁹ Hellström, 2009, s. 267.

¹⁰ Eliade, 1991, s.320.

¹¹ Bell 1997, s.138

1.3. Kapsam

Antik çağda din, insanlığın en eski ve en karmaşık toplumsal olgularından biri olarak ortaya çıkmıştır. Kesin bir kökeni belirlenemese de, antik dinler doğaüstü varlıklara, ruhlara veya tanrılara yönelik inanç sistemleri ile bu inançlara dayalı ritüel ve uygulamaları içermektedir. Bu sistemler, antik toplumların sosyal yapısını, politik düzenini ve kültürel gelişimini derinden etkilemiştir. Antik dönemde dinin ortaya çıkışını ve işlevselliğini kavrayabilmek için disiplinlerarası bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı araştırma yöntemleri ve bilimsel yaklaşımlar, bu olgunun daha açık ve sistematik bir şekilde analiz edilmesine katkı sağlamaktadır.

İlgili disiplinler, antik dinlerin çok yönlü yapısının analiz edilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Arkeoloji, antropoloji, filoloji, tarih ve din bilimi gibi alanlar sayesinde, antik toplumların inanç sistemleri, ritüelleri, kutsal mekânları, dini otoriteleri ve mitolojik anlatıları ayrıntılı bir biçimde incelenebilmektedir. Bu disiplinlerin sunduğu veriler, antik dönem insanların dini pratiklerini, inanışlarını ve bunların toplumsal yapı ile ilişkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aşağıda, söz konusu disiplinlerin bu alana sağladığı katkılar detaylandırılmaktadır.

Arkeoloji, antik dinlerin maddi kalıntılarını inceleyerek inanç sistemleri ve ritüelleri hakkında somut veriler sunar. Tapınaklar, sunaklar, heykelcikler ve dini metinler, eski toplumların dini pratiklerini anlamada önemli kaynaklardır¹². Arkeolojik kazılar, bu inançların günlük yaşamdaki yansımalarını ortaya koyarak antik toplumların dini hayatını daha iyi kavramamıza olanak tanır.

Antropoloji bilimi ile modern kabile toplumlarının inanç sistemleri incelenerek, antik dinlerin yapısı ve işleyişi hakkında önemli veriler elde edilebilmektedir. Antropolojik araştırmalar, ritüellerin sembolik anlamlarını, inançların toplumsal düzen içindeki işlevlerini ve din adamlarının topluluk içindeki statüsünü detaylı şekilde ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, geçmişteki dini yapıları anlamak için karşılaştırmalı bir perspektif sunarak, inanç sistemlerinin evrimine dair daha net çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır.

Filoloji, antik metinlerin dilbilimsel analizini yaparak geçmiş toplumların inanç sistemleri, mitolojileri ve dini ritüelleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlar. Metinlerdeki semboller ve imgeler incelenerek, antik çağ insanların düşünce yapısı ve manevi dünyası daha net bir şekilde anlaşılabilir. Bu sayede, geçmiş uygarlıkların dini

¹² Bournias, 2015, s. 25.

inanışları ve ritüelleri, dilsel unsurlar temelinde yorumlanarak daha açık ve tutarlı bir çerçevede değerlendirilebilir.

Tarihsel kayıtlar ve belgeler, antik dinlerin zaman içindeki değişim ve gelişim süreçlerine dair somut veriler sunmaktadır. Bu kaynaklar, dini inançların siyasi değişimler, savaşlar ve doğal afetler gibi olaylar karşısında nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Böylece tarih, dinlerin toplumsal ve politik dinamiklerle olan etkileşimini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Karşılaştırmalı din bilimi, farklı antik dinlerin inanç ve ritüellerini analiz ederek ortak yönleri ve özgün farklılıkları belirlemeye odaklanır. Bu disiplin, antik dinlerin temel özelliklerini ve işleyiş mekanizmalarını sistematik bir çerçeve içinde incelemeyi mümkün kılar. Böylece, antik toplumların dini yapıları arasındaki ilişkiler daha net bir şekilde ortaya konulabilir.

Antik çağ dinlerinin incelenmesi, yalnızca geçmişe ışık tutmakla kalmaz, aynı zamanda günümüz toplumlarında dinin işleyişini ve toplumsal yapılar üzerindeki etkisini anlamaya da katkı sağlar. Çeşitli disiplinlerden elde edilen veriler, antik dinlerin çok yönlü yapısını çözümlemeye ve insanlığın en temel inanç sistemlerinin kökenlerini açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, antik dinlerin doğasını, işlevlerini ve gelişim süreçlerini açıklamaya yönelik farklı teoriler geliştirilmiştir. Aşağıda, bu teorilerden bazıları özetlenmiştir.

Politeizm, birden fazla tanrıya veya tanrıçaya inanılan bir inanç sistemidir ve özellikle antik dünyada yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Bu sistemde her tanrının belirli bir alanda yetkin olduğuna ve evrenin işleyişinde farklı roller üstlendiğine inanılmıştır. İnsanlar, ihtiyaçlarına uygun olarak belirli tanrılara yönelmiş ve onlardan yardım dilemişlerdir.

Bu teoriler, antik dönemdeki dini inançların çeşitli yönlerini analiz etmektedir. Her biri kendine özgü katkılar sunarak, inanç sistemlerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Antik çağda din, yalnızca inanç ve ritüellerden ibaret değildi; toplumsal düzenin şekillenmesinde ve siyasal yapının oluşumunda da belirleyici bir rol oynuyordu. Dinî liderler, yalnızca ruhani rehberler değil, aynı zamanda siyasal ve ekonomik güç odaklarıydı. Tapınaklar ise ibadet mekânları olmanın ötesinde, eğitim ve ticaret faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezler olarak işlev görüyordu. Antik dinlerin etkisi günümüzde de hissedilmektedir. Bazı inançlar doğrudan varlığını sürdürürken, bazıları farklı kültürel ve dini yapılar içinde yeniden şekillenmiştir. Antik inanç sistemlerinin incelenmesi, tarihsel dönüşümlerin daha iyi kavranmasını ve geçmiş ile günümüz

arasındaki bağlantıların daha net ortaya konmasını sağlamaktadır.

Anadolu, coğrafi konumu ve tarihi boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış, bu da bölgenin din ve inanç sistemlerinin çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Paleolitik dönem sonlarında başlayan yerleşik hayata geçiş sürecinden günümüze kadar, Anadolu topraklarında pek çok inanç sistemi şekillenmiş ve bu inançlar birbirleriyle etkileşimde bulunarak bölgenin dini çeşitliliğini oluşturmuştur. Antik dönemlerden günümüze kadar Anadolu'da varlık gösteren farklı kültürler ve eski yerel inançlar dinlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu etkileşim, günümüzdeki dini yapının temellerini atmış ve Anadolu'yu, kültürel ve dini çeşitliliği açısından eşsiz bir bölge haline getirmiştir¹³.

Anadolu'da Paleolitik ve Neolitik dönemde (MÖ. 20.000-7.000) ilk insan topluluklarının doğa ile olan ilişkileri, inanç sistemlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde doğaya tapınma, tanrıça figürleri ve bereket sembollerinin ön planda olduğu düşünülmektedir. Göbeklitepe ve Nevalı Çori gibi önemli arkeolojik alanlarda yapılan kazılar, bu inanç sistemlerinin somut izlerini ortaya koymaktadır. Bu erken yerleşimlerde bulunan yapılar, bu toplumların doğayla bütünleşik bir inanç dünyasına sahip olduklarını göstermektedir.

Kalkolitik ve Bronz Çağ döneminde (MÖ. 7.000-1.200), Anadolu'daki toplumsal yapıların, tarımın gelişmesi ve yerleşik hayata geçişle birlikte daha karmaşık hale geldiği gözlemlenmektedir. Tarıma dayalı yerleşik yaşam, insanların yaşam biçimlerini etkilemiş, bununla birlikte dini inançlar da daha düzenli ve organize bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde tanrı ve tanrıça inançları yaygınlaşmış, dini ritüeller için tapınaklar inşa edilmiştir. Hititler, Frigler, Urartular ve Asurlular gibi büyük uygarlıkların dini anlayışları da bu dönemde belirginleşmiştir. Bu uygarlıklar, doğa ve evrenin işleyişine dair farklı anlayışlar geliştirmiş ve bunları dini yapılarında yansıtmışlardır. Demir Çağı ve Helenistik dönemde (MÖ. 1200 – MÖ. 33), Anadolu'ya gelen İranlılar ve Yunanlılar, kendi dini inançlarını bölgeye taşımışlardır. Bu dönemde, Anadolu'nun yerel inanç sistemleri, dış kültürlerin etkisiyle zenginleşmiş ve etkileşimler, dini çeşitliliği artırmıştır. Yunan ve İran mitolojisi, tanrı ve kahraman figürleriyle, yerel Anadolu inançları ile birleşerek yeni dini formlar oluşturmuştur. Bu şekilde, Anadolu'daki inanç sistemleri tarihsel süreç içerisinde, yerleşik hayata geçiş, tarıma dayalı üretim ve dış kültürlerle etkileşimle paralel olarak daha karmaşık, çok katmanlı bir hale gelmiştir¹⁴. Zerdüştlük ve Mitraizm gibi İran dinleri ile

¹³ Akurgal, 2007, s.60

¹⁴ Kara, 2017, s. 12.

birlikte, Zeus, Apollon ve Athena gibi Yunan tanrılarına da tapınılmaya başlanmıştır¹⁵.

Karia, günümüz Türkiye'sinin güneybatısında yer alan ve antik dönemde önemli bir uygarlığa ev sahipliği yapan bir bölgedir. MÖ. 2. binyıldan itibaren, bölgedeki halkın çeşitli tanrılara tapınma geleneği güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu tanrılardan biri olan Athena, Yunan mitolojisinin önde gelen figürlerinden biridir. Zekâ, sanat, strateji, akıl ve barış gibi değerleri simgeleyen Athena, Karia'da büyük bir dini öneme sahipti. Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular, Athena'ya tapınımın bu bölgede yaygın olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Karia'da Athena'ya tapınımın yaygın olmasının birkaç sebebi olabilir. Bir ihtimal, bölgedeki Yunan kolonizasyonunun bu kültü bölgeye getirmiş olmasıdır¹⁶. Bir diğer ihtimal ise Athena'nın, Karia'nın yerel tanrıçalarıyla özdeşleştirilmiş olmasıdır¹⁷. Karia'da Athena kültü, bölgenin dini ve kültürel yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Athena, sadece zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak değil, aynı zamanda koruyuculuk ve refahla da ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Athena'ya tapınım, Karia halkı için önemli bir manevi ve dini ihtiyaç olmuştur.

Güneybatı Anadolu coğrafyasında bulunan Karia'da Athena kültünün temel alındığı bu çalışmada, bölgenin Klasik, Arkaik, Helenistik ve Roma dönemlerinde Athena kültünün incelenip tartışmaya açılması ve konunun mitolojik öğeler ve betimler, dini inanışlar, ritüeller, tapınaklar, açık hava kutsal alanları ve tanrıça imgelemeleri doğrultularında değerlendirilebilmesi, problemin kapsamı ve sınırlarını oluşturmaktadır.

Adıgüzel çalışmasında, Küçük Asya'nın güneybatısında yer alan Karia bölgesinin 18. yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve gezginler tarafından ilgi çekmeye başladığını belirtmektedir. Adıgüzel'in çalışması, Karia'nın kültürel ve sanatsal mirasının önemli bir parçasını oluşturan Athena heykelleri ve heykelcikleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu eserler, bölgenin zengin tarihine ve Roma İmparatorluğu ile olan karmaşık ilişkilerine ışık tutmaktadır¹⁸.

Karaöz tarafından yapılan çalışmada, Karia bölgesinde MÖ. 5. yüzyıldan M.S. 3. yüzyıla kadar uzanan bir zaman diliminde uygulanan gömme adetleri ve bu uygulamaların arkasındaki inanç sistemleri inceleniyor. Araştırma, bölgedeki antik kentlerin nekropollerini (mezarlık alanlarını) temel alıyor ve nekropol planları, mezar türleri, mezar sunuları ve iskelet buluntuları gibi arkeolojik ve antropolojik verileri analiz ederek

¹⁵ Akurgal, 2007, s. 61.

¹⁶ Çekilmez vd 2020, s. 20.

¹⁷ Özkaya, 2001, s. 463.

¹⁸ Adıgüzel, 2013, s. 11.

Karia'daki ölü gömme gelenekleri ve yöresel farklılıkları ortaya koyuyor¹⁹. Çalışmanın yazarı, Karia'daki birçok nekropolün hala araştırılmamış veya mezar hırsızlığı, plansız kentleşme ve doğal etkenler gibi nedenlerden dolayı tahrip edilmiş olmasının araştırma kapsamını daralttığını belirtiyor. Bu durum, Karia bölgesinin ölüm ve sonraki yaşam inançları hakkında kapsamlı bir bilgi edinilmesini zorlaştırıyor. Yazar, bu sorunun üstesinden gelmek için Karia'daki nekropollerde yeni kazılar yapılmasını ve bu kazılardan elde edilen bulguların arkeolojik ve antropolojik açıdan birlikte değerlendirilmesini öneriyor²⁰. Bu sayede Karia'daki gömme gelenekleri ve bu geleneklerin arkasındaki inanç sistemleri hakkında daha detaylı bilgi edinmek mümkün olacaktır²¹.

Avcı, çalışmasında, Karia bölgesindeki Helenistik Dönem mezarlarını inceleyerek, bu dönemin mezar tipolojisini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, bölgenin siyasi, coğrafi, sosyo-kültürel ve mezar tipolojisi gelişimine dair bilgiler ışığında, Helenistik Dönem mezar tipleri sınıflandırılarak analiz edilmiştir²². Araştırma, antik kaynaklar, arkeolojik kazılar ve literatür taraması yoluyla toplanan veriler temelinde yürütülmüştür²³. Karia bölgesinin Helenistik Dönem mezarları, tipolojik özelliklerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir²⁴. Her mezar tipi için örnekler sunularak, dönemin mezar kültürü hakkında kapsamlı bir analiz ortaya koymak hedeflenmiştir²⁵. Karia bölgesinin Helenistik Dönem mezarları, bölgenin siyasi, coğrafi ve kültürel geçmişine dair önemli bilgiler sunmaktadır²⁶.

Balamir'in 2010 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen yeni veriler ışığında Karia bölgesinin tarihi coğrafyasını yeniden incelemeyi amaçlamaktadır. Tez, antik kaynaklardan ve gezginlerden elde edilen bilgilere de dayanarak Karia'nın tarihi coğrafyası hakkında kapsamlı bir analiz sunmaktadır²⁷.

Baydan'ın 2019 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi, Karia bölgesinde batık gemilerde bulunan antik çatı kiremitleri üzerine kapsamlı bir araştırma sunmaktadır. Tez, bölgenin tarihi ve coğrafi arka planı ile başlamaktadır ve ardından çatı kiremitlerinin

¹⁹ Carstens, 2009a, s. 377.

²⁰ Karaöz Arıhan, 2007, s. 6.

²¹ Birsell, 2015a, s. 11.

²² Carstens, 2009a, s. 378.

²³ Nováková, 2016, s. 8.

²⁴ Nováková, 2016, s. 9.

²⁵ Avcı, 2022, s. 22

²⁶ Birsell, 2015a, s. 12.

²⁷ Balamir, 2010, s. 5.

tipolojisi, üretimi, kullanımı ve ticareti ele almaktadır²⁸.

Büyüközer Gider'in 2013 yılında yayımladığı kapsamlı çalışma, Karia bölgesinde Dor mimarisini mercek altına alıyor. Gider, Klasik Dönem'de belirli oranların hâkim olduğunu, fakat Helenistik ve Roma Dönemleri'nde mimarın özgün yorumunun ön plana çıktığını savunuyor²⁹. Gider'in çalışması, Karia bölgesinde Dor mimarisinin Klasik, Helenistik ve Roma Dönemlerindeki gelişimini ve değişimini net bir şekilde aydınlatıyor³⁰.

Çakmaklı'nın 2012 yılında yayımladığı çalışma, Karia bölgesinde Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ne ait cam kapların tipolojisini inceliyor. Tez, bölgeden ele geçen 215 cam kabı Geç Helenistik, Erken Roma, Orta Roma, Geç Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ne göre sınıflandırıyor³¹. Bunun sebebi, tipoloji çalışmasına uygun materyallerin daha çok müze koleksiyonlarında bulunması ve bu koleksiyonların da Erken Roma Dönemi'ne ait korunmuş mezar buluntularından oluşması olarak açıklanıyor³². Erken Roma Dönemi'nde unguentariumlar ve armudi gövdeli unguentariumlar en yaygın cam kap türleridir³³.

Durna'nın 2002 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunduğu doktora tezi, antik çağda Güney-Batı Anadolu'da (Karia) Aphrodite kültünün ve tanrıçanın karakterinin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Helen dininin doğaüstü güçlere olan inancına ve bu inancın politeistik bir sisteme dönüşmesine değinilmektedir. Bu bağlamda, Aphrodite'nin antik çağda Doğu Akdeniz ve Ege dünyasında geniş bir tapınım alanına sahip olduğu ve Karia'nın da bu alanın önemli bir parçasını oluşturduğu vurgulanmaktadır³⁴.

Ersavaş'ın 2019 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi, Aydın Müzesi'nde bulunan terrakotta figürinleri inceleyerek Karia ve Ionia bölgelerinin sanatsal ve dini geleneklerine ışık tutuyor. 74 figürinin kapsamlı bir analizini içeren çalışma, tipoloji, ikonografi, stil ve kil özellikleri gibi çeşitli parametreleri kullanarak figürinleri sınıflandırıyor ve tarihlendiriyor. Araştırma, daha önce yeterince ilgi görmemiş olan Karia bölgesi terrakotta figürinlerine odaklanarak önemli bir boşluğu dolduruyor. Figürinlerin tipolojik ve ikonografik sınıflandırması, bölgedeki inanç sistemleri, ritüeller ve günlük yaşam hakkında bilgiler veriyor. MÖ. 6. yüzyıldan MS. 2. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimini kapsayan

²⁸ Baydan, 2019, s. 7.

²⁹ Öncü, 2018, s. 663-664.

³⁰ Büyüközer Gider, 2013, s. 10.

³¹ Bölük, 2012, s. 10.

³² Birsal, 2015a, s. 13.

³³ Çakmaklı, 2012, s. 10.

³⁴ Durna, 2002, s.14.

figürinler, Karia'nın sanatsal gelişimini ve değişimlerini gözler önüne seriyor. İonia bölgesi figürinleriyle yapılan karşılaştırmalar ise iki bölge arasındaki kültürel etkileşimleri ve farklılıkları ortaya koyuyor³⁵.

Kapuci tarafından 2021 yılında tamamlanan “*Aydın Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Karia Bölgesi Heykeltıraşlığı*” adlı doktora tezi, Karia bölgesinin heykel sanatına dair önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kapuci, tezinde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Helenistik ve Roma Dönemi'ne ait 86 heykel eserini inceleyerek bölgenin heykeltıraşlık geleneğini titizlikle analiz etmiştir³⁶.

Kara'nın (2013) çalışması, Karia bölgesinin Erken Tunç Çağı'na ait yerleşimleri ve mezarlıkları hakkında derinlemesine bilgi sunarak, bu dönemin kültür tarihi ve komşu uygarlıklarla olan ilişkilerini aydınlatıyor³⁷. Tez, Karia'nın bu sanılanın aksine izole bir bölge olmadığını, aksine komşu kültürlerle yoğun etkileşim halinde olduğunu ortaya koyuyor³⁸. Araştırmanın merkezinde, 5000 yıllık bir geçmişe sahip ve Erken Tunç Çağı'nın en eski ikinci kremasyon uygulamasına ev sahipliği yapan Kumyeri Nekropolü yer alıyor³⁹. Nekropolden çıkarılan seramik ve seramiklerin süslenmesinde kullanılan kek damgaları ve Athena başı betimli kurşun ağırlık buluntuları, bölgenin zengin kültürel çeşitliliğini ve gelişmiş zanaatkarlığını gözler önüne seriyor⁴⁰.

Kara'nın 2017 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi, Erken Demir Çağı Karia bölgesi nekropollerine üzerine yapılan kapsamlı bir çalışmadır⁴¹. Bu önemli eser, bölgenin kültürel ve sanatsal zenginliğini gözler önüne sererek, Protogeometrik ve Geometrik dönemleri kapsayan nekropollerin sistematik bir incelemesini sunmaktadır. Kara'nın çalışmasının en önemli katkılarından biri, Karia nekropollerinin kapsamlı bir analizini sunmasıdır. Bu analiz sayesinde, bölgenin tarihsel kimliği ve Batı Anadolu uygarlıkları içindeki yeri daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır⁴².

Kaya'nın (2009) “*Eskiçağda Karia Bölgesi'nde Festivaller*” adlı yüksek lisans tezi, Karia bölgesinde antik dönemde kutlanan festivaller hakkında kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Bu çalışma, festival kavramının eskiçağ toplumundaki önemini ve bölgedeki festivallerin takvim, ay isimleri ve dini uygulamalar üzerindeki etkilerini derinlemesine araştırmaktadır. Tezin en önemli katkılarından biri ise Karia bölgesinde kutlanan çok

³⁵ Ersavaş, 2019, s. 8.

³⁶ Kapuci, 2021, s. 9.

³⁷ Kara, 2013, s. 14.

³⁸ Birsal, 2015b, s. 19.

³⁹ Kara, 2013, s. 15.

⁴⁰ Özgünel, 2006, s. 12.

⁴¹ Kara, 2017, s. 14

⁴² Kara, 2017, s. 15.

sayıda festivali belgelemesidir. Kaya, çeşitli antik kaynaklardan ve arkeolojik bulgulardan yararlanarak otuz dört farklı festivalin varlığını ortaya koymaktadır⁴³.

Kaya (2018), Karia bölgesi kaya mezarlarında İon ve Dor düzenlerinin uygulamalarını inceleyen kapsamlı bir yüksek lisans tezi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁴. Tez, 49 kaya mezarını mimari açıdan titizlikle analiz ederek, bu anıt mezarlarda kullanılan mimari unsurların İon ve Dor düzenlerine ne kadar uyduğunu ve bu klasik düzenlerin mezarların inşası ve tasarımı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırmayı amaçlamaktadır⁴⁵.

Kürüm'ün (2006) yüksek lisans tezi, Helenistik Çağ Anadolu mimarisinde Karia bölgesindeki İon Kymation'un gelişimini inceleyerek önemli bir katkı sunmaktadır⁴⁶. Bölgenin mimari bezeklerindeki stilistik değişimleri ve bu değişimlerin arkasındaki tarihi ve siyasi etkenleri aydınlatması bakımından özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Tez, Halikarnassos Mozolesi ile başlayarak Geç Klasik Dönem'den Erken Augustus Dönemi'ne kadar İon Kymation'un stil gelişimini kronolojik bir sırayla ele almaktadır⁴⁷. Bu bağlamda, Mozole'deki mimari bezeklerin Karia bölgesi Helenistik Dönem İon Kymationları'nın stilini tanımlamak ve stil gelişimini anlamak açısından önemine vurgu yapılmaktadır⁴⁸.

Öztekin Ernur'un 2023 yılında tamamladığı çalışması "*Kuzeybatı Karia Bölgesi Geometrik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri*" başlıklı doktora tezi, Karia'nın kuzeybatı kesiminde Geometrik dönemdeki ölü gömme uygulamalarını kapsamlı bir şekilde inceleyen önemli bir çalışmadır. Tez, bölgenin coğrafi ve tarihi bağlamını, nekropol alanlarını, gömme ritüellerini ve kültür tarihini ayrıntılı olarak analiz etmektedir. Çalışmanın en önemli katkılarından biri, Kuzeybatı Karia'da kazı ve yüzey araştırmalarıyla belirlenen Geometrik dönem nekropollerinin ilk kez kapsamlı bir şekilde sunulmasıdır⁴⁹.

Pişkin'in yüksek lisans tezi, antik çağda Karia bölgesinde Dionysos kültü ve şarap üretimi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Tez, sikkeler, yazıtlar ve arkeolojik bulgular gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen verileri kullanarak Karia'daki 19 farklı kentte Dionysos kültürünün varlığını ve önemini ortaya koymaktadır. Araştırmacı, Karia'daki Dionysos kültüne dair kapsamlı bir analiz sunmak için arkeolojik, nümizmatik ve epigrafik bulguları sentezlemiştir. Bu bulgular arasında Dionysos tasvirli sikkeler, tanrıya adanmış yazıtlar ve

⁴³ Kaya, 2009, s. 15.

⁴⁴ Kaya, 2018, s. 4.

⁴⁵ Büyüközer Gider, 2013, s. 12.

⁴⁶ Öncü, 2018, s. 667.

⁴⁷ Carstens, 2002, s.391.

⁴⁸ Kürüm, 2006, s. 8.

⁴⁹ Öztekin Ernur, 2023, s. 10.

Dionysos tapınakları ve kutsal alanlarının kalıntıları yer almaktadır. Çalışmanın en önemli bulgularından biri, Dionysos'un Karia'da sadece şarap tanrısı olarak değil, aynı zamanda doğa tanrısı olarak da tapınıldığıdır. Bu durum, Dionysos'un thyrsos, kantharos ve üzüm salkımı gibi sembollerle tasvir edildiği sikkeler ve yazıtlar ile kanıtlanmaktadır. Ayrıca, tanrının en çok panter ile birlikte betimlenmesi, doğayla olan bağlantısını vurgulamaktadır⁵⁰.

Uysal (2023) tarafından yazılan Geç Klasik Dönem Karia bölgesinde atkı/bağ taşı kullanımı üzerine yaptığı çalışma, bölgenin kent surları ve kuleleri bağlamında önemli bir araştırma sunmaktadır⁵¹. Araştırma, Hekatomnid Hanedanlığı döneminde yaşanan kentsel gelişme ve mimari yenilikleri, atkı/bağ taşlarının kullanımıyla ilişkilendirip değerlendirmeyi amaçlamaktadır⁵². Araştırma, Karia bölgesinin Pers yönetiminde Hekatomnid Hanedanlığı'na devredilmesiyle birlikte kent surları ve kulelerinde atkı/bağ taşlarının sıkça kullanılmaya başladığını ortaya koymaktadır⁵³. Bu durum, Mausollos'un önderliğinde bölgede gerçekleştirilen yeniden imar ve anıtsal yapı inşa faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir⁵⁴.

1.4. Yöntem

Bu çalışma, Karia coğrafi bölgesinde Athena kültünün dini inanış ve pratikleri üzerine bir inceleme sunmayı amaçlamıştır. Araştırma, bölgedeki Athena tapınaklarına ve kutsal alanlarına ilişkin arkeolojik bulguları, antik metinleri ve epigrafik kanıtları değerlendirerek yürütülmüştür. Ayrıca, Athena figürünün Karia'daki ikonografisi ve sembolizmi de analiz edilmiştir. Athena kültü ve Karia tarihi üzerine yazılmış akademik kitaplar, makaleler ve diğer kaynaklar kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Karia bölgesindeki Athena tapınakları ve kutsal alanları ile ilgili arkeolojik bulgular toplanmıştır. Bu bulgulara kazı raporları müzeenvanterleri ve jeofizik araştırmalar dâhildir. Athena'ya adanmış yazıtlar ve diğer epigrafik kanıtlar incelenmiş ve yorumlanmıştır. Athena figürünün Karia'daki sanatsal tasvirleri analiz edilmiş ve sembolizmi araştırılmıştır.

Karia bölgesi, Anadolu'nun güneybatısında yer alan ve antik çağda yoğun yerleşim görmüş bir bölgedir⁵⁵. Zengin tarihi ve kültürüyle öne çıkan bu bölgenin, günümüzde yeterince araştırılmamış olması ve arkeolojik bulguların azlığı, Karia'yı anlamak açısından

⁵⁰ Pişkin, 2007, s. 8.

⁵¹ Uysal 2023, s. 6.

⁵² Henry, 2010b, s. 103.

⁵³ Uysal, 2023, s. 7.

⁵⁴ Carstens, 2009b, s. 6.

⁵⁵ Akurgal, 2007, s. 63.

önemli bir problem teşkil etmektedir. Bu problemin temel sebeplerinden biri, bölgeye dair başlıca bir eserin olmamasıdır. Antik Çağ yazarları Karia'dan bahsetmiş olsalar da, bu eserler coğrafi ve tarihi bilgiler bakımından tutarsızlıklar içermektedir. Bu durum, Karia'nın geçmişinin ve kültürünün tam olarak kavranılmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer problem ise Athena kültü ve inancının Karia'daki yayılımına dair kaynakların yetersizliğidir. Tanrıçaya hangi şehirlerde yoğun olarak tapınıldığı ve bu inancın bölgeye nasıl yerleştiği hakkında net bilgiler bulunmamaktadır.

2. KARİA BÖLGESİ COĞRAFYASI VE SİYASİ TARİHİ

Karia bölgesinin sınırları, antik ve modern kaynaklarda birçok yazar tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Karia'nın kuzey sınırını büyük ölçüde Maiandros Nehri (Büyük Menderes Nehri) çizmektedir. Messogis Dağları (Aydın Dağları) ve bu dağ silsilesi, kuzey sınırının tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. Salbakos Dağı (Babadağ) ise Karia'yı kuzeydoğudaki komşularından ayırmaktadır⁵⁶.

Bölgenin güney sınırı, İndos Nehri (Dalaman Çayı) ile belirlenmiştir. Karia, Anadolu'nun güneybatısında, Ege Denizi'nin kuzeydoğu kıyılarında yer alan tarihi bir bölgedir. Batıda Kos, Nisyros ve Rodos gibi Yunan adaları ile komşuluk kurarken, kuzeyde İonia ve Lydia, kuzeydoğuda Frigya ve Pisidia, güneydoğuda ise Lycia ile sınırlanmıştır⁵⁷. Günümüzde ise Denizli'nin batı ucu, Muğla ve Aydın illerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır⁵⁸. Bölgenin kesin sınırları, tarih boyunca bazı farklılıklar göstermiştir⁵⁹ (Harita 2).

Bazı antik kaynaklar ve modern tarihçiler, Karia'nın kuzeyde Latmos (Beşparmak) Dağları'ndan, güneyde Keramos (Gökova) Körfezi, Myndos Yarımadası ve Khersonessos bölgesine, doğuda ise Marsyas (Çine) Vadisi'ne kadar uzanan bir bölgeyi kapsadığını savunmaktadır. Paton ve Myres, bu görüşe öncülük edenler arasında yer almaktadır⁶⁰. Bununla birlikte, diğer kaynaklar Karia'nın sınırlarını daha dar bir şekilde tanımlamaktadır⁶¹. Bu görüşe göre, bölgenin kuzey sınırı Büyük Menderes Nehri, doğusu ise Salbakos Dağları'dır. Karia'nın güney sınırı ise Gökova Körfezi'nin batısındaki Knidos şehri olarak kabul edilmektedir⁶² (Harita 3).

Fransız arkeolog Charles Texier, Karia'yı Büyük Menderes Nehri'nin sol ucundan Toros Dağları'nın en yüksek zirvesine kadar uzanan bir bölge olarak tanımlamıştır. Bu tanım, Karia'nın geniş bir coğrafi alanı kapsadığını ve farklı topografik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir⁶³ (Harita 4).

Antik kaynaklarda Karia'nın coğrafi konumu hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Strabon, Karia'nın kuzey sınırının Lydia ile Tralles (Güzelhisar) şehri

⁵⁶ Sevin, 2001, s. 36.

⁵⁷ Serdaroğlu, 2004, s. 12

⁵⁸ Diler, 2007, s. 22.

⁵⁹ Bozkurt ve Satır, 2000, s.285.

⁶⁰ Paton ve Myres, 1896, s.188.

⁶¹ BrunsÖzgan, 2010, s. 527.

⁶² Baran, 2014, s.387.

⁶³ Texier, 2002, s. 215.

civarında olduğunu belirtmiştir⁶⁴. Ksenophon ise Maiandros Nehri kıyısındaki Tralles'ten 'Karia Tralles'i' olarak bahsetmiştir⁶⁵. Bu bilgiler, Karia ile Lydia sınırının Tralles'i de içine alan bir bölge olduğunu göstermektedir⁶⁶ (Harita 4).

Türk tarihçi Ömer Sevin, Karia ile Lydia sınırının MÖ. 4. yüzyıla kadar *Messogis* Dağları olduğunu savunmuştur. Sevin, bu görüşünü antik kaynaklar ve arkeolojik bulgulardan elde ettiği verilere dayandırmaktadır⁶⁷.

Karia'nın kuzeybatı sınırını İonia ile belirlemek karmaşık bir konudur. Mevcut bulgular, Bafa Gölü'nün güneyinde, Söke ve Ortaklar'ı birbirine bağlayan hayali bir hattın bu sınırı oluşturduğunu göstermektedir. Bu sınırlandırma, bölgedeki antik kentlerin konumları ve arkeolojik bulgularla uyumludur. Karia'nın güney sınırını Lykia ile kesin olarak belirlemek zordur⁶⁸. Telmessos'un (Fethiye) batısında yer alan Doidala (Yenice) antik kenti, bu iki bölge arasındaki hudut noktası olarak kabul edilmektedir. Bölgedeki coğrafi engeller ve antik yerleşimlerin dağılımı, bu sınırlandırmayı desteklemektedir. Karia'nın kuzeydoğu sınırını ise Lydia ile belirlemek daha da karmaşıktır. Ephesos'tan yaklaşık 22 kilometre uzaklıkta bulunan Karura (Tekeköy'ün kuzeybatısında) antik kenti, bu sınırda yer alan önemli bir noktadır. Bölgedeki arkeolojik ve epigrafik bulgular, Karura'nın Karia ve Lydia arasındaki sınır kasabası olduğunu göstermektedir (Harita 5).

Hmeros, destansı eserlerinde Kariyalıların Miletos'un güneyinde yaşadığını aktararak, Myous (Avşar) kentini de Karia sınırları içerisinde konumlandırmıştır⁶⁹. Bu bakış açısına göre, Karia'nın güney sınırı belirsizliğini korumakta olup, bu iki önemli kent de bu sınır içerisinde yer almaktadır. Ancak, Hmeros'tan sonra gelen tarihçiler Diodoros ve Strabon, Karia'nın güney sınırını, Maiandros Nehri'nin oluşturduğu delta ovası olan Maiandros Ovası olarak tanımlamışlardır⁷⁰. Bu bakış açısına göre, Karia'nın güney sınırı belirsizliğini korumakta olup, bu iki önemli kent de bu sınırın içinde yer almaktadır⁷¹. Bu iki farklı bakış açısı, Karia'nın sınırlarının ne olduğu konusunda bir tartışmaya yol açmıştır⁷² (Harita 6).

⁶⁴ Strabon, 1952, s. 11.

⁶⁵ Ksenophon, 1963, s. 7.

⁶⁶ Bozkurt ve Satır, 2000, s. 286.

⁶⁷ Sevin, 2001, s. 106.

⁶⁸ Serdaroğlu, 2004, s. 13.

⁶⁹ Hmeros, 1997, s. 8.

⁷⁰ Diodoros, 1989, s. 12.

⁷¹ Strabon, 1952, s. 13.

⁷² Bozkurt ve Satır, 2000, s.286.

Homeros'un anlattıkları, Karia'nın daha geniş bir coğrafyayı kapsadığını ve güney sınırının belirsiz olduğunu göstermektedir⁷³. Diodoros ve Strabon'un görüşleri ise Karia'nın sınırlarını daha dar bir şekilde tanımlamakta ve Maiandros Nehri'ni belirleyici bir sınır olarak kabul etmektedir⁷⁴. MÖ. 188 yılında imzalanan Apameia Barış Antlaşması, bu tartışmaya son noktayı koymuştur. Antlaşmaya göre, Helenistik ve Roma Dönemleri'nde Karia'nın güney sınırı Maiandros Nehri olarak belirlenmiştir. Bu antlaşma ile birlikte, Myous Karia'dan ayrılarak İonia bölgesine dâhil edilmiştir⁷⁵.

Sonuç olarak, Homeros'un anlattıkları ve Diodoros ile Strabon gibi tarihçilerin görüşleri, Karia'nın sınırlarının ne olduğu konusunda farklı bakış açıları sunmaktadır. Apameia Barış Antlaşması ise bu tartışmaya son noktayı koyarak, Helenistik ve Roma Dönemleri'nde Karia'nın güney sınırının Maiandros Nehri olduğunu kesinleştirmiştir⁷⁶.

Karia, geniş coğrafyası ve barındırdığı antik kentlerle Anadolu'nun güneybatısında öne çıkan önemli bir bölgedir. Karia'nın coğrafi yapısı oldukça çeşitlidir. Bölgede engebeli dağlar, verimli ovalar, kıyı boyunca uzanan koylar ve adalar bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, bölgenin zengin bir kültürel ve tarihi mirasa sahip olmasına katkı sağlamıştır. Karia, MÖ. 2. binyıldan beri yerleşim görmüş ve Lelegler, Kariyalılar, Persler, Yunanlılar ve Romalılar gibi birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmıştır⁷⁷.

Batı Anadolu kıyılarına Aioller, İonlar ve Dorlar'ın yerleşme sürecinde, bu bölgelerde yoğun olarak eski yazarların Leleg ve Kar adını verdikleri halklar yaşamaktaydı. Homeros'un İliada destanında, Troia Kralı Priamos'un müttefikleri arasında zikredilen bu iki topluluktan Lelegler'in, Kuzeybatı Anadolu'da, Troasbölgesinin güney kesiminde bir krallık yönetimi altında yaşadığı ve savaşçı bir karaktere sahip oldukları aktarılmaktadır. Aynı eserde, kaba bir dil konuştukları belirtilen Karlar ise Miletos, Mykale Dağı'nın (Samsun Dağı) etekleri ve Maiandros (Büyük Menderes) Nehri kıyılarında yerleşik olarak tanımlanır. Homeros'tan itibaren birçok antik yazar, Karlar ve Lelegler'i Yunan öncesi Ege dünyasının iki ayrı topluluğu olarak kabul etmiştir⁷⁸.

Bölgenin en önemli antik kentleri arasında Halikarnassos (Bodrum), Knidos, Mylasa (Milas), Labranda ve Euromus yer almaktadır⁷⁹. Bu kentlerden Halikarnasos,

⁷³ Homeros, 1984, s.7.

⁷⁴ Strabon, 1952, s. 14.

⁷⁵ Bölük, 2012, s. 13.

⁷⁶ Erdoğan ve Güngör, 2004, s. 16.

⁷⁷ Henry, 2010b, s. 104.

⁷⁸ Sevin, 2003, s. 130.

⁷⁹ BrunsÖzgan, 2010, s. 528.

dünyanın yedi harikasından biri olan Mozole Asféri ile ün kazanmıştır⁸⁰. Karia, aynı zamanda bir sanat ve mimari merkezidir⁸¹. Bölgedeki birçok antik kent, tapınak, tiyatro, agoralar ve mezar anıtları gibi etkileyici eserlere ev sahipliği yapmaktadır⁸².

Karia, MÖ. 2. binyıla kadar uzanan köklü bir tarihe sahiptir. Bölgede Lelegler, Karialılar, Persler, Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar gibi farklı uygarlıklar hüküm sürmüştür. Bu durum, Karia'nın zengin bir kültürel mirasa sahip olmasını sağlamıştır⁸³. Karia'da bulunan antik kentler, tapınaklar, agoralar, tiyatrolar, nekropoller ve anıt mezarlar gibi tarihi yapılar, bölgenin geçmişine ışık tutmaktadır⁸⁴. Bu yapılar, Karia'nın antik çağlardaki önemini ve ihtişamını gözler önüne sermektedir⁸⁵.

Strabon, Antik Yunan coğrafyacısı ve tarihçisi, “*Geographika*” adlı eserinde Batı Anadolu'nun topografik çeşitliliğini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir⁸⁶. Magnesia'dan Tralles'e uzanan güzergâhı tasvir ederken, sol tarafta yükselen Messogis Dağı'nın heybetli figürüne ve sağ tarafta uzanan Maiandros Nehri'nin geniş ovasına dikkat çekmektedir. Bu ovanın, Lydialılar, Karialılar, İonialılar, Miletoslular, Mysialılar ve Magnesia'nın Aioller'inden oluşan farklı etnik grupların vatanı olduğunu vurgulamaktadır. Strabon, bu coğrafi çeşitliliğin Nysa ve Antiokheia'ya kadar devam ettiğini de gözlemlemiştir⁸⁷.

Karia, günümüzde Aydın ve Muğla illerinin büyük bir bölümünü kapsayan Anadolu'nun güneybatısında yer alan ve tarihi önemiyle dikkat çeken bir bölgedir. Bu bölgenin coğrafi kimliği, kuzeyden güneye uzanan heybetli dağ sıralarıyla belirginleşmektedir. Messogis, Mykale, Latmos, Çomak, Gökbel, Grion, Kurukümes, Soda, Akdağ, Asardağ, Marcal ve Kara dağları, Karia'yı adeta bir çerçeve gibi sarmalamaktadır. Messogis Dağı, Karia'nın kuzey sınırını oluşturarak adeta bir kale görevi görmektedir. Güney eteklerinde ise Mykale Dağı yükselmektedir⁸⁸.

Homeros'un şiirlerinde de yer alan bu dağ, yüksek doruğu ve Karia'lıların yaşadığı etekleriyle öne çıkmaktadır. Pausanias'ın aktardığına göre, Mykale'den bir nehir doğarak Panormous Limanı'ndan denize dökülmektedir. Herodotos ise Mykale'yi, Samos'un

⁸⁰ Aytaçlar ve Erdoğan, 2015, s. 10.

⁸¹ Henry, 2010a, s. 70.

⁸² Küçükeren, 2005, s.12.

⁸³ Nováková, 2016, s. 12.

⁸⁴ Henry, 2012, s. 290.

⁸⁵ Küçükeren, 2005, s.13.

⁸⁶ Strabon, 1952, s. 17.

⁸⁷ Strabon, 1952, s. 18.

⁸⁸ Diler, 2007, s. 23.

karşısında uzanan bir burun olarak tasvir etmekte ve İonialıların bu dağın eteklerinde Panionia adı verilen bir festival düzenlediklerini belirtmektedir⁸⁹.

Mykale'nin ardından Latmos Dağı bulunmaktadır. Özellikle Beşparmak Dağı olarak da bilinen Latmos, mitolojide tanrıça Selene'nin uykuya daldığı yer olarak kabul edilmektedir. Bölgenin önemli kült merkezlerinden biri olan Herakleia Latmos antik kenti de bu dağın eteklerinde yer almaktadır. Daha güneyde uzanan Çomak Dağı, yemyeşil ormanlık alanları ve el değmemiş doğası ile dikkat çekmektedir. Gökbel Dağı ise sarp kayalıkları ve karstik mağaraları ile adeta bir doğa harikasıdır. Grion Dağı ve Kurukümes Dağı, dağlık arazinin devamı olarak uzanırken, Sodra Dağı ve Akdağ bölgenin güneydoğu sınırlarını oluşturmaktadır. Asardağ ve Marcal Dağı ise antik kentlere ev sahipliği yaparak Karia'nın tarihi dokusuna katkıda bulunmaktadır. Son olarak Kara Dağ, bölgenin en güney ucunda yükselerek adeta bir son kale gibi Ege Denizi'ne bakmaktadır. Karia'nın dağlık coğrafyası, antik kaynaklarda da geniş yer bulmuştur. Homeros, Herodotos ve Pausanias gibi tarihçiler, eserlerinde bu dağlara ve eteklerinde yaşayan topluluklara dair bilgiler aktarmışlardır⁹⁰. Bu bilgiler ışığında, Karia'nın sadece coğrafi açıdan değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel açıdan da oldukça zengin bir bölge olduğu görülmektedir⁹¹.

Latmos Dağı, Mykale Dağı'nın güneyinde yer almakta olup, sadece doğal güzelliğiyle değil, antik dönemde üretilen beyaz mermeriyle de öne çıkan bir bölgedir. Latmos Dağı'nın eteklerinde bulunan mermer ocağı, antik dönemde önemli bir üretim merkeziydi. Bu ocaktan çıkarılan mermerler, sadece Didyma Apollon Tapınağı'nın inşasında değil, Milet gibi diğer önemli antik kentlerin de yapımında kullanılmıştır⁹².

Didyma Apollon Tapınağı'nın inşasında kullanılan mermerlerin Latmos Dağı'ndan geldiği, arkeolojik bulgularla doğrulanmıştır. Tapınağın bazı sütunlarında ve diğer mimari unsurlarında, Latmos mermerine özgü jeolojik ve mineralojik özellikler gözlemlenmiştir. Ayrıca, tapınağın inşasında kullanılan bazı taşların Latmos Dağı'ndan taşınması için kullanılan yollar ve izler de tespit edilmiştir. Latmos Dağı'ndan çıkarılan mermerlerin, Didyma Apollon Tapınağı'nın inşasında kullanılması, bu iki bölge arasındaki ticari ve kültürel bağlantıyı da göstermektedir. Latmos Dağı'nın mermer ocağı, sadece bir üretim merkezi olmanın ötesinde, antik dönemdeki ticari ve kültürel ağların da önemli bir düğüm noktasıdır⁹³.

⁸⁹ Bozkurt ve Satır, 2000, s.287.

⁹⁰ Pausanias, 1992, s. 27.

⁹¹ Sevin, 2001, s. 107.

⁹² Henry, 2012, s. 292.

⁹³ Paton-Myres, 1986, s. 188.

Karia bölgesi, coğrafi açıdan oldukça engebeli bir araziye sahiptir. Bölgede, Toros Dağları'nın uzantıları olan ve birbirleriyle bağlantılı halde uzanan çeşitli sıradağlar ve vadiler hâkimdir. Kurukümes Dağları; bölgenin kuzeyinde yer alan bu dağ silsilesi, Karia'yı Lydia ve İonya bölgelerinden ayırmaktadır. Soda Dağı, Mylasa'nın kuzeyinde bulunan bu dağ, beyaz mermer yatakları açısından oldukça zengindir. Bu mermerler, antik Mylasa kentinin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Menteşe Dağları, bölgenin kuzeybatısında uzanan bu dağ silsilesi, Ege Denizi'ne paralel olarak uzanır ve Karia'yı Karia Körfezi'nden ayırmaktadır. Mylasa'nın güneyinde yer alan Akdağ, bölgenin önemli su kaynaklarından biridir⁹⁴.

Akdağ'ın güneyinde bulunan Asardağ, antik Karia kentlerinden Karianda'nın kalıntılarını barındırmaktadır. Marcal Dağı, Asardağ'ın güneyinde yer alan bu dağ, Karia'nın en yüksek dağlarından biridir. Bölgenin en güneyinde yer alan bu dağ silsilesi, Karia'yı Lycia bölgesinden ayırmaktadır. Sık ormanlarla kaplı dağlar, bölgeye önemli bir biyolojik çeşitlilik kazandırmaktadır. Ağaçsız ovalar ise tarım ve hayvancılık için uygun alanlar sunmaktadır. Toros Dağları'nın birçok kola ayrılması, Karia bölgesinde sarp kayalıklar ve vadiler oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, bölgenin doğal güzelliğini ve coğrafi çeşitliliğini artırmaktadır. Vadilerden geçen dereler ise bölgenin su ihtiyacını karşılamakta ve tarımsal sulama için kullanılmaktadır⁹⁵.

Karia bölgesinin isminin kökeni, tarihçiler ve dilbilimciler arasında yüzyıllardır merak konusu olmuştur. Bölgenin antik uygarlığı ve kültürüyle ilgili birçok bilgi edinilmiş olsa da, isminin tam olarak nereden türediği hâlâ kesin olarak bilinmemektedir. Bu karmaşık sorunun cevabını ararken, farklı kaynaklardan gelen bilgilere ve çeşitli teorilere göz atmak gerekmektedir. Bölgenin adını, kökeni net olarak bilinmeyen “*Kar*” isimli bir halktan aldığı yönündeki teori oldukça yaygındır. Yunan tarihçi Pausanias'ın eserlerinde de bu isme atıflar bulunmaktadır⁹⁶.

Bazı dilbilimciler, Karia isminin Luwi dilindeki “*kari*” kelimesinden türediğini ve “*kaya*” veya “*dağlık bölge*” anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu teori, bölgenin coğrafi yapısıyla da örtüşmektedir. Diğer bir teori ise ismin Karia dilinden türediğini ve “*güney*” anlamına geldiğini öne sürmektedir. Bu teori, Karia'nın Anadolu'nun güneybatısında yer almasıyla da desteklenmektedir. Bazı araştırmacılar, ismin Yunanca “*karia*” kelimesinden türediğini ve “*dul*” veya “*yetim*” anlamına geldiğini savunmaktadır. Ancak bu teori,

⁹⁴ Texier, 2002, s. 215.

⁹⁵ Bulut, 2019, s. 13.

⁹⁶ Pausanias, 1992, s. 28.

bölgenin tarihi ve kültürüyle tam olarak örtüşmemektedir. Bu teorilerin dışında, daha az bilinen bazı alternatif görüşler de mevcuttur. Örneğin, ismin Lidya dilinden veya Hitit dilinden türediği de öne sürülmüştür⁹⁷. Güneybatı Anadolu’da, MÖ. 2. binyılın sonlarından itibaren varlık gösteren ve kendine özgü bir uygarlık kurmuş Karialılar, kökenleri bakımından antik kaynaklarda iki farklı görüşle ele alınmaktadır. Bu görüşler, Homeros’un İlyada ve Odysseia destanları ile Herodotos’un Herodot Tarihi adlı eserinde yer alan anlatılara dayanmaktadır⁹⁸.

Homeros’a göre Karialılar, Karia’nın yerli halkı değil, Ege Adaları’ndan göç eden bir deniz kavmidir. İlyada ve Odysseia’da, Truva Savaşı’na Truva tarafında katılan bir halk olarak tasvir edilmektedirler. Bu görüşü destekleyecek somut kanıtlar ise sınırlıdır. Homeros’un yazımları, destansı bir üslupla kaleme alınmış olup, tarihi gerçekleri her zaman tam olarak yansıtmadığı bilinmektedir. Ayrıca, Homeros’un Karialılar hakkındaki bilgileri sınırlı olup, diğer halklarla olan ilişkilerine odaklanmaktadır⁹⁹.

Herodotos, Karialıların Anadolu’nun yerli halklarından biri olduğunu savunur. Mısır’dan göç eden bir halk olarak nitelendirdiği Karialıların, MÖ. 2. binyılda Karia’ya yerleştiğini öne sürer¹⁰⁰. Herodotos, bu görüşünü, Karia dilinde bazı Mısırca kelimelerin bulunması ve Karia’da Mısır tarzı piramit mezarların keşfedilmesi gibi bulgularla destekler¹⁰¹.

Homeros ve Herodotos’un Karialıların kökenine dair görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Homeros, göçmen bir deniz kavmi fikrini savunurken, Herodotos ise Karialıları Anadolu kökenli ve Mısır’dan göç etmiş bir halk olarak görmektedir. Her iki görüş de belirli açılardan mantıklı gerekçelere sahip olsa da, günümüzde Herodotos’un görüşü daha yaygın olarak kabul edilmektedir. Bunun temel nedeni, Herodotos’un görüşünü destekleyen somut bulguların daha fazla olmasıdır¹⁰².

Ancak Karialıların kökeni henüz tam olarak aydınlatılamamıştır. Homeros ve Herodotos’un görüşleri, bu konudaki en önemli antik kaynaklar olmakla birlikte, eleştirilere açıktır. Karialıların kökenini kesin olarak anlayabilmek için daha fazla arkeolojik ve filolojik araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

⁹⁷ Diler, 2020, s. 255.

⁹⁸ Herodotos, 1983, s. 22.

⁹⁹ Homeros, 1984, s. 9.

¹⁰⁰ Herodotos, 1983, s. 24.

¹⁰¹ Nováková, 2016, s. 17.

¹⁰² Herodotos, 1983, s. 26.

Karia bölgesinde, Rodos ve Girit'te olduğu gibi Dor kökenli Doğu Helenler yaşamıştır. Karia'da günümüze ulaşan birçok arkeolojik eser bulunmasına karşın, bu bölgenin tarihi hakkında yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler sınırlıdır. Herodotos, Kariyalıların Leleglerden geldiğini ve Minoslular döneminde adalarda yaşadıklarını ifade etmektedir. Kariyalılar ise kendilerini, Lydialı ve Mysalıların akrabaları ve Anadolu'nun yerli halklarından biri olarak tanımlamaktadır. Elde edilen verilere göre, Karia bölgesinde önce Leleglerin, ardından Kariyalıların yerleştiği anlaşılmaktadır. Kariyalıların, Psammetich I (MÖ. 663-609) veya Psammetich II (MÖ. 593-588) döneminde paralı asker olarak çalıştıkları bilinmektedir. Ayrıca, Kariyalılar, Frigler, Lydialılar, Lykialılar ve Helenler gibi bir alfabe kullanmıştır. Ancak Karia dili henüz çözülememiştir. Bu sebeple Karia tarihini, günümüze ulaşan arkeolojik eserler aracılığıyla anlamaya çalışmaktayız¹⁰³.

MÖ. 8. yüzyılda Phrygia, 7. yüzyılda Lydia ve 6. yüzyılda Lykia'da eski eserlere rastlanmamasına karşın, Karia bölgesinde Hitit İmparatorluğu dönemine kadar uzanan çeşitli seramik ürünlerine ve seramik süslemelerinde kullanılan damgalara rastlanmaktadır. Kariabölgesinin MÖ. 2. binyılın ikinci yarısına tarihlenen eserleri Yusuf Boysal tarafından (1969) incelenmiştir.

MÖ. 1050-700 yılları arasındaki Helen dönemi vazoları ise Coşkun Özgünel tarafından (1979) örnek bir şekilde ele alınmıştır. Myken dönemi eserlerinin Kariyalılarla bir ilişkisi olmamasına karşın, Helen dönemine ait vazolar, Helen sanatının Kariyalı yaratılarıdır. Ayrıca, Karia bölgesinde Arkaik ve Klasik dönemlerden günümüze ulaşan vazolar da Kariyalı kimliğini yansıtmaktadır¹⁰⁴. Karia bölgesindeki Dirmil'de, kaçakçılar tarafından kazılan bir tümülüs, daha sonra Amerikalı arkeologlar, American Journal of Archaeology (AJA), yazarı ve Coşkun Özgünel tarafından araştırılmıştır. Tümülüsün gömü odasında Geç Protogeometrik döneme ait kaplar tespit edilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu tümülüs, MÖ. 10. yüzyılda inşa edilmiş olup, Anadolu Helen sanatının bilinen en eski gömü anıtı olarak değerlendirilmektedir. Karia bölgesinde yer alan kayalara oyulmuş gömü anıtları, Lykia örnekleriyle benzerlik göstermekte olup, İon sütunları ve süsleme öğeleriyle zenginleştirilmiştir¹⁰⁵.

MÖ. 545 civarında Pers egemenliği altına giren Anadolu'nun Sardes, Daskyleion ve Lykia gibi bölgelerinin yanı sıra Karia bölgesi de Doğu dünya görüşünün etkisine girmiştir. Örneğin, kardeş olmalarına rağmen Maussollos ile Artemisia evlidir. Bununla

¹⁰³ Akurgal, 1999, s. 295.

¹⁰⁴ Özgünel, 1979, s. 6.

¹⁰⁵ Akurgal, 1961, s. 29.

birlikte, mimarlık, heykeltıraşlık ve resim sanatında Helen sanatı egemenliğini sürdürmüştür. Dünyanın yedi harikasından biri olan Bodrum'daki Maussollos'un 49 metre yüksekliğindeki gömü anıtının kabartmaları, Athena kabartması, MÖ. 377-353 yılları arasında Skopas, Timotheos, Leochares ve Kariyalı Bryaxis tarafından işlenmiştir. Bryaxis isminin Kariaca olması, bu sanatçının Karia kökenli olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, MÖ. 372'de Atina'da doğduğu ve Skopas işliklerinde çalıştığı bilinen Bryaxis'in Maussollos kabartmaları, Helios kabartması, Kybele kabartması, Kybele figürü ve diğer üç ustanın kabartmaları gibi tamamen Helen üslubundadır.

3. KARİA ŞEHİRLERİ

Anadolu'nun güneybatısında, Ege ve Akdeniz'in kesişim noktasında yer alan Karia, antik çağlardan itibaren önemli bir kültürel ve siyasi merkez olmuştur. MÖ. 2. binyıldan itibaren kendine özgü dil ve kültüre sahip Kariyalılar'ın yaşadığı bu bölge, görkemli mezarları, tapınakları ve tiyatrolarıyla dikkat çeken bir açık hava müzesini andırmaktadır¹⁰⁶ (Harita 2).

Afrodisias:

Aydın ili, Karacasu ilçesinin Geyre Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Aphrodisias Antik Kenti, Menderes (Meander) Nehri'nin bir kolu olan Dandalaz (Morsynus) Çayı'nın oluşturduğu bereketli bir vadide, deniz seviyesinden yaklaşık 600 metre yükseklikte bir platoda konumlanmıştır. Bölgenin zengin mermer yatakları, Aphrodisias'ın antik dönemdeki refahında önemli rol oynamıştır. Mermer işçiliği ve heykelticilik alanındaki uzmanlığıyla ünlenen şehir, geniş bir coğrafyadan zanaatkarları ve sanatçıları cezpt etmiştir¹⁰⁷.

Alabanda:

Alabanda Antik Kenti, Aydın ili Çine ilçesi Doğanyurt Köyü'nde, Çine Çayı'nın batısında yer alır. MÖ. 1. yüzyılda Roma ile ilişkiler kuran kent, Bizans ve Türk hâkimiyetine girmiş olup kazı buluntuları Aydın Müzesi'nde sergilenmektedir¹⁰⁸.

Alinda:

Aydın iline bağlı Alinda, antik Karia bölgesinin önemli yerleşimlerinden olup, Antik yazarlar, Alinda'yı güçlü savunma yapılarıyla tanımlamıştır¹⁰⁹. Athena Polias'a adanmış olduğu düşünülen bir tapınak ve kutsal alan içeren antik bir kenttir¹¹⁰. Tapınak MÖ. 4. yüzyılda inşa edilmiştir ve günümüzde de kalıntıları görülebilmektedir¹¹¹.

¹⁰⁶ Nováková, 2016, s. 18.

¹⁰⁷ Texier, 2002, s.216.

¹⁰⁸ Henry, 2012, s.293.

¹⁰⁹ Henry, 2012, s.294.

¹¹⁰ Diler, 2007, s. 21.

¹¹¹ Konecny ve Ruggendorfer, 2014, s. 709.

Amyzon:

Aydın ilinin Koçarlı ilçesinde yer alan Amyzon, antik Karia bölgesinin önemli yerleşimlerinden biridir. Helenistik Dönem’de (MÖ. 3. yüzyıl) kültürel ve dini bir merkez olarak öne çıkan kent, tapınak kalıntıları ve sikkeleriyle dikkat çekmektedir¹¹².

Bargilya:

Bargilya Antik Kenti, Türkiye’nin Muğla ilinin Milas ilçesi yakınlarında, Bodrum’a yaklaşık 30 km uzaklıkta yer alan antik bir Karya kentidir. Tarihi, MÖ. 5. yüzyıla kadar uzanan Bargilya, Boğaziçi Köyü yakınında, Güllük Körfezi kıyısında bulunmaktadır. Antik dönemde bir liman kenti olan Bargilya, özellikle deniz ticareti açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Kent, antik çağda zeytinyağı, şarap ve balıkçılıkla ünlü olup, aynı zamanda zengin bir mitolojik geçmişe sahiptir. Söylenceye göre kent, Yunan mitolojisinde kahraman Bellerephon’un atı Pegasus’un arkadaşı olan Bargylos’un adına kurulmuştur¹¹³.

Bybassios:

Bybassios, Muğla ili Marmaris ilçesi yakınlarında bulunan bir antik kenttir. Erine yolu üzerinde, Bozburun yönüne devam edildiğinde Bybassios antik kentinin kalıntılarıyla karşılaşmaktadır. Günümüzdeki Orhaniye Köyü, kalıntıların bulunduğu tepenin yamacına kurulmuştur. Kentin sur kalıntıları, orman içinde dağınık bir arazide yer almaktadır¹¹⁴.

Euromos:

Euromos Antik Kenti, Muğla ilinin Bodrum ile Milas ilçeleri arasında, Karya bölgesinde yer alan önemli bir antik şehirdir. MÖ. 5. yüzyıla dayanan kökenlere sahip olan kent, özellikle Zeus Templosu ile tanınmaktadır. Hellenistik dönemde kültürel ve ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmiş olan Euromos, stratejik konumu ve büyük tapınak yapıları ile antik çağda önemli bir yerleşim olmuştur. Kentin en dikkat çeken yapısı, iyi korunmuş olan Zeus Templosu’dur, bu tapınak antik dünyanın önemli dini merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir¹¹⁵.

¹¹² Henry, 2012, s.294.

¹¹³ Henry, 2012, s.294.

¹¹⁴ LaBuff, 2016, s.22.

¹¹⁵ Henry, 2012, s.295.

Euthenna:

Euthenna, Marmaris yakınlarında, Cedrai ile Marmaris arasında batıda yer alan ve antik çağda Rodos'a bağlı önemli bir kasabadır. Kent, iyi korunmuş surları ve savunma yapılarıyla dikkat çeker. Kıyı boyunca boraj kesme taş duvarlarla yapılmış antik iskele kalıntıları ise yerleşimin denizle olan bağlantısını ve ticari faaliyetlerini yansıtmaktadır¹¹⁶.

Gerga:

Aydın iline bağlı Çine ilçesinin Deliktaş mevkiinde yer alan Gerga Antik Kenti, Alabanda Antik Kenti'nin 13 kilometre kuzey-batısında bulunur. Gerga, Karia kültürünü yansıtan önemli bir merkez olup, dağlar arasında kurulmuş olmasından dolayı Karia karakterini koruyan kentlerden biri olarak kabul edilmektedir¹¹⁷.

Halikarnassos:

Karia'nın batısında, Ege Denizi'ne uzanan yarımada'nın güney kıyısında yer alan Halikarnassos, bölgenin en köklü şehirlerinden biridir. Bodrum Yarımadası'nın en önemli yerleşimi olan bu antik kent, Kariahılar ve Lelegler tarafından kurulmuştur. Mausolos döneminde Halikarnassos, Karia satraplığının merkezi haline gelerek önemli bir siyasi güç kazanır¹¹⁸.

Herakleia:

Herakleia Antik Kenti, Milas'a 39 km mesafede, günümüz Kapıkırı Köyü'nde yer almaktadır. Latmos Körfezi'ne açılan liman kenti, Menderes Nehri'nin alüvyonlarıyla dölörök Bafa Gölü'nü oluşturmuştur. İonya ve Karya sınırında bulunan bu kent, tarihi ve kültürel açıdan tipik bir Karya kenti olarak öne çıkmaktadır¹¹⁹.

Hydai:

Damlıboğaz, Muğla il merkezinin batısında, Milas ilçesinin 6 km batısında yer alan ve antik Hydai kenti yakınlarındaki düz bir yerleşimdir. MÖ. 478'de kurulduğu düşünülen Hydai, bölgedeki mezar buluntularına göre MÖ. 3. binyıla kadar uzanır. Bu durum, kentin stratejik önemini ve farklı medeniyetler tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır¹²⁰.

¹¹⁶ Henry, 2012, s.295.

¹¹⁷ LaBuff, 2016, s.22.

¹¹⁸ Carstens, 2002, s.395.

¹¹⁹ Demir, 2006, s. 12.

¹²⁰ LaBuff, 2016, s.22.

Hyllarima:

Muğla'nın Bozdoğan ilçesinde yer alan Hyllarima Antik Kenti, MÖ. 2. binyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Hitit metinlerinde "Wallarima" olarak geçen kent, Rodos hâkimiyetine girmiş ve Roma döneminde sikke basmıştır. Kentte, Zeus, Artemis, Apollon ve Hekate'ye tapınım yaygındı¹²¹.

Idyma:

Akyaka, Gökova Körfezi'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Antik İdyma kentine ev sahipliği yapan tarihi bir beldedir. Kökenleri yaklaşık 2.500 yıl öncesine dayanan İdyma, MÖ. 4. ve 3. yüzyıllara ait kalıntılarıyla dikkat çeker. Stratejik konumu nedeniyle önemli bir yerleşim alanı olan kent, Gökova Köyü'nden Kıran Dağı eteklerine kadar uzanan kalıntılarıyla tarihi ve kültürel zenginliğini yansıtır¹²².

Karyanda:

Karyanda Antik Kenti, Muğla'nın Bodrum ilçesindeki Gölköy yakınlarında yer alan bir antik yerleşimdir. MÖ. 5. yüzyıla kadar uzanan tarihiyle, Karyanda, Persler, Makedonlar ve Romalılar gibi uygarlıkların etkisi altındaydı. Bodrum (Halikarnassos) gibi önemli antik kentlerle komşu olan Karyanda, bölgenin ticaret ve kültür merkezi olmuştur¹²³.

Kasara:

Kasara, Türkiye'nin batısında, özellikle Aydın iline bağlı Kuşadası ilçesi yakınlarında yer alan önemli bir antik yerleşim alanıdır. Bu antik kent, tarihi MÖ. 3. binyıla kadar uzanmakta olup, özellikle Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir yerleşim yeri olarak bilinmektedir. Kasara, tarihi boyunca farklı uygarlıkların etkisi altında kalmış ve bu döneme ait birçok kalıntı ve yapıyı barındırmaktadır¹²⁴.

Kaunos:

Kaunos, Karia bölgesinin güneydoğusunda, Dalyan Çayı deltasının sağ kıyısında yer alan antik bir liman kentidir. MÖ. 8. yüzyıldan itibaren iskân edilmiş, MÖ. 545'te Perslere karşı direnişiyle tanınmıştır. Kent, MÖ. 4. yüzyılda liman agorası, nymphaion ve

¹²¹ Aytaçlar ve Erdoğan, 2015, s.16.

¹²² LaBuff, 2016, s.22.

¹²³ LaBuff, 2016, s.22.

¹²⁴ Henry, 2012, s.297.

Korinth düzeninde bir tapınak gibi önemli yapılarla donatılmıştır. Günümüzde Muğla'nın Köyceğiz ilçesine bağlı olan Kaunos, denizden 3 km içeridedir¹²⁵.

Keramos:

Keramos Antik Kenti, Muğla'nın Milas ilçesindeki Ören beldesinde, Halikarnassos ile Idyma yollarının kesişiminde yer alır. MÖ. 4. yüzyıldan itibaren önemli bir şehir olan Keramos, AttikDelos Deniz Birliği'ne katılmış ve Roma döneminde özgürlüğünü kazanarak Asia eyaletine dahil olmuştur. Bizans döneminde ise piskoposluk merkezi olmuştur¹²⁶.

Khalketor:

Karia bölgesinde ismi geçen antik kentlerden bazıları günümüzde bilinmemektedir. Bunlardan Khalketor'un yeri, yakın dönemde saptanmıştır. Sikkeler ve yazıtlar üzerinde tespit edilen bu kent, Milas'ın kuzey-batısındaki Karakuyu Köyü'nün 1 km batısındaki Yaztepe ile 500 m güneyindeki Belen Tepesi arasında yer almaktadır. Kentin varlığı, yüzey araştırmalarıyla belirlenmiştir¹²⁷.

Kildara:

Kildara veya Killara, antik Karya'da bir kasabaydı ve bir polis (şehir devleti) olarak varlık göstermiştir. Theangela ve Thodosa ile bir sympoliteia (ortak şehir devleti birlikteliği) içinde yer almıştır. Kildara, ayrıca Karya dilinde benzersiz bir yerel Karya yazısı türü kullanan bir yazıtın bulunma noktası olarak da önemli bir yer tutmaktadır¹²⁸.

Kindye:

Karia'yı Persler adına 70 yıl boyunca yöneten Hekatomnidler hanedanlığının çıkış noktası, Kindye ve Mylasa'dır. Hekatomnidlerin Mylasa'dan önceki ilk yerleşim yeri ve ana kentleri olan Kindye, Milas'ın Dörttepe köyündeki Sığırtmaç Mahallesi'nde, denizden yaklaşık 300 metre yükseklikte bir tepede yer almaktadır¹²⁹.

¹²⁵ Sevin, 2003, s. 130.

¹²⁶ Demir, 2008, s. 101.

¹²⁷ Henry, 2012, s.298.

¹²⁸ Sevin, 2003, s. 130.

¹²⁹ Henry, 2012, s.295.

Kyllandos:

Kyllandos, Muğla iline bağlı Ula ilçesi sınırlarında yer alan antik bir kenttir. Karia bölgesinin önemli ilkçağ yerleşimlerinden biri olarak bilinir. Kentin kalıntıları, Ula ilçe merkezinin batısında bulunan Okkataş Tepesi'nin üzerinde yer almaktadır¹³⁰.

Labraunda:

Muğla'nın Milas ilçesinde bulunan, Karya dönemine ait antik yerleşim, Labraunda (Labranda) Antik Kenti olarak bilinir. Labraunda, Karya bölgesine başkentlik yapmış en eski yerleşimlerden biri olup, Milas'tan 15 km uzaklıkta ve kutsal yolu bağlayan 750 metre yükseklikteki dağ eteğine inşa edilmiştir. Antik kent, bazı dönemlerde imar edilerek geliştirilmiş olup, kent içerisinde üç ayrı bölgede yapılan arkeolojik kazılardan bu gelişmeler anlaşılmaktadır¹³¹.

Lagina:

Tarihi ve turistik öneme sahip olan antik kent, Muğla ile Bodrum arasındaki kara yolu üzerinde, kara yolundan 8 km içeride bulunan ve Yatağan ilçesine bağlı Turgut kasabası yakınlarında yer almaktadır. Antik kentin bulunduğu kasabaya Muğlalılar, Lagina'dan bozma "*Leyne*" demektedir¹³². Muğla'nın Yatağan ilçesinde bulunan Lagina Hekate tapınağı, günümüzde de oldukça iyi korunmuş durumdadır ve önemli bir turistik cazibe merkezidir.

Loryma:

Sömbeki Körfezi'nin güneyinde, Rhodos'a karşı konumlanan Loryma Antik Kenti, Karia'nın güney sınırında önemli bir liman şehriydi. Günümüzde Bozukkale Köyü'nde yer alan kent, Rhodos Peraia Yarımadası'nın güneybatı kıyısında bulunuyor.¹³³ Yazıtlara göre, Rhodos'taki ticari refah dönemi sırasında birçok heykel üretilmiştir¹³⁴. Loryma, doğal limanı ve stratejik konumu ile ticaret ve politikalarda önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Karia'nın diğer kentleri gibi "Konion" adı verilen dini ve siyasi birliklere katılmıştır. Bu birlikler, Roma İmparatorluk Çağı'na kadar varlığını sürdürmüştür¹³⁵.

¹³⁰ Demir, 2008, s. 101.

¹³¹ LaBuff, 2016, s.22.

¹³² Peschlow, 2020, s. 220.

¹³³ Goodlett 1991, s.95.

¹³⁴ Diler, 2020, s. 256.

¹³⁵ Pişkin, 2007, s. 9.

Mabolla:

Mabolla Antik Kenti, Türkiye'nin Muğla ilinin Menteşe ilçesine yakın bir bölgede bulunan tarihi bir yerleşimdir. Karya dönemine ait olan bu antik kent, milattan önce 4. yüzyıla kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Burada yapılan kazı ve araştırma çalışmalarına göre kent yerleşiminin 2400 yıl öncesine gittiği söylenebilmektedir ¹³⁶.

Mylasa:

Mylasa, günümüz Muğla ilinin Milas ilçesinde yer alan antik bir kenti temsil etmektedir. Mylasa, özellikle Karia bölgesinde önemli bir yerleşim merkeziydi ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mylasa'nın tarihi, MÖ. 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kent, Antik Yunan döneminde kurulmuş ve Roma İmparatorluğu döneminde de önemli bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür. Mylasa, özellikle tarımsal üretim ve ticaret açısından stratejik bir konumda bulunmaktaydı ¹³⁷.

Myndos:

Myndos, antik dönemde Halikarnassos ile birlikte kurulan bir kent olup, günümüzde Bodrum'un Gümüşlük beldesinin yakınlarında yer almaktadır. Kent, MÖ. 2. yüzyıldan itibaren sikke basmaya başlamış ve Hristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi olmuştur. Myndos, Attika Delos Deniz Birliği'nin ilk üyelerindendir. Antik yazarlar Strabon, Plinius ve Pausanias, kentin tarihi ve kültürel özellikleri hakkında bilgi vermiştir ¹³⁸.

Nysa:

Türkiye'nin Aydın ilinde yer alan ve zengin tarihi ile dikkat çeken Nysa Antik Kenti, MÖ. 3. yüzyılda kurulmuş olup, özellikle Roma döneminde önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Antik kentin en belirgin özelliklerinden biri, tiyatrosu, tapınakları ve agorası gibi etkileyici yapılarıdır ¹³⁹.

Orthosia:

Datça'nın Bencik Koyu yakınlarında, Ege Denizi'nin güzel manzaralarına sahip bir bölgededir. Kentin, antik çağlarda deniz ticaretinin merkezi olması nedeniyle önemli bir konumda olduğu bilinmektedir. Kentte yapılan kazılarda çeşitli yapılar, mezarlar ve çeşitli

¹³⁶ Diler 2020, s. 221.

¹³⁷ Henry, 2012, s.293.

¹³⁸ Küçükeren, 2005, s.16.

¹³⁹ Henry, 2012, s.294.

dönemlere ait seramikler ile seramik süslemelerinde kullanılan kek damgaları ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular, antik dönemde burada yaşayanların yaşam tarzı, ticaret ilişkileri ve kültürel yapılarına ışık tutmaktadır. Antik kentin mimarisi, özellikle taş işçiliği ve yapı malzemeleri bakımından dikkat çekici bir özelliğe sahiptir¹⁴⁰.

Pedasa:

Bodrum- Konacık bölgesinde Gökçeler mevkinde yer alan kent, Halikarnassos Yarımadası'nın önemli Leleg yerleşimini oluşturmaktadır. Pedasa hakkındaki ilk bilgileri aktaran Heredotos'a göre Pedasa; Karia kentleri içerisinde MÖ. 546'da Pers istilasına karşı direnen tek kent olma özelliğindedir¹⁴¹.

Physkos:

Marmaris'in antik adı Physkos olup, Reşadiye Yarımadası ve Kerme Körfezi'nde yer alan önemli bir liman kentidir. Strabon'un bahsettiği kent, Leto'ya adanmış kutsal bir alana ve işlek bir limana sahipti. Büyük İskender'e kadar Rodos'un himayesinde olan Physkos, Mısır ile deniz aşırı ilişkilerde rol oynamış ve Roma ile Bizans dönemlerinde de önemli kalmıştır¹⁴².

Plasara:

Plasara Antik Kenti, Muğla'nın Bodrum yakınlarında yer alır. MÖ. 6. yüzyılda kurulan kent, Roma döneminde önemli bir merkez haline gelmiş, stratejik konumu ve doğal zenginlikleriyle gelişmiştir¹⁴³.

Sinuri:

Muğla iline bağlı Milas ilçesindeki Sinuri Antik Kenti, Helenistik ve Roma dönemlerinden izler taşır. Kentin en önemli yapısı, baş tanrı Sinuri'ye adanmış tapınaktır. Ayrıca, kutsal alan çevresinde sunaklar, mezarlar ve mezar anıtları da bulunmaktadır¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Nováková, 2016, s. 18.

¹⁴¹ Adıgüzel, 2013, s.21

¹⁴² Demir, 2008, s. 101.

¹⁴³ Peschlow, 2020, s. 220.

¹⁴⁴ LaBuff, 2016, s.22.

Stratonikeia:

Stratonikeia kentinin kalıntıları, Muğla iline bağlı Yatağan ilçesindeki Eskihisar köyünde bulunmakta olup, MÖ. 3. yüzyılda kurulmuştur. Antik yazarlara göre Stratonikeia; Khrysaoris adıyla anılan eski bir yerleşim yeridir¹⁴⁵.

Syangela:

Bodrum'un güneydoğusundaki Çiftlik Köyü yakınlarındaki Alazeytin Mahallesi'nde yer alan Syangela-Souagele antik kenti kalıntıları, surlar ve evlerden oluşur. Zeytinlikler arasındaki 20 dakikalık yürüyüşle ulaşılan tepe, Gökova Körfezi ve Orak Adası manzarasına sahiptir. Souagele, Luwi dilinde "Ana Tanrıça'ya Giden Yol" anlamına gelir¹⁴⁶.

Tabae:

Tabae Antik Kenti, Denizli'nin Kale ilçesindeki Tabae Köyü'nde yer alır. MÖ. 3. yüzyıla kadar uzanan tarihiyle, Pers, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tanıklık etmiştir. Helenistik dönemde çeşitli medeniyetlerin izlerini taşıyan kent, Roma döneminde önemli bir yerleşim olmuş ve kendi parasını basma yetkisine sahip olmuştur¹⁴⁷.

Telmessos:

MÖ. 5. yüzyılda kurulan şehir, Lycia bölgesinde önemli bir kehanet merkezi olup, Yunan ve Roma kültürlerinin etkisiyle ticaret açısından stratejik bir rol oynamıştır¹⁴⁸.

Theangela:

Theangela, Bodrum-Mumcular-Milas-İzmir eski yolu üzerindeki Pınarlıbel köyünün Etrim mahallesinin güneydoğusunda, 538 metre yüksekliğinde ve doğu-batı yönünde uzanan Kale Dağı'nın doğu ucunda yer almaktadır. Bu antik kent, Bodrum Yarımadası'nın en eski yerleşik halkı olan Lelegler tarafından kurulmuştur¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Bean, 2000, s. 82.

¹⁴⁶ Aytaçlar ve Erdoğan, 2015, s. 16.

¹⁴⁷ Nováková, 2016, s. 18.

¹⁴⁸ Henry, 2012, s.293.

¹⁴⁹ Nováková, 2016, s. 18.

Thyssanos:

Thyssanos, Muğla'nın Dalaman ilçesinde yer alan antik bir kenttir. MÖ. 4. yüzyılda kurulduğu tahmin edilen bu yerleşim, Roma ve Bizans dönemlerinde stratejik konumu sayesinde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Kent, tarih boyunca çeşitli uygarlıkların etkisi altında kalmıştır¹⁵⁰.

Tralleis:

Aydın'ın kuzeyinde Messogis Dağları'nın yamacında bulunan Tralleis, MÖ 13. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Stratejik konumu sayesinde, sanat ve ticaret alanında önemli bir merkez haline gelmiştir. Kent, Roma ve Bizans dönemlerinde de gelişmeye devam etmiştir. Tralleis'in en önemli yapılarından biri Apollon Tapınağı'dır¹⁵¹.

Trapezopolis:

Trapezopolis, Aydın il sınırlarında yer alır ve Psidya ile Frigya bölgeleriyle bağlantılıdır. MÖ. 3. yüzyılda kurulan kent, Roma ve Bizans dönemlerinde de önemli bir yerleşim merkezi olmuştur¹⁵².

Triopium:

Triopium, Antik Karya bölgesinde, Knidos yakınlarında yer alır. Adını kurucusu Triopas'tan alan kentte, Yunan şehirlerinin katkılarıyla inşa edilen Apollon tapınağı bulunmaktaydı. Bugünkü Muğla'nın Datça ilçesine bağlı Palamutbükü köyü yakınlarındadır¹⁵³.

¹⁵⁰ Roos, 2020, s. 280

¹⁵¹ Texier, 2002, 216.

¹⁵² Peschlow, 2020, s. 220.

¹⁵³ Demir, 2008, s. 101.

4. YUNAN MİTOLOJİSİ VE YUNAN TANRILARI

4.1. Yunan Mitolojisi

Yunan mitolojisi, olağanüstü cesaret ve beceri sergileyen kahramanlık hikâyeleriyle zenginleşmiştir. Bu kahramanlar, genellikle doğaüstü güçlere sahip olmamalarına rağmen, zekâları, azimleri ve fedakârlıkları ile öne çıkmaktadır. Herakles, on iki zorlu görevi tamamlamasıyla güç ve cesaretin bir simgesi olmuştur. Theseus, Minotauros'u alt ederek Girit'i kurtaran ve Atina'yı birleştiren önemli bir kahramandır. Odysseus, kurnazlığı ve zekâsıyla Truva Savaşı'ndan eve dönüş yolculuğunda karşılaştığı sayısız engeli aşan kurnaz bir denizci olarak tanınmaktadır. İason ise Altın Post'u ele geçirmek için kahramanlardan oluşan bir topluluğu yöneten ve birçok tehlikeyi göğüsleyen cesur bir liderdir. Bu ve diğer Yunan kahramanları, erdem, cesaret ve fedakârlığın sembolleri olarak nesiller boyu ilham kaynağı olmayı sürdürmektedir¹⁵⁴.

Yunan mitolojisi, evrenin ve içindekilerin kökenine dair etkileyici bir yaratılış hikâyesi sunmaktadır. Başlangıçta, Kaos adında sınırsız ve biçimsiz bir boşluk hâkimdir. Kaos'tan Gaia (Yer) ve Uranüs (Gök) adında iki ilkel tanrı doğar. Gaia ve Uranüs'ün birleşiminden Titanlar, Hekatonkheirler ve Kykloplar gibi güçlü varlıklar ortaya çıkar¹⁵⁵.

Titanlardan Kronos ve Rhea da yer alır. Kronos, babası Uranüs'ü tahttan indirerek en güçlü tanrı olur. Ancak kehanete göre kendi çocuğu tarafından tahttan indirileceğini öğrenen Kronos, doğan tüm çocuklarını yutar. Rhea, Zeus'u kurtarmayı başararak onu Girit adasında saklar. Zeus büyüdüktan sonra babası Kronos'u yener ve kardeşlerini kurtarır. Zeus ve diğer tanrılar, Titanlar ile on yıllık bir savaş olan Titanomachy'ye girerler ve bu savaş Zeus liderliğindeki Olimposlular kazanır. Böylece Zeus, evrenin hâkimi ve tanrıların kralı olur¹⁵⁶.

4.2. Yunan Tanrıları

Antik Yunan tanrıları, görünüş olarak insanlara benzese de, güzellik, güç ve boyut bakımından üstün kabul edilirler. Duygular ve alışkanlıklar yönünden insanlara benzerler; evlenir, çocuk sahibi olur ve besin ile uykuya ihtiyaç duyarlar, ancak hastalanmazlar.

Kıskançlık, intikam gibi insani duygular taşıyan tanrılar, kötülük yapanları cezalandırır ve ibadet etmeyenlere felaketler getirir. Zaman zaman insanlarla etkileşime

¹⁵⁴ Henry, 2020, s. 97.

¹⁵⁵ Roos, 2013, s. 10.

¹⁵⁶ Homeros, 1984, s.7.

girerler ve bu birlikteliklerden kahramanlar doğar. Ölümsüz olmalarına rağmen yaralanabilirler ve acı çekebilirler. Tanrılar, zaman ve mekân kısıtlamalarına bağlı kalmazlar; hızla uzak mesafelere gidebilir, görünmez olabilir veya istedikleri şekle bürünebilirler. Giysi ve silahları insanlara benzer, ancak daha mükemmeldir. Yunanlılar doğa olaylarını tanrısal müdahale olarak yorumlar; örneğin, gök gürültüsünü Zeus'un öfkesi, denizin dalgalanmasını Poseidon'un kızgınlığı olarak görürler. Mitolojik anlatılar, abartılı hikâyelerle doludur ve tanrıların güçleri genellikle olağanüstü şekillerde tasvir edilir. Orpheus'un müziğiyle hayvanları evcilleştirmesi ya da nehirleri yataklarına döndürmesi bu abartılı anlatılara bir örnektir¹⁵⁷.

Yunan mitolojisinin panteonu, her biri kendine özgü alanları ve güçleri olan çok sayıda tanrı ve tanrıçadan oluşur. Olimpos Dağı'nın zirvesinde ikamet eden on iki tanrı, bu panteonun en önemli üyelerini oluşturur. Zeus, göklerin ve şimşeklerin tanrısı olarak panteonun lideridir. Hera, tanrıların kraliçesi ve evlilik tanrıçasıdır. Poseidon, denizlerin ve depremlerin tanrısıdır. Demeter, tarım ve hasat tanrıçasıdır. Athena, zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçasıdır. Apollon, güneş, müzik ve şiir tanrısıdır. Artemis, ay, av ve vahşi doğa tanrıçasıdır. Ares, savaş tanrısıdır. Hephaistos, ateş, metal işleme ve zanaat tanrısıdır. Afrodit, aşk, güzellik ve şehvet tanrıçasıdır. Hestia, ocak, aile ve ev tanrıçasıdır. Hermes ise haberleşme, ticaret ve hırsızların tanrısıdır. Bu tanrıların her biri, Yunan mitolojisinde sayısız mite ve efsaneye konu olmuştur¹⁵⁸.

Zeus:

Zeus, Yunan mitolojisinin en güçlü ve önemli tanrısı olarak kabul edilmektedir. Gökyüzü, yıldırımlar, şimşekler, hukuk ve düzenin tanrısı olan Zeus, aynı zamanda Olimpos tanrılarının kralıdır. Titanlar ile yapılan büyük savaşın ardından kardeşleri Poseidon ve Hades ile evrenin yönetimini paylaşmış, kendisine gökyüzü egemenliği verilmiştir. Şimşek, kartal ve meşe ağacı onun en bilinen sembollerindendir ve şimşegi, gücünün simgesi olarak sıklıkla kullanmaktadır. Zeus, Titanlardan Kronos ve Rhea'nın oğludur. Babası Kronos'un, çocuklarının tahtını ele geçirmesini engellemek için onları yutma girişiminden annesi Rhea'nın yardımıyla kurtulmuştur. Zeus, büyüdüğünde Titanlara karşı zafer kazanmış ve Olimpos'un hâkimi olmuştur. Eşi Hera ile birlikte evreni yönetmesine rağmen, pek çok tanrıça ve ölümlüyle ilişkisinden doğan çocukları olmuştur. Bu çocuklar arasında Athena, Apollon, Artemis ve Hermes gibi önemli tanrılar yer

¹⁵⁷ Berens, 2016, s. 11

¹⁵⁸ Yıldız, 2020, s. 113.

almaktadır. Zeus'un insanüstü gücü ve liderlik vasfı hem tanrılar hem de insanlar tarafından saygıyla karşılanmıştır¹⁵⁹.

Zeus, genellikle bir kartal veya boğa üzerinde, elinde bir şimşek ile tasvir edilir. Güçlü ve otoriter bir tanrıdır. Adalet duygusu güçlüdür ve haksızlıkları şimşekleriyle cezalandırır. Aynı zamanda çok sayıda aşk macerasıyla da bilinir. Birçok tanrıça ve ölümlü kadınla birlikte olmuş ve bu ilişkilerden birçok tanrı ve kahraman dünyaya gelmiştir. Athena, Apollon, Artemis, Ares ve Hephaistos, en bilinen çocukları arasındadır¹⁶⁰.

Zeus'un rolü sadece bir lider olmaktan öteye geçmektedir; o, adaletin ve düzenin koruyucusu olarak da anılmaktadır. İnsanlar arasındaki adaleti sağlamaya ve gerektiğinde ceza vermeye önem vermiştir. Bu yönüyle Zeus, Yunan mitolojisinin sadece bir tanrısı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sembolü hâline gelmiştir. Onun gücü ve otoritesi, mitolojinin temel unsurlarından biri olarak efsanelerde önemli bir yer tutmaktadır¹⁶¹.

Hera:

Yunan mitolojisinde, Zeus'un eşi ve ablası olan Hera, evlilik, kadın ve doğumun tanrıçası olarak öne çıkar. Roma mitolojisinde Juno adıyla bilinen Hera, tanrıların kralı Zeus ile olan evliliği sayesinde Olympos'un kraliçesi konumuna yükselir. Güçlü iradesi ve tanrılar arasında saygınlığı ile bilinen Hera, evliliklerin kutsallığını ve ailenin önemini simgeler. Evli kadınları ve anneleri korurken, doğum yapan kadınlara yardımcı olur ve bebeklerin dünyaya gelişini kolaylaştırır¹⁶².

Mitolojide en güzel tanrıçalardan biri olarak kabul edilen Hera, otoriter kişiliği ve istediğini elde etmek için her türlü yöntemi kullanmaktan çekinmeyen tavrıyla da bilinir. Zeus'un sadakatsizlikleri karşısında öfke ve kıskançlık duygularına kapılan Hera, bu duyguların etkisiyle Zeus'un sevgililerine ve çocuklarına karşı intikamcı planlar kurar¹⁶³.

Truva Savaşı'nda Truvalılara karşı Yunanlıları destekleyen Hera'nın bu tavrının sebebi, Paris'in kendisini Afrodite ve Athena'dan daha güzel bulmaması ve bu nedenle altın elma ödülünü Afrodite'ye vermesidir. Tavuskuşu, Hera'nın kutsallık ve güzellik sembolü olarak kabul edilirken, gelincik çiçeği evlilik ve sadakati temsil eder. Güç ve otoritenin simgesi olarak kartal, Hera ile özdeşleştirilen önemli bir figürdür¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Rosenberg, 2003, s. 10.

¹⁶⁰ Can, 2020, s. 9.

¹⁶¹ Uncu, 2011, s. 62.

¹⁶² Ogden, 2007, s. 11.

¹⁶³ Grimal, 2012, s. 8.

¹⁶⁴ Hesiodos, 2015, s.28.

Poseidon:

Yunan mitolojisinin kudretli tanrılar panteonunda, Poseidon, denizlerin azametli hükümdarı, depremlerin sarsıcı gücü ve atların vahşi ruhu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kronos ve Rhea'nın oğlu, Zeus ve Hades'in kardeşi olan Poseidon, Roma mitolojisinde Neptün adıyla da bilinir. Denizlerin ve okyanusların sonsuz derinliklerine hükmeden bu tanrı, öfkeli dalgaları ve yıkıcı fırtınaları kontrol ederek doğanın gücünü simgeler. Poseidon'un elinde tuttuğu üç dişli mızrak, trident, denizlerin üzerindeki hâkimiyetinin ve depremleri tetikleme yeteneğinin somut bir göstergesidir. Bu mızrakla dalgaları kabartır, fırtınaları çağırır ve yerküreyi sarsarak depremlere yol açar. Poseidon'un öfkesi, denizcilerin korkulu rüyası olsada, aynı zamanda bereket ve bolluk kaynağı olarak da kabul edilir. Balıkçıların ve denizcilerin koruyucusu olarak denizlerin cömertliğini simgeler¹⁶⁵.

Poseidon, Yunan mitolojisinin en önemli tanrılarından biridir ve birçok efsanede yer almaktadır. Athena ile Atina şehrinin himayesini paylaşmak için giriştiği mücadelede, şehre bir at hediye ederek Athena'ya yenilmiştir. Truva Savaşı'nda ise Zeus'a karşı, Hera ve Athena ile birlikte yer almıştır. Theseus, Orion ve Pegasus gibi birçok kahramanın babası olduğu da söylenmektedir. Denizcilik ve balıkçılık ile uğraşan insanlar tarafından kutsal sayılan Poseidon'a adanmış birçok tapınak ve sunak inşa edilmiştir. En ünlü tapınağı Yunanistan'ın Korinthos kentinde yer almaktadır. Poseidon'a genellikle at ve boğa heykelleri ile tapınılmıştır¹⁶⁶.

Demeter:

Yunan mitolojisinde tarımın, bereketin, mevsimlerin ve anne sevgisinin somutlaşmış hali olan Demeter, Homeros'un destanlarında 'güzel saçlı kraliçe' veya 'güzel örgülü Demeter' unvanlarıyla anılmaktadır. Bu yüce tanrıça, insanlara toprağı ekip biçmeyi öğreten ve ekinleri, özellikle de buğdayı kutsayan varlıktır¹⁶⁷.

Titanlardan Kronos ve Rhea'nın kızı olan Demeter, Zeus'tan Persephone adında bir kız dünyaya getirir. Fakat bir gün Hades, Persephone'yi yeraltı dünyasına kaçırır. Kızını bulamayan Demeter, yeryüzünde öfkeyle dolaşmaya başlar ve bu öfkenin sonucunda ekinler kurur, kıtlık baş gösterir. Zeus, sorunu çözmek için Persephone'nin altı ay Hades'le, altı ay da Demeter'le kalmasına karar verir. Bu sayede yeryüzünde ilkbahar ve

¹⁶⁵ Henry, 2020, s.98.

¹⁶⁶ Henry, 2020, s. 99.

¹⁶⁷ Ogden, 2007, s. 12.

yaz mevsimleri oluşurken, Persephone'nin Hades'te olduğu zamanlarda ise sonbahar ve kış mevsimleri yaşanır¹⁶⁸.

Demeter, Eleusis Gizemleri'nin kurucusudur. Bu gizemler, Demeter ve kızı Persephone'yi onurlandırmak için yapılan dini törenlerdir. Buğday başağı, meşale, hasat orakları, domuz yavrusu ve yılan gibi sembollerle tasvir edilen Demeter, Antik Yunan'da en çok saygı duyulan tanrıçalardan biriydi. Eleusis, Eleusis Gizemleri'nin merkezi olarak Demeter'e adanmış önemli bir kutsal alandı. Demeter'e şükran sunmak için her yıl hasat zamanı şenlikler düzenlenirdi. Roma mitolojisinde Ceres ile özdeşleştirilen Demeter, tarım ve bereket tanrıçası olarak sanat, edebiyat ve felsefede sıkça kullanılan bir figürdür. Günümüzde de modern pagan dinlerinde saygı görmeye devam etmektedir¹⁶⁹.

Athena:

Bilgelik ve silahlı direniş tanrıçası Pallas Athena, köken olarak Yunanlı bir tanrı olup başka hiçbir ulusun Athena'ya karşılık gelen bir kavramı yoktur. Athena'nın zırhlı ve silah kuşanmış bir şekilde Zeus'un kafasından çıktığına inanılır. Bu mucizevî doğuş, Homeros'un ilahisinde anlatılmaktadır: “Karla kaplı Olympos sarsılır, yeryüzü savaşçı çılgınlıklarıyla yankılanır, deniz çalkalanır ve Helios, Athena'yı karşılamak için atlarını hazırlar”. Athena, tanrıların meclisine kabul edildikten sonra zekâsıyla öne çıkar. Zeus'un asaleti ve namusunu temsil eder, onun hatalarından arınmış bir versiyonudur.

Zeus, Athena'ya kehanet ve gök gürültüsü oku atma ayrıcalıkları tanır. Athena, Zeus'un otoritesine eşit olan tek tanrıdır. Devleti ve barışçıl birlikleri koruma görevini üstlenir, gerektiğinde savunma gücünü kullanır, hukuk ve düzeni sağlar, haklıyı savunur. Troya Savaşı'nda Yunanlıları destekler, Areopagus mahkemesini kurar. Bilim, sanat ve tarımın koruyucusu olarak sabanı icat eder, insanlara tarım ve gemiciliği öğretir. Şehirlerin, surların ve limanların koruyucusu olarak tapınakları hisarlara inşa edilir¹⁷⁰.

Yunan panteonunda Athena, bilgelik, sanat, strateji, ilham ve barışın somutlaşmış hâli olarak öne çıkmaktadır. Klasik dönem sanatçılarının en fazla ilgilendiği tanrıça, başında miğferi, sol elinde Medusa başlı kalkanı, göğsünde ise yine Medusa başlı zırhı ile büsbütün silahlı olup, Korinth başlığı onun kahraman ve şanlı geçmişiyle ilgilidir¹⁷¹. Roma mitolojisinde Minerva ismiyle özdeşleşen tanrıça, Zeus'un en gözde kızı ve bilgelik tanrıçası Metis'in tek çocuğudur. Doğuşu, diğer tanrılardan farklı bir efsaneye sahiptir.

¹⁶⁸ Ogden, 2007, s. 13.

¹⁶⁹ Eliade, 2017, s. 80.

¹⁷⁰ Berens, 2016, s. 49,50

¹⁷¹ Saltuk, 2010, s.16.

Zeus, bir kehanette Metis'in bir erkek çocuk doğuracağını ve bu çocuğun kendisini tahttan indireceğini öğrenir. Bunu engellemek amacıyla Metis'i yutar. Ancak Metis'in hamileliği sonucu Athena, Zeus'un başından tam silahlı ve yetişkin bir tanrıça olarak doğar¹⁷².

Athena, sadece zekâ, sanat, strateji ve ilhamla değil, aynı zamanda barış tanrıçası olarak da saygı görmüştür. Kalkan ve mızrak gibi semboller, bu yönünü temsil ederken, zeytin dalı barış ve bilgeliği, baykuş ise bilgelik ve gecenin gizemini simgelemektedir. Atina şehrinin kurucusu olarak kabul edilen Athena, Poseidon ile şehrin himayesini kimin üstleneceği konusunda bir yarışmaya katılır. Tanrılar, Athena'nın sunduğu zeytin ağacını Poseidon'un sunduğu tuzlu su kaynağından daha değerli bulur ve Atina şehri Athena'ya adanır. Truva Savaşı'nda Yunanlıları korur ve Odysseus'a bilgece tavsiyelerde bulunur. Arachne'nin kendisinden daha yetenekli bir dokumacı olduğunu iddia edip ona meydan okuması üzerine, Athena onu kibirli davranışından dolayı bir örümceğe dönüştürerek cezalandırmıştır.¹⁷³.

Apollon:

Yunan panteonunun en önemli tanrılarından biri olan Apollon, ışığın, güneşin, müziğin, sanatların, kehanetin, şifanın ve okçuluğun tanrısı olarak öne çıkmaktadır. Çok yönlü bir figür olan Apollon, genellikle güneşin yörüngesini taklit eden altın bir araba kullanan ve parlak ışık saçan bir genç olarak tasvir edilmektedir. Güneş'in ilahi varlığı olarak Apollon, yalnızca aydınlatma ve ısı kaynağı değil, aynı zamanda yaşamın ve düzenin de simgesi hâline gelmektedir. Bu bağlamda Apollon'a "*Phoebus*" (Işık Saçan) ve "*Helios*" (Güneş) gibi lakaplar da verilmiştir¹⁷⁴.

Apollon'un müziğin ve sanatların koruyucusu olarak üstlendiği rol, onu ilham ve yaratıcılığın kaynağı hâline getirmektedir. Kendisi, usta bir lir çalgıcısı ve şair olarak kabul edilmektedir. Müzler korosunun lideri olarak Apollon'un, şiir, dans, tiyatro ve diğer güzel sanatların himayesini üstlendiğine inanılmaktadır¹⁷⁵.

Delphi'de bulunan ünlü Kehanet Tapınağı ile özdeşleşen Apollon, geleceği görme ve kehanetlerde bulunma yeteneğine sahiptir. Bu yetenek, onu yalnızca ilahi bir varlık değil, aynı zamanda bilgelik ve rehberlik kaynağı hâline getirmektedir. Apollon'a

¹⁷² Berens, 2007, s. 27.

¹⁷³ Bonnefoy, 2000, s. 19.

¹⁷⁴ Berens, 2007, s.28.

¹⁷⁵ Grimall, 2012, s.9.

danışmak amacıyla Delphi'ye gelen kişiler, önemli kararlar almadan önce onun kehanetlerini dinlemekteydi¹⁷⁶.

Apollon, yalnızca hastalıkları iyileştirme yetisine sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda tıbbın kurucusu olarak da saygı görmektedir. Şifa tanrısı olarak bilinen ve Apollon'un oğlu olduğu düşünülen Asklepios adında bir öğrencisi bulunmaktadır. Şifa arayışında olanlar, Apollon'a genellikle tapınaklarında adak heykelcikleri sunmaktaydılar¹⁷⁷.

Usta bir okçu olan Apollon, gümüş yayı ve oklarıyla tanınmaktadır. Truva Savaşı'nda Truvalılara karşı savaşan Yunanlılara yardım ettiği ve oklarıyla düşmanlarını öldürdüğü rivayet edilmektedir. Apollon'un oklarının sadece fiziksel değil, aynı zamanda manevi bir güce de sahip olduğu; hastalıkları iyileştirmek ve kötülüğü yenmek için kullanılabileceğine inanılmaktadır¹⁷⁸.

Apollon'un mitolojisi, onu diğer tanrılardan ayıran karmaşıklığı ve çok yönlülüğü ile dikkat çekmektedir. Daphne ve Marsyas gibi mitler, Apollon'un hem merhametli hem de acımasız hem yaratıcı hem de yıkıcı olabilen karmaşık bir tanrı olduğunu göstermektedir. Niobe miti ise Apollon'un gurur ve kibir karşısındaki öfkesini ve intikamını yansıtmaktadır¹⁷⁹.

Artemis:

Yunan panteonunun önemli figürlerinden biri olan Artemis, doğum, avcılık, vahşi doğa, bakirelik ve bereket gibi kavramlarla anılmaktadır. Zeus ve Leto'nun ikiz çocuğu olarak dünyaya gelen Artemis'in, mitolojide Apollon'un doğumuna yardımcı olduğu ve bu olaydan sonra bakire kalmaya karar verdiği rivayet edilmektedir. Ok ve yay ile tasvir edilen tanrıça, geceyi temsil etmekte ve ay ile özdeşleştirilmektedir. Başındaki hilal ise bakireliğini sembolize etmektedir¹⁸⁰.

Güler Çelgin'in Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis adlı eserinde de vurgulandığı üzere, Efesli Artemis ile Yunan Artemis'i arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yunan Artemis'i, doğum tanrıçası olarak kabul edilmekle birlikte öncelikli olarak bakire bir karaktere sahiptir. Buna karşılık, Ephesos Artemis'i annelik vasfı ile öne çıkmaktadır. "Çok göğüslü Artemis" (Artemis Polymastos) olarak da bilinen bu tanrıça,

¹⁷⁶ Berens, 2007, s.29.

¹⁷⁷ Patacı, 2016, s.154

¹⁷⁸ Hakman, 2013, s.18.

¹⁷⁹ Grimall, 2012, s. 10.

¹⁸⁰ Agizza, 2001, s. 100.

bolluğu ve bereketi temsil etmektedir. Toprağın verimliliği, hayvanların refahı ve vahşi doğanın dengesi gibi konularda otorite sahibi olduğuna inanılmaktadır¹⁸¹.

Ares:

Yunan panteonunda Ares, kan ve cesaretin gölgesinde yükselen, savaşın kudretli tanrısı olarak tanımlanmaktadır. Zeus ve Hera'nın fırtınalı birleşmesinden doğan Ares, On İki Olimposlu tanrı arasında kendine özgü bir yer edinmiştir. Roma mitolojisindeki Mars'ın karşılığı olarak bilinen Ares, gücünü ve vahşi savaş tutkusunu sembolize etmektedir. Savaş alanlarında korkusuzca yer alan Ares, düşmanlarına karşı acımasız davranmakta ve kanlı zaferlerden zevk almaktadır. Çabuk öfkelenmesi ve mantıksız tavırları ile tanınan bu tanrı, diğer Olimposlular tarafından genellikle sevilmemektedir. Ancak Ares, cesur ve güçlü bir savaşçı olarak saygı görmektedir. Savaşçılara ilham vererek onları zafere ulaştırmaktadır¹⁸².

Truva Savaşı'nda Truvalılara yardım eden Ares, Athena tarafından yenilgiye uğratılmaktadır. Ares'in kahramanlıkları arasında Kiklop isimli devi öldürmesi öne çıkmaktadır. Bu durum, Ares'in nadir zaferlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak Herakles'e birçok kez saldırmasına rağmen her seferinde yenilgiye uğramaktadır. Ares'in savaştaki en önemli silahı mızraktır. Savaşlarda her zaman zırh giymekte ve yakın dövüşte kılıç da kullanmaktadır. Ares'e savaş sırasında kanlı köpekler eşlik etmekte, arabası ise deve kuşları tarafından çekilmektedir¹⁸³.

Ares, Yunan mitolojisinde savaşın kaotik ve yıkıcı gücünü temsil etmektedir. Vahşi doğası ve mantıksız öfkesiyle korku uyandırır da, aynı zamanda cesaret ve gücün de simgesidir. Ares'in hikâyeleri, antik Yunan'ın savaş kültürü ve değerlerine dair önemli bilgiler sunmaktadır¹⁸⁴.

Aphrodite:

Afrodit, Yunan mitolojisinde aşk, güzellik, şehvet ve doğurganlık tanrıçası olarak öne çıkan ve Roma mitolojisindeki Venüs ile özdeşleştirilen bir figürdür. Antik Yunan panteonunda en çok saygı duyulan tanrıçalardan biri olan Afrodit, olağanüstü güzelliği ile hem tanrıları hem de insanları etkileme yeteneğine sahiptir. Doğuşundan, Truva

¹⁸¹ Çelgin, 1986, s. 23.

¹⁸² Ogden, 2007, s. 14.

¹⁸³ Grimall, 2012, s. 11.

¹⁸⁴ Ogden, 2007, s. 15.

Savaşı'ndaki rolüne ve ona atfedilen sembollere kadar Afrodit'in figürü, karmaşıklık ve çekicilik barındıran mitolojik bir hazinedir¹⁸⁵.

Afrodit'in doğuşu ile ilgili çeşitli mitolojik hikâyeler bulunmaktadır. En yaygın versiyona göre, gökyüzü tanrısı Uranüs'ün hadım edilmiş cinsel organlarından denize damlayan kanlardan doğmuştur. Bu köpüklerden yükselen Afrodit, bir deniz kabuğuna binerek Kıbrıs Adası'na ulaşmıştır. Bu efsane, Afrodit'in denizle olan derin bağı ve doğurganlıkla ilişkisini vurgulamaktadır¹⁸⁶.

Afrodit, Hephaistos ile evli olmasına rağmen birçok tanrı ve ölümlüyle ilişkiler yaşamıştır. En bilinen sevgilileri arasında savaş tanrısı Ares, av tanrısı Adonis ve haberci tanrı Hermes yer almaktadır. Oğlu Eros (Amor) ise aşk tanrısıdır. Bu ilişkiler, Afrodit'in aşk ve şehvet tanrıçası olarak öne çıkan rolünü pekiştirmektedir¹⁸⁷.

Afrodit'e atfedilen birçok sembol bulunmaktadır. Aşk ve barışı temsil eden güvercin, güzellik ve sevgiyi simgeleyen gül, aşk ve arzuyu ifade eden elma ve saflığı ile güzelliği temsil eden inci, bunlardan yalnızca birkaçıdır. Afrodit'e Antik Yunan'da birçok tapınak inşa edilmiştir. En ünlü tapınaklardan biri, Kıbrıs Adası'nda yer almaktadır. Afrodit, genellikle deniz kabuğundan çıkan çıplak bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvir, denizle olan bağı ve doğuş efsanesini yansıtmaktadır. “Kıbrıslı” ve “Denizden Doğan” gibi lakapları da bu bağlamı güçlendirmektedir¹⁸⁸.

Afrodit'e adanan festivaller ‘Afrodisia’ olarak bilinmekteydi. Bu festivaller, aşk, güzellik ve doğurganlık temalı törenler, yarışmalar ve kurban sunumları içermekteydi. Afrodit, sihirli bir kemer ve ayna kullanarak güzelliğini artırabilirdi. Bu kemer, onu karşı konulmaz kılar, ayna ise ona kusurlarını görmeden kusursuzluğunu yansıtmaya gücü vermektedir¹⁸⁹.

Hephaistos:

Zeus ile Hera'nın oğlu olan Hephaistos, yararlı anlamda ateş tanrısıdır ve bu element aracılığıyla yapılan tüm işçiliklerin öncüsüdür. Sadece mekanik sanatların tanrısı değil, aynı zamanda ev ve ocak tanrısı olarak tüm medeni toplum üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve evrensel anlamda saygı görmektedir. Diğer Yunan tanrılarının aksine, çirkin bir görünüme sahiptir. Yaptığı işçilikler beceriksizce olup, yürüyüşü aksaktır.

¹⁸⁵ Grimall, 2012, s. 12.

¹⁸⁶ Demiralp, 2011, s.104.

¹⁸⁷ Peters, 2004, s. 12.

¹⁸⁸ Lankila, 2009, s.36.

¹⁸⁹ Demiralp, 2011, s.105.

Yürüyüşünün aksak olmasının sebebi, babası Zeus'un öfkesidir. Hephaistos, Zeus ile Hera'nın bir tartışması sırasında Hera'nın tarafını tutar.

Bunun üzerine Zeus, onu gökyüzünden aşağıya fırlatır. Olympos'tan yeryüzüne düşmesi bir gün sürer ve sonunda kendisini Lemnos Adası'nda bulur. Hephaistos'un düşüşünü gören ada halkı onu kollarını açarak karşılar, ancak buna rağmen Hephaistos düşer ve bacağı kırar. Bu nedenle yürürken hep topaldır. Lemnialıların yardımlarına müteşekkir olan Hephaistos, bu adada yaşamaya karar verir. Kendisine mükemmel bir saray inşa eder ve demirciliğe hobi olarak başlar. İnsanlara metalleri nasıl işleyeceklerini ve birçok değerli el sanatını öğretir¹⁹⁰.

Hephaistos, Yunan mitolojisinde ateş, demircilik ve zanaatkârlık tanrısı olarak özel bir konuma sahiptir. Genellikle fiziksel engelli ve topal olarak tasvir edilmesine rağmen, bu durum onun olağanüstü ustalığını engellememiştir¹⁹¹. Tanrılar için silahlar ve zırhlar yapmış, aynı zamanda insanlığa metal işçiliğini öğreterek medeniyetin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Aşil'in zırhı gibi mitolojik silahların yaratıcısı olarak bilinir¹⁹².

Mitolojide sıkça dışlanma ve kabul edilme temalarıyla ilişkilendirilen Hephaistos, bazı anlatılarda annesi Hera veya babası Zeus tarafından çirkinliği veya sakatlığı nedeniyle Olympos'tan atılmıştır. Ancak, yetenekleri sayesinde geri dönmüş ve tanrılar arasındaki yerini almıştır. Afrodite ile olan evliliği, güzellik ile çirkinlik arasındaki zıtlığı simgeleyerek mitolojideki trajik ve komik unsurların işlenmesine katkı sağlamaktadır. Edith Hall'ın çalışmasında belirtildiği gibi, Hephaistos, antik Yunan komedyasında da dikkat çekici bir figürdür¹⁹³.

Hermes:

Yunan mitolojisinde Zeus ve Maia'nın oğlu olan Hermes, tanrılar panteonunda önemli bir yer tutan çok yönlü bir figürdür. Haberci tanrı olarak bilinir ve tanrıların mesajlarını iletmekle görevlidir. Bu rolü, onu tanrılar ve insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin anahtarı haline getirmektedir. Aynı zamanda tüccarların, hırsızların, yolcuların ve sporcuların koruyucusudur. Kurnazlığı, zekâsı ve çevikliği ile tanınan Hermes, bu nitelikleri, tanrılar ve insanlar arasında arabulucu görevi görerek ve çeşitli mitolojik maceralarda yer alarak kullanılmaktadır¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Berens, 2016, s. 107

¹⁹¹ Hall, 2018, s. 366.

¹⁹² Bazopoulou-Kyrkanidou, 1997, s. 144.

¹⁹³ Hall, 2018, s. 385.

¹⁹⁴ Graves, 2010, s. 88.

Hermes'in en ikonik sembolleri arasında kanatlı şapkası, kanatlı sandaletleri, kaval ve Caduceus (iki yılanlı asa) yer almaktadır. Bu semboller, hızını, iletişim becerilerini ve büyü güçlerini temsil etmektedir. Hermes'in görevleri arasında tanrıların haberlerini iletmenin yanı sıra ölüleri yeraltı dünyasına götürmek, yolculara rehberlik etmek, sporculara destek olmak ve ticaret ile hırsızlığa nezaret etmek bulunmaktadır¹⁹⁵.

Hermes, bebeklik döneminde dahi sıra dışı zekâsını ve kurnazlığını sergilemiştir. Henüz beşikteyken Apollo'nun ineklerini çalmış, tanrıları şaşırtmış ve hatta onları eğlendirmiştir. Argus Panoptes'i kandırarak Io'yu kurtarmış, Paris'e Truva Savaşı'nı başlatan altın elmayı vermiştir. Sisyphus'u ise onu, yüksek bir tepeye doğru bir kaya yuvarlamaya mahkûm ederek cezalandırmıştır¹⁹⁶.

Hermes, Roma mitolojisinde Merkür olarak bilinen önemli bir tanrı figürüdür. Yunan mitolojisinde ise Hermes, sınırları aşma, iletişim ve ticaret gibi kavramları temsil etmektedir. Kurnazlığı ve zekâsı ile birçok hikâyede önemli bir rol üstlenir ve Yunan alfabesinin, lirin ve kavalın icadına atfedilir. Ayrıca, rüyaların tanrısı Morpheus'un babası olarak da bilinmektedir. Hermes'in heykelleri genellikle yol kenarlarına dikilmiş ve yolculara iyi şans dilemiştir¹⁹⁷.

Dionysos:

Antik Yunan mitolojisinde şarap, neşe, çılgınlık, tiyatro ve bereketle özdeşleşen Dionysos, karmaşık ve büyüleyici bir tanrı figürüdür. Zeus ve ölümlü Semele'nin oğlu olarak doğan Dionysos, ölümlülük ile ilahilik arasındaki köprüyü temsil etmektedir. Mitolojideki yeri ve kültürel etkisiyle, Yunan panteonunun en önemli tanrılarından biri olarak kabul edilmektedir¹⁹⁸.

Semele, Zeus'un ölümlü sevgilisiydi ve onu tanrısal suretinde görmesi konusunda ısrarcı oldu. Zeus'un bu isteği yerine getirmesi, Semele'nin ölümüne yol açtı. Ancak Zeus, doğmamış oğlunu kurtararak onu baldızı Thyia'nın karnına yerleştirdi. Dionysos, Thyia'nın karnından doğduktan sonra Zeus ona ölümsüzlük bahsetti¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Erhat, 2010, s. 140.

¹⁹⁶ Grimall, 2012, s. 28.

¹⁹⁷ Graves, 2010, s. 124.

¹⁹⁸ Eliade, 2017, s. 437.

¹⁹⁹ Dürüşken, 2000, s. 85.

Hera, Semele'nin ölümüne duyduğu öfke nedeniyle Dionysos'u delirtmeye çalıştı. Bu çabalar başarısızlıkla sonuçlansa da, Dionysos, farklı rahibeler ve periler tarafından büyütülüp yetişkinliğe ulaşmıştır²⁰⁰.

Dionysos kültü, Yunanistan ve Roma İmparatorluğu'nda geniş bir coğrafyaya yayılmış ve büyük bir popülerlik kazanmıştır. Dionysos'a adanmış festivaller, şarap, şarkı, dans ve tiyatro ile dolu coşkulu kutlamalarla gerçekleştirilmiştir. Bu festivallerde katılımcılar, transa girecekleri gizemli ritüeller ve ayinlere katılmışlardır²⁰¹.

Dionysos, coşku, özgürlük ve kendinden geçme gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Kültünün, Hristiyanlık dininin oluşumunu da etkilediği düşünülmektedir. Dionysos, genellikle şarap kadehi, asma yaprağı, çobandeğneği ve panter ile tasvir edilir. Boğa, keçi ve yılan gibi hayvanlar da onunla özdeşleştirilir. Antik eserlerde, Dionysos genellikle sakallı ve uzun saçlı bir genç erkek olarak resmedilmektedir²⁰².

Dionysos'un birçok miti bulunmaktadır. En bilinenler arasında Kral Midas'ın altına dönüşen dokunuşu, Ariadne ve Theseus hikâyesi ile Pentheus'un ölümü yer almaktadır. Bu mitler genellikle şarabın gücü, doğanın vahşi güzelliği ve insan ruhunun karmaşıklığı gibi temalar içermektedir. Dionysos, Yunan mitolojisinin en önemli tanrılarından biridir. Şarap, tiyatro ve bereket tanrısı olarak Yunan kültüründe ve dininde önemli bir rol oynamıştır²⁰³.

²⁰⁰ Erhat, 2010, s. 118.

²⁰¹ Agizza, 2001, s. 101.

²⁰² Can, 2016, s.186.

²⁰³ Ruiz, 2012, s. 18.

5. ATHENA

5.1.Etimolojisi

Athena'nın doğumunun en bilinen şekli, Zeus'un bilgelik tanrıçası Metis'i yutmasıyla başlar. Zamanla Metis, Zeus'un kafasından Athena'yı doğurur. Bu sıra dışı doğum, Athena'ya bilgelik ve Zeus'tan miras aldığı ilahi gücü bahşeder. Athena, sadece Yunan mitolojisinde değil, diğer uygarlıkların mitolojilerinde de benzerlerine rastlanan bir tanrıçadır. Roma mitolojisinde Minerva, Hitit mitolojisinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Mezopotamya mitolojisinde Inanna/Ishtar gibi tanrıçalar, Athena ile paralellikler gösterir. Bu benzerlik, Athena'nın doğum sahnesinin evrensel temalarla ilişkilendirildiğini ve farklı kültürlerde farklı isimlerle tapınıldığını ortaya koyar²⁰⁴. Tanrıçanın Girit (Minoan) Myken kökenli olduğu ile ilgili düşüncelerin yanı sıra, Yakın doğu veya Mezopotamya kökenli olup, Sümer ve Babil'den Anadolu'ya geldiği ve daha çok Anadolu'lu özellikler taşımaya başladığı da düşünülmektedir.

Athena, zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak bilinir. Savaşta strateji ve zekâyı temsil ederken, barış zamanlarında sanat ve zanaatkârlığı teşvik etmektedir. Athena'nın rehberliği ve bilgeliği, birçok Yunan kahramanına zafer kazandırmıştır. Örneğin, Odysseus'a Truva Savaşı'ndan eve dönüş yolunda rehberlik etmiş ve ölümlü Perseus'a Medusa'yı yenmesi için yardım etmiştir. Athena, aynı zamanda şehirlerin koruyucusudur. Özellikle Atina şehri ile özdeşleştirilmekte olup, şehrin simgesi olarak kabul edilmektedir. Parthenon Tapınağı, Athena'ya adanmış olup, şehrin en önemli anıtlarından biridir²⁰⁵.

5.2. Atribütleri (Sembolleri, Özellikleri)

Yunan mitolojisinde zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası Athena, yalnızca geniş bir etki alanına sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda bu alanları kapsayan çeşitli sıfatlarla da anılmaktadır. Bu epithetler, tanrıçanın mitlerini, kült merkezlerini ve farklı bağlamlardaki rollerini özetleyen isimler işlevi görmektedir;

- Pallas: Vurmak veya genç kız anlamlarına gelen bu epithet, Athena'nın hem savaşçı hem de bakire yönüne atıfta bulunmaktadır²⁰⁶.

²⁰⁴ Graves, 2012, s. 21

²⁰⁵ Daniels, 2014, s. 12.

²⁰⁶ Graves, 2012, s. 441.

- Promachos: Ön saflarda savaşan anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın cesaretini ve savaşdaki öncü rolünü vurgulamaktadır²⁰⁷.
- Alalkomeneis: Düşmanı püskürten anlamına gelen bu epithet, Athena'nın koruyucu ve savunmacı yönüne dikkat çekmektedir²⁰⁸.
- Ergane: El sanatlarının tanrıçası anlamına gelen bu unvan, Athena'nın dokumacılık, çömlekçilik ve diğer zanaat dallarındaki ustalığını göstermektedir²⁰⁹.
- Hippias: Atları koruyan anlamına gelen bu epithet, Athena'nın atlarla olan özel bağını ve bu hayvanlara olan sevgisini vurgulamaktadır²¹⁰.
- Boarmia: Boğaları koruyan anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın tarımsal bereket ve doğurganlıkla olan ilişkisini göstermektedir²¹¹.
- Polias, Poliatis, Poliochos: Şehir ve kasabaların koruyucu tanrıçası anlamına gelen bu epithetler, Athena'nın kentlere olan bağlılığını ve onları koruma rolünü vurgulamaktadır²¹².
- Pronoia: Önceden gören anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın bilgeliğini ve geleceği görme yeteneğini vurgulamaktadır²¹³.
- Boulaia: Toplantıların tanrıçası anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın stratejik planlama ve danışmanlıktaki rolünü vurgulamaktadır²¹⁴.
- Agora: Meclislerin tanrıçası anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın adaletin ve yasanın uygulanmasındaki rolünü göstermektedir²¹⁵.
- Tritogenia: Su veya göl kıyısında ya da sudan doğduğuna vurgu yapan bu sıfat, Athena'nın doğumunun gizemli ve olağandışı niteliğine atıfta bulunmaktadır²¹⁶.
- Glaukopis: “Baykuş gözlü” anlamına gelen bu sıfat, Athena'nın bilgeliğini ve keskin görüşünü simgelemektedir²¹⁷.

Kült yerlerine göre Epithetler;

²⁰⁷ Roscher, 1965, s.680

²⁰⁸ Kerényi, 1958, s. 106.

²⁰⁹ Graves, 1966, s. 117.

²¹⁰ Roscher, 1965, s.680.

²¹¹ Roscher, 1965, s.680.

²¹² Roscher, 1965, s. 680.

²¹³ Graves, 1966, s. 117.

²¹⁴ Nollé, 2001, s. 8.

²¹⁵ Roscher, 1965, s.680.

²¹⁶ Roscher, 1965, s.681.

²¹⁷ Kerényi, 1958, s. 113.

- Athena Kalkioekus: Lakonia bölgesindeki Sparta kentinde Athena'ya verilen bu sıfat, tunçtan yapılmış bir heykeline atıfta bulunmaktadır²¹⁸.
- Athena Alea: Arkadia bölgesinde Athena'ya verilen bu sıfat, kutsal bir koruda yer alan tapınağına atıfta bulunmaktadır²¹⁹.
- Athena Narkaia: Elis bölgesinde Athena'ya verilen bu sıfat, Narkaia kasabasında bulunan tapınağına atıfta bulunmaktadır²²⁰.
- Athena Amaria: Akaea bölgesinde Athena'ya verilen bu sıfat, Amarion Kasabası'nda bulunan tapınağına atıfta bulunmaktadır²²¹.

Bunlar, Athena'nın epithetlerine sadece birkaç örneği teşkil etmektedir. Her bir epithet, tanrıçanın karmaşık kimliğinin ve Antik Yunan dünyasındaki geniş etkisinin bir parçasını ortaya koymaktadır. Bu sıfatlar, Athena'yı yalnızca bir tanrıça olarak değil, aynı zamanda farklı bağlamlarda çeşitli roller üstlenen çok yönlü bir figür olarak anlamamıza olanak sağlamaktadır. Yunan mitolojisinde Athena, Zeus'un bilgelik, savaş stratejisi ve zanaat tanrıçası olarak öne çıkan, en saygın tanrıçalarından biri olarak kabul edilmektedir. Athena'nın en önemli rollerinden biri kentleri korumasıdır. Bu rol, tanrıçanın birçok epithetinde ve tapınaklarının konumunda açıkça görülmektedir²²².

Polias ve Poliochos gibi epitetler, Athena'yı şehrin savunucusu olarak nitelendirir. Tapınaklarının genellikle akropolisin en yüksek noktasına inşa edilmesi de bu koruyucu rolünü vurgulamaktadır²²³. Iliada destanında Athena'nın Atina şehrinin koruyucusu olduğu açıkça belirtilmektedir. Ayrıca, Truva kentinde de tanrıçaya adanmış bir tapınak olduğu ve bu tapınağa sığınan kadınların korunacağına inanıldığı bilinmektedir²²⁴.

Koruma ya da korunma Athena'nın heykelciğinin uğur getirici bir sembol olarak taşınması veya tanrıçaya savaşçı bir tanrıça olarak tapınma yoluyla sağlanmış olabilir. Mitolojide, Truva Savaşı'nda Athena'nın heykeli Palladion'un Odysseus ve Diomedes tarafından çalınmasından sonra kentin düştüğü söylenir. Bu olay, Athena'nın koruyucu gücüne olan inancı ve heykelinin kentin güvenliği için ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir²²⁵.

²¹⁸ Roscher, 1965, s. 683.

²¹⁹ Dugas, 1921, s.335.

²²⁰ Roscher, 1965, s. 683.

²²¹ Farnell, 1896, s. 259

²²² Hommel, 1959, s. 95.

²²³ LaBuff, 2016, s. 26.

²²⁴ Baykan, 2002, s.14.

²²⁵ Boardmann, 2002, s.18.

Truva'nın düşüşünden sonra, Atina ve Roma başta olmak üzere birçok kent, Palladion'a sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialar, Athena'nın kentleri korumadaki önemini ve tanrıçaya olan saygıyı göstermektedir. Athena'nın kent koruyuculuğu rolü, sadece mitolojik hikâyelerde değil, antik Yunan şehirlerinin siyasi ve dini yaşamında da önemli bir yer tutmuştur. Tapınakları, festivalleri ve törenleri, tanrıçanın şehrin refahı ve güvenliği için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir²²⁶.

Yunan mitolojisinde Athena, bilgelik, sanat ve zanaat tanrıçası olarak tanınmakla birlikte, aynı zamanda kentleri ve genç erkekleri koruyan, savaşta strateji ve zekâyı temsil eden bir tanrıçadır. Athena, sadece silahlı tasvir edilmesi ve tapınaklarında adak olarak silahların bırakılmasıyla değil, aynı zamanda Ares ve Enyalios gibi aktif savaş tanrılarından farklı olmasıyla da savaşçı kimliğini ortaya koymaktadır. Athena için savaş, kör bir güç gösterisi değil, kenti ve onun sakinlerini korumak için kullanılan bir araçtır. Bu bağlamda, Athena'nın mitolojide sıklıkla genç erkekleri savaşta koruduğu ve onlara rehberlik ettiği görülmektedir²²⁷.

Savaşçı kimliğinin ötesinde, Athena, genç erkeklerin yetişkin vatandaşlar olmalarına da rehberlik etmektedir. Athena Phratia, Zeus Phratios ile birlikte, Bronz Çağı'nın sonlarında, Ion göçlerinden önceye dayanan Apaturia Bayramı'nın temelini oluşturur. Bu bayram, gençlerin Phratie'ye dâhil edilmesini ve yetişkinliğe geçişlerini kutlardı. Atinalı vatandaşlar, kendilerini Zeus Phratios ve Athena Phratia ile özdeşleştirirlerdi²²⁸.

Athena Ph(r)atria, yalnızca Atina'da değil, Chios, Lindos ve Kamiros gibi diğer kentlerde de karşımıza çıkmaktadır. Elis'te düzenlenen bir güzellik yarışması da bu oluşuma dâhildir. Yarışmanın galibi, Athena onuruna düzenlenen törende, tanrıçaya adanan silahları taşıırken, ikinci olan ise kurban edilecek ineği sunma şerefine sahip olurdu. Benzer törenler, Tagea'daki Athena Alea tapınağındaki çocuk rahibeler, Phokis'teki Athena Krania ve Siris'teki Athena kültüründe de görülmektedir²²⁹.

Athena, zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olmanın ötesinde, Antik Yunan toplumunda genç kadınlarla da önemli bir bağ kurmuştur. Bu bağ, Apollon'un genç erkeklerle paylaştığı bağa benzer şekilde, sanatsal becerilerin aktarımı ve toplumsal rollerin icrası üzerine inşa edilmiştir. Ergane lakaplı Athena, güzel el sanatlarının, özellikle dokumacılığın koruyucusu olarak kabul edilirdi. Homeros'un İlyada'sında, Athena'nın

²²⁶ Hommel, 1959, s.20.

²²⁷ Boardmann, 2002, s.19.

²²⁸ Herzog, 1928, s.40.

²²⁹ Boardmann, 2002, s. 20.

mükemmel bir dokumacı olduğu ve dokumacılığın mucidi olarak yüceltildiği belirtilmektedir²³⁰. Bu bağlamda, Athena'nın elinde dokumacılıkta kullanılan iğ tutan tasvirleri, Anadolu'daki birçok antik kentte karşımıza çıkmaktadır²³¹.

Athena'nın genç kadınlarla olan bu bağının önemli bir yansıması, dini ritüellerde de görülmektedir. Örneğin, Tarentum'da Athena'ya adanmış bir dokuma yarışması düzenlenir ve Atina'daki tapınağında ona sunulmak üzere kutsal bir peplos dokunurdu. Bu peplosun dokuma işlemi, seçilmiş bakireler tarafından gerçekleştirilir ve böylece Athena'ya hizmet etmiş sayılırlardı. Benzer şekilde, Chios ve Ilion'da da Athena'ya hizmet eden genç kızlardan söz edilmektedir²³².

Athena'nın genç kadınlarla olan bağlantısı, yalnızca sanatsal becerilerin aktarımıyla sınırlı değildi. Aynı zamanda toplumsal rolleri de pekiştiriyordu. Dokumacılık, antik Yunan toplumunda kadınlara özgü bir sanattı ve bu alandaki beceri, iyi bir eş ve anne olabilmek için önemli bir koşul olarak kabul ediliyordu. Athena'ya adanan ritüeller aracılığıyla genç kızlar, evlilik öncesi eğitimlerini tamamlıyor ve yetişkinliğe geçiş süreçlerini sonlandırıyorlardı²³³.

Athena, Antik Yunan mitolojisinde tanrıların kraliçesi Zeus'un bilge kızı, zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak bilinir. Fakat onun rolü sadece bu kadarla sınırlı değildir. Athena, zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak birçok farklı alanda etkili bir figürdür. Bu özelliğiyle, annesi Metis'ten miras aldığı zekâ ve akıl tanrıçası olma vasfını da pekiştirir. Homeros tarafından "*Poluboulos*" (çok bilgili) olarak da adlandırılan Athena, sadece ev işlerinde usta bir ev kadını değil, aynı zamanda insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan bir mucit ve keşfedicidir. Athena'nın bu çok yönlü rolü, Yunan mitolojisinde bilgelik ve yaratıcı zekânın önemli bir sembolüdür²³⁴.

Athena, trompetin mucidi olarak kabul edilir ve bu nedenle "*Athena Salpinx*" (trompetli Athena) olarak da anılır. Bu, onun müzik ve sesle olan bağlantısını simgeler ve Athena'nın yalnızca savaş ve strateji değil, aynı zamanda sanat ve kültür alanlarında da önemli bir figür olduğunu vurgular. Trompet, savaş alanında kullanılan bir enstrüman olarak, Athena'nın hem stratejik hem de toplumsal bağlamdaki etkisini pekiştiren bir sembol haline gelir²³⁵.

²³⁰ Homeros, 1997, s. 9.

²³¹ Roscher, 1965, s.684.

²³² Herzog, 1928, s. 41.

²³³ Homeros, 1997, s. 9.

²³⁴ Homeros, 1997, s. 10.

²³⁵ Pausanias, 1992, s.31.

At arabalarının yapımını ve atlara koşum takmayı öğreterek ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu katkısı nedeniyle Korinth'te koşuma “*Chalinitis*” (fren tanrıçası) denir. Athena'nın atlarla olan derin bağını ve ustalığını gösteren bir diğer özelliği ise Antilochos'a at binme sanatını öğretmiş olmasıdır. Bu sayede, atların hükümdarı olarak bilinen Poseidon (Hippios) ile de bir rekabete girer. Athena ayrıca, Iason'a ilk gemi olan Argos'un inşasında yardım ederek denizciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu eylemler, Athena'nın sadece kara savaşlarında değil, denizcilikte de stratejik zekâ ve rehberlik sunduğunu gösterir²³⁶.

Keskin zekâsı ve ustalığıyla Atina'da el işlerinde usta olan tanrı Hephaistos ile Athena, yakın bir ilişki kurar. Agora'daki Hephaistos Tapınağı Theseion'da hem Hephaistos'un hem de Athena'nın heykellerinin bir arada bulunması, bu yakın ilişkinin bir göstergesidir. Pyanopsion ayının (Ekim / Kasım) otuzunda kutlanan Chalkeia bayramında, Atinalı zanaatkârlar geçit alayı düzenleyip kurbanlar sunarak hem Hephaistos'u hem de Athena Ergane'yi onurlandırmışlardır. Bu kutlama, Athena'nın özellikle sanat ve zanaatla ilişkilendirilmesi, ona sadece bilgelik ve strateji değil, aynı zamanda yaratıcılık ve işlevsel zekâ anlamında da derin bir saygı kazandırmıştır²³⁷.

5.3 Athena'nın Mitolojileri

Yunan mitolojisinde Athena, Zeus'un zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak öne çıkan, ayrıcalıklı konuma sahip tanrıçasıdır. Zeus'un ilk eşi Metis'ten doğduğu rivayet edilir. Bir kehanete göre, Metis'ten doğacak ikinci çocuğun kendisini tahtından indireceğini öğrenen Zeus, hamile Metis'i yutar. Fakat Athena, Zeus'un başından zırhlı bir şekilde doğarak bu kehaneti yıkar. Bu olağanüstü doğum, Athena'yı diğer tanrılardan farklı kılar ve Zeus'un gözbebeği olmasını sağlar. Athena'nın bu doğumu, onun bilgelik ve strateji gibi tanrısal niteliklerinin kaynağını simgeler ve aynı zamanda Yunan mitolojisinde zekâ ve akıl temalarını vurgular²³⁸.

Athena ve Hephaistos arasındaki ilişki, mitolojide karmaşık ve çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır. Atina'daki Theseion Tapınağı'nda bu iki tanrıya adanmış ortak bir kült olması, aralarındaki özel bağın bir göstergesidir. Bir rivayete göre, Hephaistos, Athena'ya âşık olur ve onunla birleşmeye çalışır. Fakat Athena, bu girişimlere karşı koyar ve Hephaistos'un spermleri tanrıçanın bacağına ve toprağa dökülür. Spermlerin toprağa

²³⁶ Henry, 2020, s. 100.

²³⁷ Işık, 2020, s. 422.

²³⁸ Homeros, 1997, s.8.

düşen kısmından, yılan formunda Erichthonios adında bir kahraman doğar. Athena, Erichthonios'u korur ve onu Atina'nın ilk kralı yapar. Erichthonios da Athena'yı onurlandırmak için Panathenaia Şenlikleri'ni başlatır. Bu mit, Athena'nın gücünü, koruyuculuğunu ve Atina halkıyla olan bağlarını simgeleyen önemli bir anlatıdır. Ayrıca, Athena'nın hem tanrısal hem de insana yönelik şefkatli bir figür olarak rolünü pekiştirir²³⁹.

Bu mitler, Athena ve Hephaistos arasındaki ilişkinin sadece aşk ve arzuyla sınırlı olmadığını gösterir. Aralarındaki bağ, ortak zanaat sevgisi ve Atina şehri ile olan derin bağlantılarıyla da şekillenmiştir. Hephaistos, Athena'nın tapınaklarını ve diğer önemli yapılarını inşa eden bir demir ustasıdır. Athena ise bilgeliği ve stratejik zekâsıyla şehri korur ve geliştirir. Bu mitler, tanrısal âlemdeki güç dengeleri ve farklı tanrılar arasındaki karmaşık ilişkiler hakkında da bilgiler sunar. Athena ve Hephaistos'un iş birliği, Yunan mitolojisinde yaratıcı gücün, bilgelik ve zanaatla nasıl birleştirilebileceğini ve tanrılar arasındaki etkileşimlerin toplumların kültürel ve yapısal gelişimine nasıl yansıdığını gösteren önemli bir örnek teşkil eder.

Yunan mitolojisinde tanrıların en saygın ve güçlü figürlerinden biri olan Athena, sadece bir tanrıça olmanın ötesinde, Yunan uygarlığının gelişmesinde ve şekillenmesinde kilit rol oynayan bir figürdür. Tanrıçanın sıradışı doğumu, onun bilgelik ve zekâsının kaynağını da açıklar, çünkü Athena, doğrudan Zeus'un akıl ve düşünceyi simgeleyen özünden türemiştir²⁴⁰.

Doğumunun ardından Athena, babası Zeus'un en sadık danışmanı ve yardımcısı haline gelir. Athena'nın en bilinen mitlerinden biri, Atina şehrinin kuruluşudur. Poseidon ile Attika bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmak için yarışan Athena, Atina'ya zeytin ağacı hediye ederek şehri kazanır. Bu olay, Athena'nın barışçıl ve stratejik yönünü de gösterir, çünkü zeytin ağacı, sadece tarımsal bir sembol değil, aynı zamanda barışı ve sürdürülebilirliği temsil eden bir armağandır. Athena, şehri kazandığında, sadece fiziksel güç olarak değil, aynı zamanda akıl ve düşünce yönüyle de üstün olduğunu kanıtlamıştır²⁴¹.

Tanrıça, sadece barış ve bilgelik ile değil, aynı zamanda savaşla da ilişkilendirilir. Savaşta Athena, kaba güç ve öfkeden yana olan kardeşi Ares'in yerine, strateji ve zekâyâ önem verir. Athena'nın en önemli savaşçıları arasında Herakles, Perseus ve Odysseus yer alır. Troya Savaşı'nda da Yunanlıların yanında yer almış ve onlara önemli katkılarda bulunmuştur. Athena'nın savaş anlayışı, adaletli ve akılcı bir yaklaşım sergileyerek,

²³⁹ Seyffert, 1964, s. 453.

²⁴⁰ Graves, 2012, s. 21.

²⁴¹ Apollodorus, 1979, s. 17.

savaşın amacının yalnızca zafer değil, aynı zamanda düzenin sağlanması olduğunu vurgular²⁴². Athena'nın en bilinen ustalarından biri de Arachne'dir. Kendisini Athena'dan daha iyi bir usta olarak gören Arachne, kibirinden dolayı tanrıça tarafından bir örümceğe dönüştürülmüştür. Bu mit, Athena'nın gurur ve kibri hoş görmediğini, aynı zamanda alçakgönüllülüğün ve saygının önemini vurgulamaktadır²⁴³.

²⁴²Hommel, 1959, s.21.

²⁴³Ovidius Naso, s. 8.

6. KARİA BÖLGESİNDE ATHENA

Karia bölgesi, Anadolu'nun güneybatısında yer alan ve antik dönemde büyük öneme sahip birçok medeniyete ev sahipliği yapmış coğrafi ve kültürel bir bölgedir²⁴⁴. Athena kültü, Karia bölgesinde yaygın olarak görülmüş olup bölgenin dini yapısını önemli ölçüde etkilemiştir²⁴⁵. Athena, Yunan mitolojisinin en önemli tanrıçalarından biri olup, bilgelik, savaş stratejisi, sanat ve zanaat ile ilişkilendirilir. Ayrıca, barışçıl yönüyle de bilinen tanrıça, savaşın adaletli bir şekilde yapılmasını savunur. Athena, genellikle zafer ve akıl sembolü olarak tasvir edilmiştir²⁴⁶. Karia'da Athena'ya tapınma kültü, özellikle Helenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir gelişim göstermiştir.

Bu dönemlerde Athena, bölgedeki birçok kentte saygı gören ve tapınılan başlıca tanrıçalardan biri olmuştur²⁴⁷. Kaynaklar, özellikle sikkeler, Athena'nın kentlerdeki dini ve kültürel rolünü anlamamıza önemli katkılar sağlamaktadır²⁴⁸. Özellikle MÖ. 1. yüzyılın sonlarından itibaren Karia tanrı ve tanrıçalarına ait betimlemeler ya da kişisiz semboller aracılığıyla bölge kentlerinin dinsel yaşamı netleşmektedir. Bu dönemde, sikkeler, epigrafik belgeler, tapınaklar ve diğer arkeolojik buluntular, Karia'nın dini yapılarını ve tanrılarla olan ilişkisini anlamada önemli birer kaynak olmuştur²⁴⁹. Araştırmalar ve kazılar ile birlikte elde edilen arkeolojik veriler ışığında Karia kentlerinden Alabanda, Alinda, Antiokheia ad Meandrum, Aphrodisias, Euromos, Halikarnassos, Harpasa, Herakleia, Hydrissos, Knidos, Pedasa, Stratonikeia ve Tralleis'de Athena kültürünün varlığı tespit edilmiştir.

6.1. Alabanda

Bugün Aydın İli, Çine İlçesi'nin yaklaşık olarak 7 km batısında yer alan antik yerleşim, Marsyas (Çine) Çayı'nın batısına konumlanmıştır²⁵⁰. Kent sikkeleri üzerinde Athena tasvirine Septimius Severus Dönemi'nde basılan bronz bir sikkenin arka yüzünde rastlanır (Resim 1). Athena cepheden ayakta duran ve sağ elinde phiale, sol elinde mızrak tutar şekilde betimlenmiştir. Sikkenin çevresinde ΑΛΑΒΑΝ-ΔΕΩΝ yazmaktadır²⁵¹.

²⁴⁴ Durna, 2002, s. 12.

²⁴⁵ Umar, 1999, s. 6.

²⁴⁶ Laumonier, 1958, s. 21.

²⁴⁷ Özgünel, 2006, s. 12.

²⁴⁸ Bean, 2000, s. 20.

²⁴⁹ Sina, 2002, s. 6.

²⁵⁰ Ateşlier 2012, 78

²⁵¹ Head 1897: 6, No. 32

MÖ. 3. yüzyılda dokunulmazlık statüsü kazanan Alabanda, Helenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir Karia kenti olmuştur. Kent, özellikle sanatıyla ünlü olup tiyatro, agora, bouleuterion gibi yapılar ortaya çıkarılmıştır. Athena'nın bir sıfatı olduğu öne sürülen Nike, zaferin kişileştirilmiş halidir. Alabanda Antik Kenti'nde Athena kültünün varlığı, arkeolojik buluntularla desteklenmektedir.

Özellikle, kent sikkeleri üzerinde Athena tasvirlerine rastlanması, tanrıçanın Alabanda panteonundaki önemini göstermektedir. Bu sikkeler, Alabanda'nın siyasi ve kültürel tarihine ışık tutmakta ve Athena'nın kentin dini hayatında rolünü vurgulamaktadır. Alabanda tanrıları ve kültlerini tanımamıza olanak sağlayan kaynaklar, antikçağ yazarları ve sikkelerdir. Kentte, farklı unvanlarla tapınım gören başlıca tanrılar; Apollon, Zeus, Artemis, Dionysos, Athena, tanrıça Roma ve Alabandos'tur²⁵²(Resim 2).

6.2. Alinda

Alinda, özellikle stratejik konumu nedeniyle antik dönemde önemli bir ticaret ve askeri merkez olarak işlev görmüştür²⁵³. Attika-Delos Deniz Birliği'ne MÖ. 5. yüzyılda üye olmuş ve çeşitli dönemlerde vergi ödemiştir. Kentte agoralar, tapınaklar, tiyatrolar ve kaya mezarları gibi yapılar inşa edilmiştir. Bu antik yerleşim, MÖ. 4. yüzyıla kadar uzanan köklü bir tarihe sahip olup, bölgedeki önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Alinda'nın, MÖ. 3. yüzyılda Olympia'nın hâkimiyetine geçtiği düşünülmektedir²⁵⁴.

Alinda Antik Kenti'nde doğrudan bir Athena tapınağına dair arkeolojik kalıntılar henüz tespit edilmemiştir. Ancak, kentin territoriumunda bulunan figürinler, Athena kültünün varlığına işaret etmektedir. 2007 yılında Aydın ili Karpuzlu ilçesine bağlı Hatıpkışlası Mahallesi'nde, Ilıcasu mevkiinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Geç Klasik ve Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen figürinler bulunmuştur. Bu figürinler arasında, Athena'ya atfedilebilecek örnekler de yer almaktadır. Bu buluntular, Alinda ve çevresinde Athena kültünün varlığını destekleyen arkeolojik kanıtlar sunmaktadır²⁵⁵.

Alinda'da arkeolojik yüzey araştırmaları farklı kurum ve kazı ekipleri tarafından sürdürülmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında Avusturya Bilimler Akademisi'nden Dr. Peter Ruggendorfer başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları, kentin kentsel kimliği hakkında

²⁵² Sina, 2002, s. 120.

²⁵³ Henry, 2012, s.293.

²⁵⁴ Konecny ve Ruggendorfer, 2014, s.709.

²⁵⁵ Cekilmez ve Taşpınar Yamantürk, 2023, s.103.

çeşitli bilgiler sağlamıştır²⁵⁶. Bu veriler, Alinda Antik Kenti'nde Athena kültünün varlığını arkeolojik olarak desteklemektedir.

J. Kozlowski, Kıta Yunanistan, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz'deki kırk yedi buluntu merkezinde tespit edilen hydrophoros figürinlerinin adandıkları tanrıçaları inceleyerek bir grafik oluşturmuştur. Çalışmanın sonucuna göre, dört merkezde Athena kültüyle bağlantılı buluntular tespit edilmiştir (Resim 3). TK. 2 numaralı figürinin Alinda Antik Kenti territoryumunda bulunması ve bölgede Athena kültünün izlerinin görülmesi, Alinda'da Athena'ya adanmış bir kutsal alanın varlığına işaret etmektedir²⁵⁷. Bu durum, Karia bölgesinde Athena inancının önemli bir yer tuttuğunu ve Alinda'nın dini yapılarında Athena kültünün etkili olduğunu göstermektedir.

6.3. Antiokheia ad Meandrum

Antiokheia ad Meandrum, günümüzde Aydın ili sınırlarında, Kuyucak yakınlarında bulunan eski bir Karia kentidir. Bu kent, Büyük Menderes Nehri'nin kıyısında bulunması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir.

Kent, Morsynos (Dandalaz) Nehri'nin Maiandros (Menderes) Nehri'ne karıştığı noktada, Başaran Köyü'nün hemen doğusunda bulunan ve denizden yüksekliği 167 m. olan bir tepe üzerine kurulmuştur²⁵⁸. Kentte Athena'ya tapınımı gösteren 5 adet sikke bulunmuştur. Bunların ilkinin ön yüzünde tanrıça, başında hilal şeklindeki Korinth miğferiyle görülmektedir²⁵⁹ (Resim4). İkinci sikkenin ön yüzünde Commodus büstü yer almakta, arka yüzde ise tanrıça sola dönük elinde patera, sol elinde mızrak ve kalkan tutar şekilde tasvir edilmiştir²⁶⁰. Üçüncü sikkede, Athena tetrastil bir tapınağın içinde yer alır²⁶¹.

Ön yüzünde Augustus başının olduğu dördüncü sikkenin arka yüzünde miğfer, mızrak ve kalkanyla savaşçı kimliğindeki Athena tasvir edilmiştir²⁶². Beşinci sikkede ise ön yüzde Marcus Aurelius'a ait defne çelenkli baş yer alırken, arka yüzünde ANTIOXEΩN Lejandıyla mızrak ve kalkan taşıyan Athena Promakhos tasviri görünür²⁶³. Son olarak bir Trajanus dönemi sikkесinin arka yüzünde Athena'nın yer aldığı, ön yüzünde ise NAPBIC lejandıyla beraber başında surlu taç bulunan şehir tanrıçası büstünün varlığı

²⁵⁶ Köz, 2020, s.2.

²⁵⁷ Kozlowski, 2015, 41-48

²⁵⁸ Söner, 2017: 140

²⁵⁹ SNG Caria, 1947: no. 30-31

²⁶⁰ BMC Caria, 1897: 20, no. 44

²⁶¹ SNG Caria, 1947: no. 28

²⁶² BMC Caria, 1897: no. 39

²⁶³ SNG Caria, 1947: no. 53

Antiokheia'nın kendisi ya da kentin kuruluş efsanesiyle ilişkilendirilmektedir²⁶⁴. İmparatorluk döneminin başından itibaren sikkelerde görülmeye başlanan Athena kalabalık kent pantheonunda önemli bir yer tutuyordu. Sikkelerde tanrıça, savaşçı kimliğiyle betimlenmiş olup, Korinth miğferi, mızrak ve kalkan gibi simgelerle resmedilmesi, Athena'nın kentlerin koruyucusu olarak görüldüğünü ve savaşçı kimliğiyle önemli bir yer edindiğini göstermektedir²⁶⁵ (Resim 5). Mevcut literatürde doğrudan Athena'ya atfedilen buluntulara dair spesifik bir bilgi bulunmamakla beraber Karia bölgesindeki diğer antik kentlerde olduğu gibi burada da sikkeler ve heykelcikler gibi arkeolojik buluntular, Athena kültürünün varlığını göstermektedir.

6.4. Aphrodisias

Aphrodisias Antik Kenti, Aydın ili Karacasu ilçesi Geyre Mahallesi'nde, deniz seviyesinden yaklaşık 600 metre yükseklikte, Dandalaz Çayı'nın oluşturduğu verimli bir vadide yer almaktadır. Antik dönem boyunca önemli bir mermer üretim ve işleme merkezi olan Aphrodisias, Roma Dönemi'nde sanat ve heykelticilik alanında ün kazanmıştır. Aphrodisias kentinde Athena kültü epigrafik olarak kanıtlanamamıştır. Ancak, Hadrianus (MS 117-138) dönemine ait bir sikkede arka yüzde tanrıça sola dönük, ayakta durur vaziyette elinde asa ile betimlenmiştir. Aphrodisias'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bazı heykel ve kabartmalar, Athena'nın ikonografik özelliklerini taşımaktadır²⁶⁶. Örneğin, kentin Sebasteion olarak bilinen kutsal alanda bulunan kabartmalardan birinde, Athena Parthenos kült heykeline ait kalkanın bir tasviri yer almaktadır²⁶⁷ (Resim 6-7).

6.5. Euromos

Euromos Antik Kenti, Muğla ilinin Bodrum ile Milas ilçeleri arasında, Karia bölgesinde yer alan önemli bir antik şehirdir. Hellenistik dönemde kültürel ve ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmiş olan Euromos, stratejik konumu ve büyük tapınak yapıları ile antik çağda dikkat çekici bir yerleşim olmuştur²⁶⁸. Euromos antik kentinde 2011 yılı menfez açması çalışmaları esnasında; yüksekliği 24 cm, derinliği 3-4 cm ve genişliği 6-7 cm olan mermer Athena heykelciği bulunmuştur (Resim 8). Tanrıça, omuzlardan ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise ve üzerine kısa tunik giymiştir. Tunik altında kalan

²⁶⁴ Sina, 2002, s.187

²⁶⁵ Sina, 2002, s. 188

²⁶⁶ Yılmaz, 2012, s.182

²⁶⁷ Yılmaz, 2012, s.33

²⁶⁸ Henry, 2012, s.295

kısmında, elbise bacak arasında toplanmış ve kütleli bir görüntü sergilemekle birlikte dikey kıvrımlara sahiptir. Her iki bacak hattı da elbise altından gösterilmiş ve elbisenin uç bölümü ayak bileği üzerinde bir yay oluşturmuştur²⁶⁹.

Euromos'ta baskın olarak Zeus kültü hâkim olmuştur. Athena ise bölgede yaygın olmamakla birlikte bireysel tapınım düzeyinde varlık gösterdiği düşünülebilir²⁷⁰.

6.6. Halikarnassos

Antik dönemde Batı Anadolu'nun en güçlü kentlerinden birisi olan Halikarnassos, Muğla ili, Bodrum ilçesinin şehir merkezinde, bugünkü modern yerleşimin kurulduğu alanda yer almaktadır. Kent Halikarnassos yarımadasının güneydoğusunda yer alır²⁷¹. Dor birliğine üye olan kent MÖ. 5. Yüzyıldan daha erken bir dönemde sikke basmıştır. Halikarnassos'un bronzdan basılı dört tip erken dönem sikkesinin üçüncü tipinde ön yüzde Athena başı, arka yüzde iki defne dalı arasında lir bulunmaktadır. Helenistik Dönem sikkelerinde arka yüzde miğferli ve aegisli Athena büstü, arka yüzde 4/3'lük dönüşle Helios başı veya arka yüzde lir, ön yüzde Apollon başı ile betimlidir (Resim 9). Farklı bir tipde ise ön yüzde Athena, arka yüzde kanatları kapalı baykuş betimi yer almaktadır²⁷². Halikarnassos kentinde Athena kültürünün var olduğu epigrafik kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kaynaklara göre; Halikarnassos kentinin kuruluş efsanesinde rol oynayan tanrıça Athena, Pegasus'a binerek Halikarnassos kentine ilk kolonistleri getirmiştir²⁷³.

Pegasus, yazıta göre Halikarnassos kentinin kurulma efsanelerinde de rol oynamıştır. Yazıtta bahsedildiğine göre Athena, Pegasus aracılığıyla Halikarnassos'a ilk kolonistleri getirmiştir ve sonra Pedasa topraklarının sınırlarını çizmiştir²⁷⁴. MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen ve Zenodoros adlı bir vatandaş tarafından Athena'ya sunulan adak eşyasının listelendiği mermer stel tanrıçanın kültürünün Halikarnassos'da önemini göstermektedir²⁷⁵. Sözü edilen adak yazıtında tanrıçaya bir gruba meyve ya da kabartmalarla, diğer gruba yapraklarla süslenmiş çok sayıda phiale sunulduğu ve Athena'ya sunulan phialelerin altından olduğu sözedilmektedir²⁷⁶. Yine adak listesinin olduğu başka bir stelde tahribattan dolayı adakları yapan kişilerin ismi okunamamıştır. Athena'ya adanan ve libasyon amaçlı olduğu bilinen phialelerden de anlaşıldığı üzere

²⁶⁹ Adıgüzel, 2013, s.18

²⁷⁰ Kızıl, 2002, s.19.

²⁷¹ Çimen, 2004, 18

²⁷² Ekici, 2013, 19,20

²⁷³ Santini, 2017, 131,132

²⁷⁴ Isager, 1998, 14

²⁷⁵ Şahin, 1976, 23

²⁷⁶ Sina, 2002, s, 234

tanrıçanın kült uygulamalarında sıvı sunusunun yapıldığı anlaşılmaktadır²⁷⁷. Athena kültürünün diğer bir göstergesi de biri 73, diğeri 52 satır ve iki parçadan oluşan uzun bir decrettir. Decrette toprak alım satım şartları ve gayrimenkulleri satan kişinin bu satışta uyacağı kurallar anlatılmakta ve bu satışa Athena'nın tanıklık ettiği yazılmaktadır²⁷⁸.

Kent sikkelerinde ön yüzde sadece Hellenistik dönemde görülen Athena, iki farklı tipte tasvir edilmiştir. İlkinde sorguçlu miğferi, dökümlü giysisi ile sağı bakan başı yanında ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΝ – ΜΟΣΧΙΩΝ yazısı (Resim 10) ve diğer tipte noktalı bordür içinde yine sorguçlu miğferi ile noktalı bordür içinde ayakta, baykuş sağda, solda ΑΛΙ, sağda ΕΥΔ lejandı bulunmaktadır²⁷⁹. Hellenistik dönem sikkelerinin arka yüzünde sıkça görülen Athena genellikle miğferi ve dökümlü üstü ile başı sağı dönük şeklinde betimlenmiştir²⁸⁰. Roma İmparatorluk dönemi sikkelerinde ise sıkça tapınak içinde, kalkanla ve mızraklı terminal figürü ile betimlenmektedir. Bu tipler; İmparator Nero (RPC I, 2721.2), Hadrianus (RPC Online, Vol 3.2.158.1), Antoninus Pius (RPC Online, Vol 4.2.9232), Antoninus Pius veya Marcus Aurelius dönemi (RPC Online, Vol 4.2.892) ve III. Gordianus Dönemlerinde görülmektedir. İmparatorluk dönemi sikkelerinde görülen diğer bir tipte ise Athena, sorguçlu miğferi ve aegis giysili büstü ile tasvir edilmiştir²⁸¹.

Athena'nın bu şehre sonradan katılan yerel bir Pedasa tanrıçasıyla asimile edildiği ile ilgili bir düşünce de vardır. Halikarnassos kültürleri içinde önemli bir konuma sahip kutsal varlık da “Parthenos”tur. Birinci sırada tanrılar içine giren yerel bir kült olan Bakire kültürü ile ilgili en erken belge MÖ. 5.yüzyıla tarihlenen, Apollon, Athena ve Parthenos'un adına düzenlenen bir ipotek belgesidir. Yazıtın bildirdiğine göre, borcu olanlar borçlarını ödeyememişler ve ismi geçen tanrılar yararına kullanılması üzere mallarına el konulmuş olup borçluların kendileri de satılmıştır. Bir diğer yazıt ise Parthenos rahibesi Nossis tarafından yapılmış adak stelidir²⁸².

²⁷⁷ Maiuri, 1921-1922, 486

²⁷⁸ Haussoullier, 1880, 295-300

²⁷⁹ Alış, 2019, 110

²⁸⁰ SNG, Kayhan 2002, 762

²⁸¹ Alış, 2019, 57

²⁸² Sina, 2002, s, 245

6.7. Harpasa

Aydın İli, Nazilli İlçesi'nin Esenköy Köyü sınırları içerisinde yer alır. Harpasa'da Athena kültü hakkında sadece sikkeler sayesinde bilgi sahibi olmaktadır. İmparatorluk döneminde kentin koruyucusu olarak büyük saygı gören Athena'nın hem büstü hem de gövdesiyle sikkelerde tasvir edildiğini görmekteyiz. Bu döneme ait bir sikkenin ön yüzünde Severus Alexander, arka yüzünde (Resim11) sağa doğru hareket halinde tasvir edilen tanrıçanın başında miğfer olup ve yuvarlak kalkan tutar vaziyette, mızrağı ile aşağıya doğru vurmaktadır²⁸³.

Athena, kentin koruyucu tanrıçası olarak imparatorluk döneminde büyük bir öneme sahip olmuş ve özellikle sikkelerde hem büstü hem de gövdesiyle yer bulmuştur. Bir Harpasa sikkenin arka yüzünde, Athena tanrıçası miğferli, kalkanlı ve mızraklı olarak sağa doğru hareket halinde betimlenmiştir (Resim 12). Bu tasvir, Athena'nın savaşçı kimliğini ve gücünü sergiler ve kentteki dini, kültürel inançları yansıtır. Daha önceki sikkelerde de görülen bu betim tanrıçanın savaşçı yönünü göstermektedir²⁸⁴.

6.8. Herakleia

Herakleia kenti Milas'ın merkezine 40 km uzaklıkta, Kapıkırı köyündedir. Şehir Latmos Dağlarının (Beşparmak Dağları) eteğinde, Bafa Gölü'nün kıyıları boyunca aslında Miletos'a ait geniş bir araziye kapsar²⁸⁵. Yunan mitolojisinin savaşçı tanrıçası Athena, Heraclea Pontica Roma dönemi sikkelerinde yaygın olarak miğfer ile betimlenmiştir. Roma döneminde imparator Traianus, Iulia Domna, Geta, Severus Aleksander, Maximus, Gordianus, Gallienus, Salonina dönemlerinde basılan sikkelerde karşılaşılmıştır²⁸⁶.

Heraclea Pontica'da, MÖ. 175-150 yılları arasında ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΣΙΜΑΧΟΥ lejandını taşıyan sikkeler basılmıştır. Daha önce görülen ön yüzde, diademli III. Aleksandros başının Ammon boynuzu ile tasvir edildiği bu sikkelerde, arka yüzde tahtta Athena Nikephoros'un sol elinde Nike ile betimlendiği sikke tipi yer alır²⁸⁷ (Resim 13).

İmparator Traianus dönemine ait bir sikkenin ön yüzünde ΑΥΤ Κ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC ΑΠΙCΤΟ ΓΕΡ (ya da CCB ya da CΕ Γ), defneyapraklı çelenkli imparator başı, arka yüzde ise ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΜΑΤΡΟΠΟΛ, Athena Nikephoros büstü yer almaktadır. Augustus Dönemine ait bir sikkenin ön yüzünde Herakles diz çöküyor ve

²⁸³ BMC Caria 1897, 113, no. 4

²⁸⁴ Sina, 2002, s. 188.

²⁸⁵ Baldoni vd 2004, 28

²⁸⁶ Çelik, 2019, 94

²⁸⁷ Hoover, 2012, 483

Nemea aslanıyla savaşıyor, yay ve kılıf, Herakles'in sopası, arka yüzde ise, Athena, kalkanı ile görünmekte olup, ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ yazılıdır²⁸⁸.

6.9. Hydissos

Antik Karia medeniyetinin izlerini taşıyan Hydissos, Mylasa ve Keramos Körfezi arasında, Milas İlçesi Karacahisar Köyü sınırları içerisinde küçük bir kenttir²⁸⁹. Kentin MÖ. 1. yüzyıl tarihli bir sikkenin ön yüzünde sağa dönük miğferli ve zırh giymiş, sağ elinde mızrak, sol kolunda kalkan taşıyan Athena büstü, arka yüzde Zeus Areios, sağa dönük sakallı, ayakta mızrak ve kalkan tutarken ve kent lejandı ile betimlenmiştir²⁹⁰ (Resim 14). Tarihsel olarak bir “polis”(şehir devleti) statüsünde olan Hydissos, aynı zamanda Delos Birliği'ne üyeydi. Kentin bu birliğe katılımı, ticari ve siyasi açıdan Karya medeniyetinin diğer şehirleriyle olan bağlarını güçlendirdiğini göstermektedir. Kent, gerek coğrafi konumu gerekse tarihi birliği ile Karya'nın kültürel ve siyasi yapısının anlaşılmasında önemli bir kaynak oluşturmaktadır²⁹¹.

Bu kentin, başta gelen tanrısı Zeus olmakla beraber Athena ve Aphrodite de bu kentte yer alan tanrılar arasındadır. MÖ. 1. yüzyıla tarihlenen bir sikke, Zeus Areios'a adanmış tasarımıyla Zeus'un kentin koruyucu tanrıları arasında yer aldığını göstermekte olup Athena'nın kentteki dini rolünü iki farklı sikke belgelenmektedir.²⁹²

İlk sikke, MÖ. 1. yüzyıla tarihlenmekte olup, arka yüzünde Zeus Areios'a ait olduğu tasvir yer alır. Bu, Zeus ve Athena'nın Hydissos'ta ortak bir dini bağlamda yer aldığını yansıtmaktadır. İkinci sikke ise Athena'nın tanrıça kimliğini vurgulamakla birlikte, ön yüzünde Stratonikeia ile olan dini ve siyasi ilişkilerini işaret etmektedir. Bu sikkeler, sadece Hydissos'taki dini yapıyı değil, aynı zamanda kentin daha geniş bölgesel ve siyasi bağlamdaki etkileşimlerini de gözler önüne sermektedir²⁹³.

²⁸⁸ Çelik, 2019, 140, 143

²⁸⁹ Umar, 1999, 77

²⁹⁰ Sear, 1979, 445

²⁹¹ Henry, 2012, s.295.

²⁹² Gümeli, 2020, s. 20

²⁹³ Sina, 2002, s. 6.

6.10. Knidos

Antik Knidos kenti, Knidos yarımadasının batıya uzanan en uç noktasındaki Tekir Burnu olarak adlandırılan mevkide ve onun batısında yer alan küçük bir ada üzerinde kurulmuştur²⁹⁴. Knidos'da, açığa çıkarılan dikdörtgen planlı bir altarın Athena'ya ait olduğu bilinmektedir. Bu altarın hemen yanında MÖ. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen pişmiş topraktan genç bir kadın başı bulunmuştur²⁹⁵. Knidos'da mermerden Athena heykeline ait parçalar ele geçmiştir²⁹⁶. Kentte Athena kültürüne işaret eden epigrafik belgeler MÖ. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir²⁹⁷.

Kentte Athena Nikephoros ve Hestia kült birlikteliği görülmektedir. Agora'dan ele geçen bir yazıt, Boule sekreteri tarafından Athena Nikephoros ve Hestia Boulaia için yapılan bir heykel sunusu ile ilgilidir²⁹⁸. MÖ. 1. yüzyıla ait bir Knidos sikkesinin ön yüzünde Miğferli Athena, arka yüzünde ise hurma dalı tutan Nike yer almaktadır²⁹⁹.

Mermer Athena heykeli, buluntu alanı açısından düşünüldüğünde tanrıçanın Knidos kent meclisinde önemli olduğu ve koruyucu işlev üstlendiği söylenebilir. Zaferin kişileştirilmiş hali ile Nike'yi taşıyan manasına gelen işareti ile tanrıça hem savaşçı hem de kentleri koruyan ve zaferi getiren yönüyle kabul görmüş olabilir³⁰⁰.

6.11. Pedasa

Bodrum yarımadası üzerinde, ilçenin kuzeyindeki Gökçeler köyünde yer alan Pedasa antik kentinde Athena kutsal alanı yer almaktadır³⁰¹. Burada bulunan tapınağın içinde bulunduğu alan teraslar üzerine inşa edilmiştir ve kuzeyde yer alan bir anakaya ile sınırlandırılmıştır. Terasta ele geçen toprak figürinler, kemikler ve biraz korunabilmiş duvar kalıntıları sebebiyle bu alanın kült uygulamaları yapılan özel bir bölüm olduğu kabul edilmektedir. Tanrıça'nın adının geçtiği yazıt parçası ile toprak kadın figürinleri kutsal alanın Athena'ya ait olduğunu doğrulamaktadır³⁰². Tapınak'ta Athena'ya ait bir mermer heykel ele geçmiştir (Resim 15). Athena yüksek miğferi ile tasvir edilmiştir³⁰³. Pedasa'daki Athena kültürüne işaret eden en önemli bulgu, MÖ. 5. yüzyıla tarihlenen bir adak yazıtıdır.

²⁹⁴ Doksanaltı, 2007, 8

²⁹⁵ Love, 1974, 402, 403

²⁹⁶ Love, 1973, 416

²⁹⁷ Hirschfeld, 1893-1916, 26

²⁹⁸ Love, 1974, 402

²⁹⁹ BMC Caria, 1897, 96, no. 90

³⁰⁰ Sina, 2002, s. 281

³⁰¹ Bean, 2000, 115-116

³⁰² Diler, 2011, 329

³⁰³ Diler vd., 2014, 532

Yazıtın yer aldığı stel 22 cm yüksekliğinde ve 35 cm genişliğindedir. Yazıtta tanrıçaya sunulan ürün vergisi ile ilgili bilgiler yer almaktadır³⁰⁴. İkinci bulgu ise Antikçağ yazarı Heredotos'a aittir. Heredotos bir felaket yaklaştığında Pedasa'daki Athena rahibesinin sakallarının çıktığı yönünde bir hikâye anlatmakta ve böyle bir hadisenin üç kere olduğunu aktarmaktadır.³⁰⁵

Pedasa, Bodrum Yarımadası'ndaki en iyi korunmuş antik yerleşim alanlarından biri olarak bilinir ve özellikle Leleg olarak bilinen topluluğun yaşadığı önemli bir merkezdir³⁰⁶.

Pedasa Antik Kenti'nde bulunan Athena heykelciğinin tanrıçanın ikonografik özelliklerini taşıması ve özellikle aegis, peplos ve gorgo başı gibi Athena'ya özgü unsurlarla işlenmiş olması, onun kutsal bir bağlam içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Antik kaynaklar ve özellikle Herodotos'un aktardığı üzere, Pedasa halkının Athena'ya özel bir bağlılık duyduğunu ve tanrıçanın koruyucu niteliğini ön plana çıkardığını belirtmektedir³⁰⁷.

Tüm yarımada içerisinde büyük öneme sahip Pedasa-Athena Kutsal Alanı'nın buluntuları (*yazıtlar ve MÖ. 2. Yüzyıla ait olan Athena heykeli*), bu alanın Athena'ya ait olduğunu gösterir (Resim 16). Buluntulara göre kutsal alanın kullanımı MÖ. 10. yüzyılda başlamış, MÖ. 7. Yüzyılda da tapınak terasının kült alanı olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim 17). Terasta, sunak olabileceği öngörülen ikinci bir yapı kalıntısı vardır.

Tapınak terasına giden taş döşenmiş yol MÖ. 4. yüzyılda düzenleme ve imar çalışmaları geçirmiş ve dolgularda Klasik ve Arkaik Dönem'e ait buluntular bothros'lardan alınıp yol dolgusu olarak kullanılmışlardır.³⁰⁸

Halikarnassos Yarımadası Leleg kenti olan Pedasa'da Hekatomnidler zamanında mimari yapılanmalar artmış ve kutsal alandaki kült uygulamaları Roma dönemi ortalarına kadar devam etmiştir. Kentin giriş yolu üzerinde, kutsal alanın güneydoğusunda, Pedasa'nın Halikarnassos ile birleştirildiği zamanda inşa edilmiş karakol binası kutsal alanın alt yamacında bulunmaktadır (Resim 18). Paton ve Myres tarafından Gökçeler Kalesi'nde bulunan bir yazıt buradaki yerleşim ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (Resim 19). Athena'ya adanmış heykel adağının, yaptıran kişilerce ondalık dekate olarak yaptırıldığı düşünülmektedir³⁰⁹.

³⁰⁴ Paton ve Myres, 1896, 215-216, no 4

³⁰⁵ Heredotos, I,175

³⁰⁶ Diler ve Gümüş, 2010, s. 101-120.

³⁰⁷ Adıgüzel, 2013, s.24

³⁰⁸ Diler vd., 2021, 183

³⁰⁹ Diler vd., 2021, 197

2007-2020 yılları arası Pedasa kazı çalışmalarında bulunan yeni yazıtların hepsi Eski Yunanca olup, Athena Kutsal Alanı ve yakın çevrelerinde bulunmuştur. Güney surlarında bulunan, kutsal alanın dışında bulunmuş tek yazıt, mimari blok olarak tekrar kullanılmış bir stel üzerinde bulunmaktadır (Resim 20). Athena Kutsal Alanı'nda bulunan yeni yazıtlar MÖ. 4 ve MS 1.yüzyıllar arasına tarihlenmekte olup birçoğunun Athena'ya ait adak yazıtları olduğu görülmektedir³¹⁰. Kutsal Alan 2008 yılı çalışmalarında bulunmuş Athena Torsosu, "Athen" yazıtlı adak steli parçası ve pişmiş toprak figürinler buradaki Athena inancı ve tapınımını kesinleştirir³¹¹ (Resim 21-22).

Kutsal Alan buluntuları arasında önemli bir grup da MÖ. 7. Yüzyıl ile MÖ. 6. Yüzyıl ortalarına tarihlenen Mısır sanatı etkisi ile üretilmiş vazolar, boncuk ve nazarlıklar, ithal fayans sunu objelerdir. Tapınak ve teras inşa dolgularında bulunan ithal adak sunuları, "Doğu Yunan" veya "Greko-Mısır" üretimleri olarak geçmektedir³¹².

Kült eşyaları ve adak sunusu olarak kullanılan fayanslar MÖ. 7. ve 6. Yüzyıl Rhodos ve Mısır bağlantılarını yansıtmaktadır (Resim 23). Buluntulardaki Mısır etkisinin, Karya'lı paralı askerlerin Mısır'da kalmaları ve onların Karya kökenli eş ve hizmetkârlarının tanrıçaya adak olarak sunmuş olmaları ile açıklanabilir. Kente gelen diplomatik misyona sahip dini heyetler ve getirdikleri hediyeler içinde bulundukları da değerlendirilebilir³¹³.

Pedasa'da günümüze kadar ulaşmış en sağlam yapı alt teras alanı olmuştur. Arkaik Dönem'e tarihlenen bir teras duvarı ile çevrelenmiş tapınağın, 6,60x6,95 m ölçülü naos ve 4,55x6,65 m ölçülerindeki pronaostan oluştuğu ve anakaya üzerine oturtulduğu görülmektedir³¹⁴ (Resim 24). Tapınağın İon kymation bezemeli dizgeli stili, ilk yapım evrelerini göstermektedir (Resim 25). Bu alanda bulunmuş Hathor betimli ahşap kutuya ait kemik levha ve Fenike stili üretimli kosmopolit kemik kadın başı Fenike ile teması gösterir. Kutsal Alan'da bulunmuş diğer bir buluntu da Athena Pedasis'in Klasik Dönem'deki kült tasviri ile ilgili bir çift bronz gözler ve kemik fibulalar buluntusudur (Resim 26-27).

³¹⁰ Diler vd., 2021, 191

³¹¹ Adıgüzel, 2013, s.23

³¹² Bulut, 2018, s.120

³¹³ Bulut, 2018, s.122

³¹⁴ Adıgüzel, 2013, s.24.

6.12. Stratonikeia

Stratonikeia antik kenti günümüzde Muğla ili, Yatağan ilçesinin 7 km batısında bulunan, Eskihisar Mahallesi'nde yer almaktadır³¹⁵. Antik çağdan kalma büyük ve etkileyici bir yerleşim alanı olan kent, Helenistik, Roma, Bizans, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kesintisiz yerleşime sahne olmuştur. “*Gladyatörler Şehri*” olarak da anılan Stratonikeia, farklı dönemlerin kültürel ve mimari izlerini bir arada sunan eşsiz bir arkeolojik alan niteliği taşımaktadır. Antikçağ yazarlarına göre Stratonikeia, eski bir Karya yerleşimiydi ve önce Khrysaoris, ardından İdras adını almıştır. Pausanias’a göre, Kariyalıların kurduğu Karian Khrysaoris federasyonunun toplantı yeri olan Zeus Khrysaoris kutsal alanı Stratonikeia topraklarında yer almaktadır³¹⁶.

1978 yılında Stratonikeia’da Athena’ya ait heykel bulunmuş olup, heykel Muğla Arkeoloji Müzesi’nde bulunmaktadır. Üzerinde bir peplos ve aegis bulunan heykelin yüksekliği 167cm’dir (Resim 28). İki parça halinde bulunan heykelin omuz, baş, boyun kısmında kırıklar vardır. Peplos, göğüs altından ince bir kuşak ile ilmek atılarak bağlanmış olup, aegisine eklenmiş gorgo başı eksiktir. Kuşağın üst bölümünde kalan elbise detaylarının işlenişinde yüzeysellik hâkimdir. Göğüs altında görülen “V” biçimli katlanmalar, kuşağın alt bölümünde de belli bir oranda devam eder. Ancak bu göğüs altında daha belirgin haldedir. Kuşak altında ise derin kanallı, keskin hatlarla işlenmiş, hareketsiz bir görünümle dikey elbise kıvrımları göze çarpar³¹⁷.

6.13. Tralleis

Tralleis, Aydın dağlarının kuzey yamaçlarındaki bir platoda kurulmuştur. Kentin doğu kesiminde Denizli, batısında Ege Denizi, kuzey kesiminde İzmir ve Manisa, güneyinde ise Muğla illeri yer almaktadır³¹⁸.

Tralleis’ten ele geçen bir Athena figürini 13,7 cm yüksekliğinde, 5.4 cm genişliğindedir (Resim 29). Başındaki miğferin altında küçük yüzünü çevreleyen saç bukleleri yüzeysel bir şekilde işlenmiştir. Bu nedenle yüzünde herhangi bir detay kalmamıştır. Kısa boyunlu, dar omuzlu Tanrıça’nın göğüsleri üzerinde giysi kıvrımları görülmektedir. Göğsünün altında büyük bir parçası eksik olan eserin yüzeysel giysi kıvrımlarıyla sarılmış sol elini görebildiğimiz küçük bir parça, iki parçası yapıştırılmış bombeli bir kalkan ve yüksek dikdörtgen kaide üzerinde etekleri görülen eser parçalar

³¹⁵ Söğüt, 2013, 605

³¹⁶ Sina, 2002, s. 63

³¹⁷ Adıgüzel, 2013, s.17

³¹⁸ Uğur, 2003, 42

halindedir. Kaideye eteğin kenarlara sıfır olması ve elinin duruşundan dolayı kalkanı kaide üzerinde, yanında değil de elinde tuttuğu anlaşılmaktadır³¹⁹.

Tralleis’de, mermer malzemeli kolosal boyutta bir Athena başı ele geçmiştir (Resim 30). Yüksekliği 57 cm olan Athena başı Aydın Müzesi’nde bulunmaktadır. Tanrıçanın başında yer alan miğferi attik formda olup başın tamamını sarar. Miğfer siperliği ise 9 cm genişliğinde ve yanlarda disk formundadır. Üzeri ranke ile bezenmiş alçak kabartma şeklindedir. Siperlik, her iki taraftan disk biçiminde başlayarak alna doğru nispeten düz bir hat olarak devam eder ve başın tam ortasına gelen noktada sivri bir form kazanır. Çerçeve ise siperliği bombeli bir biçimde sınırlar³²⁰.

Tralleis antik kenti heykeltıraşlık eseri buluntusu Attika formu miğferli Athena başı dışında, yine Tralleis’de bulunan bir diğer eser mermerden yapılmış ayakta, peplos ve himation giyimli Athena heykeline ait alt gövde parçasıdır. K.49 numarası ile tanımlanmış heykelin yüksekliği 11,5 cm, genişliği ise 5 cm olup, bel kısmı kalın ve güçlü bir duruş sergilerken, sol bacakta hareket gözlemlenmektedir (Resim 31). Peplosu sağ bacdaktan sıyrılmış hareketli görünüyor olup, taşıyıcı sol bacak üzerinde kıvrımlı bir duruş sergiler. Arka yüzü işlenmemiş bırakılan heykelin üst gövdesi kırık ve eksiktir³²¹.

MÖ. 2. yüzyıla ait bir sikkenin arka yüzünde “TRAA” kırıklı lejantı ile beraber Tanrıça Athena yer almaktadır. Tanrıça karşımıza koruyucu rolüyle çıkmaktadır. İmparatorluk döneminde genellikle tanınmış nitelikleriyle yani savaşçı ve kentlerin koruyucusu rolü ile tapınım görmüştür. Bu dönem içerisinde tarihlenen diğer tanrı Helios idi³²².

³¹⁹ Laumonier, 1956, Pl. 29, 282, 283, 285

³²⁰ Adıgüzel, 2013, 20

³²¹ Kapuci, 2021, 117

³²² Üreten, 2015, 357

7. SONUÇ

Bugünkü Türkiye'nin güneybatısında yer alan Karia bölgesi, coğrafyası, tarihi, Karia kültürü ve sosyal yapıları ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölge olmasından dolayı gezginlerin ve araştırmacıların ilgilendiği bir yer olmuştur. Bölge, ılıman iklim özellikleri, doğal limanları, zengin yeraltı ve yerüstü maden kaynakları, doğal güzellikleri ve dini yapısı nedeniyle Antik Çağ'dan günümüze yoğun yerleşim görmüş bir yerdir.

Karia coğrafi bölgesi Anadolu'nun önemli bir bölümü olarak tarih boyunca çeşitli uygarlıklar tarafından etkilenmiştir. Deniz yollarının uğrak noktası olması, kültürel ve coğrafi anlamda zenginliği bu etkileşimi arttırmıştır. MÖ. 5. Yüzyıldan itibaren bölgede etkisi artan Yunan kültürü, Karia'da Yunan tanrılarına olan ilgiyi de arttırmış ve Yunan tanrılarına tapınma önemli bir yer edinmiştir³²³.

Karia coğrafi bölgesinde bulunan Alabanda, Alinda, Antiokheia ad Meandrum, Aphrodisias, Euromos, Halikarnassos, Harpasa, Herakleia, Hydissos, Knidos, Pedasa, Stratonikeia ve Tralleis'de Athena kültünün varlığı tespit edilmiştir. Kült çalışmalarına doğrudan veri sunan yazıt, plastik eser, adak objeleri ve sikkeler gibi arkeolojik bulgular ile tapınak ve kutsal alan bulguları çalışmada yer almıştır. Bölgenin dini hayatının aydınlatılabilmesi yönüyle, ekonomik ve siyasi açıdan olduğu kadar dini hususlarda da faydalanılan önemli kaynak sikkeler olmuştur.

Athena, Karia'da zekâ strateji, ilham ve barış tanrıçası olarak kabul edilmiş olup kutsal alanlarda ve tapınaklarda sunulan adaklar ve gerçekleştirilen ritüeller, tanrıçadan zekâ strateji, güvenlik, akıl ve barış gibi çeşitli nimetler dilenmek için yapılmıştır. Bu nedenle, tanrıça adına birçok tapınak ve kutsal alan inşa edilmiştir. Örneğin, Labranda³²⁴, Mylasa³²⁵, Halikarnassos ve Knidos'ta³²⁶ Athena'ya ait tapınaklar olduğu bilinmektedir. Bu tapınaklar, antik Yunan dininin ve mimarisinin önemli örnekleri olup, kalıntıları, antik Yunan dünyası hakkında bilgi edinmek için değerli bir kaynak olmaya devam etmektedir.

Halikarnassos şehrinin akropolünde bulunan Athena tapınağı İonia tarzında inşa edilmiş görkemli bir yapıdır. MÖ. 4. yüzyılda inşa edilen tapınak, naos, pronaos ve opistodomos olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Tapınağın cellasında Athena'nın

³²³ Durna, 2002, 12.

³²⁴ Henry, 2010a, s. 79.

³²⁵ Bulut, 2019, s. 17.

³²⁶ Özgan, 1999, s. 30.

bir heykeli bulunmaktaydı. Tapınak, Halikarnassos şehrinin en önemli dini yapılarından biriydi ve şehrin zenginliğini ve gücünü simgelemiştir³²⁷.

Athena'ya adanmış başka birçok tapınak ve kutsal alan da bulunmaktadır. Bu tapınaklardan bazıları Atina'daki Parthenon, Lindos'taki Athena Lindia Tapınağı ve Marmaris'teki Athena Suda Tapınağı'dır³²⁸. Athena tapınakları genellikle akropolislerin tepelerinde veya önemli şehirlerin merkezlerinde yer almıştır. Athena tapınakları, dini törenler, festivaller ve siyasi toplantılar için kullanılmıştır³²⁹.

Antik Yunan dini ve kültürü, tanrıların ve tanrıçaların onuruna düzenlenen çeşitli şenlikler ve bayramlarla doludur. Bu kutlamalar, sadece dini inançları ifade etmenin bir yolu değil, aynı zamanda toplumun bir araya gelmesi, siyasi ve sosyal bağları güçlendirmesi ve ortak bir kimlik duygusu yaratması için de önemli bir araç olmuştur. Athena onuruna birçok bayram düzenlenmiştir³³⁰. Panathenaia, her yıl Atina'da düzenlenen ve Athena'nın doğum gününü kutlayan büyük bir şenlikti. Bu bayram, MÖ.6. yüzyıldan itibaren en az 1000 yıl boyunca kutlanmış ve Antik Yunan'ın en önemli dini ve kültürel olaylarından biri haline gelmiştir. Panathenaia, sadece dini bir kutlama değil, aynı zamanda Atina'nın siyasi ve askeri gücünü de gösteren bir araç olmuştur. Bayramın en önemli unsurları şunlardır:

- Peplos geçit töreni, her dört yılda bir düzenlenen ve Athena'ya adanmış devasa bir peplos (kumaş) sunumunu içeriyordu. Peplos, şehrin en yetenekli bakireleri tarafından dokunmak için aylar öncesinden hazırlanırdı ve tören sırasında şehrin sokaklarında taşınırdı.
- Atletik yarışmalar, Panathenaia, Antik Yunan'daki en prestijli atletik yarışmalardan bazılarını da içerirdi. Bu yarışmalar, sadece fiziksel beceriyi değil, aynı zamanda erdem ve cesareti de kutlardı.
- Kültürel etkinlikler, bayram sırasında tiyatro oyunları, müzik ve dans gösterileri gibi çeşitli kültürel etkinlikler de düzenlenmiştir³³¹.

Bayram, şehrin farklı sınıflarını ve statülerini bir araya getirerek ortak bir kimlik duygusu yaratmaya yardımcı olmuştur³³².

³²⁷ Carstens, 2010, s. 332.

³²⁸ LaBuff, 2016, s. 26.

³²⁹ Diler, 2007, s. 19.

³³⁰ Bölük, 2012, s. 8.

³³¹ Seyffert, 1964, s. 453.

³³² Beygüler, 2024, s.75

Athena ia, her yıl Labranda'da düzenlenen ve Athena'ya adanmış bir şenlikti³³³. Panathenaia'ya kıyasla daha az bilinen bu bayram, MÖ. 4. yüzyıldan itibaren Helenistik dönem boyunca kutlanmıştır. Athena ia'nın önemli unsurları şunlardır³³⁴:

- Atletik yarışmalar, Panathenaia'da olduğu gibi, Athena ia da atletik yarışmalar içeriyordu. Bu yarışmalar, bölgedeki farklı şehirlerden gelen sporcuların katılımına açıktı.
- Müzik ve dans gösterileri, bayram sırasında müzik ve dans gösterileri de düzenlenmiştir. Bu gösteriler, Athena'nın onuruna ilahiler ve övgüler sunmak için bir fırsattı.
- Dini törenler, Athena ia, kurban sunma ve dua etme gibi çeşitli dini törenleri de içeriyordu. Bu törenler, tanrıçaya şükran sunmak ve ondan korunma ve nimet dilemek için bir araçtı.
- Athenaia, Panathenaia kadar büyük olmasa da, bölgedeki önemli bir dini ve kültürel olaydı. Bayram, Athena'ya olan saygıyı göstermenin yanı sıra, farklı şehirler ve halklar arasında birlik ve dayanışmayı teşvik etmeye yardımcı olmuştur.

Karia şehirlerinin genelinde, şehir tanrısının ve diğer tanrıların şenlikler, dini alaylar, özel rahipler ve tapınaklar aracılığıyla kabulü manasına gelen resmi kültler olduğu görülmektedir³³⁵. Tanrıçaya adanmış tapınaklarda, dini ritüelleri yerine getirmek ve tanrıçaya adak sunmak için görevli rahipler ve rahibeler bulunurdu. Athena tapınakları, Antik Yunan'da ve Anadolu'da sadece dini ibadet mekânları olmanın ötesinde, toplum yaşamının önemli birer merkeziydi. Rahipler, Athena tapınaklarında çeşitli dini görevlerden sorumluydular³³⁶. Bu görevlerin en önemlileri;

Tapınağa gelen adak hayvanlarını ritüelistik bir şekilde kesmek ve tanrıçaya sunmak rahiplerin asli görevleri arasındaydı. Bu kurbanlar, tanrıçaya şükran ve saygı göstermenin bir yolu olarak kabul edilirdi. Kurban kesme ritüeli, genellikle titiz bir şekilde ve belirli kurallara göre gerçekleştirilirdi. Hayvanın seçimi, kesilme şekli ve sunum biçimi gibi unsurlar, tanrıçaya duyulan saygıyı ve ona sunulan adakların önemini sembolize ederdi.

Kutsal alanın temizliği ve bakımı da rahiplerin sorumluluğundaydı. Tapınağın hem içini hem de dışını düzenli olarak temizlemek ve tanrıçaya layık bir ortam hazırlamak

³³³ Henry, 2010a, s. 80

³³⁴ Beygüler, 2024, s.76

³³⁵ Sina 2002, 301.

³³⁶ Parke, 1979, s.33.

önemliydi. Bu temizlik işlemi sadece fiziksel bir hijyen sağlamakla kalmaz, aynı zamanda tapınağın kutsallığını ve tanrıçaya olan saygıyı da temsil ederdi. Doğum, evlilik, savaş gibi önemli yaşam olaylarında gerçekleştirilen dini törenleri yönetmek ve tanrıçanın iradesini halka aktarmak da rahiplerin görevleri arasındaydı. Bu törenler, toplumda birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmeye yardımcı olurdu. Rahipler bu törenler sırasında dualar okur, ilahiler söyler ve tanrıçaya adaklar sunarlardı. Ayrıca, halka tanrıçanın iradesini ve öğretilerini aktararak dini bilginin yayılmasına katkıda bulunurlardı.

Rahipler, tapınağa gelenlere dini inançlar ve ritüeller hakkında bilgi vermekle de sorumluydular. Özellikle genç nesillere tanrıçanın öğretilerini aktararak dini geleneklerin sürdürülmesine katkıda bulunurlardı. Antik Yunan'da Athena'ya adanmış rahibeler, tanrıçaya derin bağlılıklarını sadece ibadet ve ritüellerle değil, aynı zamanda tekstil sanatları aracılığıyla da ifade ederlerdi. Dokumacılık ve örgü gibi el sanatlarıyla ürettikleri kumaşlar ve giysiler, Athena'ya sunulan adaklar arasında önemli bir yer tutardı.

Rahibelerin görevleri sadece tekstil sanatlarıyla sınırlı değildi. Tapınağın günlük işleyişine katkıda bulunarak temizlik ve düzen gibi konularda önemli bir rol üstlenirlerdi. Athena'ya ait heykeller, takılar ve diğer kutsal nesnelerin temizliği ve korunması da rahibelerin sorumluluğundaydı. Bu sayede tanrıçanın kutsal mekânının ve ona ait eşyaların saygıyla korunmasına katkıda bulunurlardı. Rahibelerin diğer önemli bir görevi de dini eğitimdi. Gelecek nesillerin yetiştirilmesine katkıda bulunarak genç kızlara Athena kültürü ve dini inançlar hakkında bilgi aktarırlardı. Bu sayede tanrıçaya olan bağlılığın ve inancın nesilden nesile aktarılmasını sağlardı³³⁷.

Athena tapınaklarında görev yapan rahipler ve rahibeler, antik Yunan toplumunda önemli bir rol oynamışlardır. Dini ritüelleri yerine getirerek, tanrıçaya adak sunarak ve kutsal mekânları koruyarak Athena'ya duyulan saygının ve inancın canlı kalmasına katkıda bulunmuşlardır. Rahiplerin kurban kesme, tapınak temizliği ve dini törenleri yönetme gibi görevleri ile rahibelerin dokumacılık ve örgü gibi el sanatları ile uğraşarak tanrıçaya adak sunmaları, Athena tapınaklarının işleyişi ve antik Yunan dininin devamlılığı açısından hayati önem taşıyordu³³⁸.

Karia bölgesinde birçok kentte Athena kültürünün varlığı bilinmekle birlikte tanrıça farklı sıfatlarla da anılır. Bu sıfatlar, Athena'nın Karia'daki rollerini ve işlevlerini, ayrıca bölge halkının inanç ve algılarını yansıtmaktadır.

³³⁷ Şahin, 2001, s.12.

³³⁸ Beygüler, 2024, s.77

Polias: Bu sıfat, Athena'yı şehrin koruyucu tanrıçası olarak nitelendirir. Karia'daki birçok kentte Athena Polias'a adanmış tapınaklar bulunmuştur. Bu tapınaklar, kentin güvenliğini ve refahını korumakla görevli olarak görülmüştür.

Promachos: Öncü anlamına gelen Promachos sıfatı, Athena'yı savaşta ön saflarda yer alan ve kahramanlara rehberlik eden bir tanrıça olarak tasvir eder. Karia'daki bazı arkeolojik buluntu obje ve heykelciklerde Athena'nın bu sıfatla özdeşleşen bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir.

Ergane: El sanatları ve dokumacılık tanrıçası olarak Athena Ergane, Karia'daki zanaatkarlar ve sanatçılar tarafından saygı görmekteydi. Bu sıfat, Athena'nın sadece savaşçı bir tanrıça değil, aynı zamanda barışçıl uğraşları da destekleyen bir tanrıça olduğunu gösterir³³⁹.

Hygieia: Sağlık tanrıçası Hygieia ile özdeşleştirilen Athena, Karia'daki insanların bedensel ve ruhsal sağlıklarını korumakla da ilişkilendirilmiştir. Bu sıfat, Athena'nın geniş etki alanına ve insanların yaşamlarının her alanında önemli bir rol oynadığına dair bir inancı yansıtır³⁴⁰.

Pallas: Bilgelik tanrıçası olarak Athena Pallas, Karia'daki bilginlerin ve aydınların da saygısını kazanmıştır. Bu sıfat, Athena'nın sadece savaşta becerileriyle değil, aynı zamanda zekâsı ve bilgeliğiyle de öne çıkan bir tanrıça olduğunu gösterir.

Antik Yunan mitolojisinde Zeus, bilgelik ve hikmet tanrıçası Metis ile evliydi. Bir kehanete göre, Metis'in doğuracağı erkek çocuğun Zeus'u tahttan indireceği söylenirdi. Bu kehanetten korkan Zeus, kendi tahtını sarsabilecek, kendisinden güçlü bir çocuk doğacağı endişesiyle Metis'i yutmuştur ve zamanla dayanılmaz baş ağrıları çekmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Zeus'un isteği ile Hephaistos bir balyoz ile Zeus'un kafasını yarar. Antikçağ yazarlarının da anlatımlarında yer alan bumucizevî doğumla Athena, baştan ayağa zırhlı ve silah kuşanmış halde, naralar atarak babası Zeus'un kafasından doğar (Resim 32).

Diğer bir versiyonda, Athena, Girit'te bir gölün kenarında doğar ve yetişkin bir kadın olarak dünyaya gelir. Her iki versiyonda da, Athena Zeus'un en sevdiği kızı ve en güvendiği danışmanı olarak tasvir edilir. Bilgeliği, cesareti ve adil tavrıyla tanınan tanrıça, aynı zamanda Atina şehrinin de koruyucusudur. Bütün Olympos tanrıalarının toplandığı ve Atina şehrinin hâkiminin kim olacağı ile ilgili bir yarışmada Poseidon ile mücadele ederek şehri kazanır ve kendisinin ürettiği zeytin ağacını Atina'ya hediye ederek şehrin refahını

³³⁹ Villing, 1994, s.148.

³⁴⁰ DiVita, 1952, s.30.

sağlar (Resim 33). Athena'nın doğumu, bilgeliğin ve aklın zaferini temsil eder. Aynı zamanda Zeus'un mutlak gücünü ve kaderin kaçınılmazlığını da vurgular.

Athena'nın Karia'ya gelişi, Yunan mitolojisinde önemli bir olaydır. Athena, Karia'da barışı ve refahı sağladı. Bölgeyi bilgeliği ile yönetti ve insanlara sanat ve zanaat öğretti. Athena'nın gelişi, Karia için altın bir çağ başlattı. Athena'nın Karia'ya gelişi, bilgi ve bilgeliğin gücünün bir sembolüdür. Mit, Athena'nın insanlara yardım etme ve dünyayı daha iyi bir yer haline getirme arzusunu da gösterir. Athena'nın gelişinin, bölge için altın bir çağ başlattığı ve Karia'yı sanat ve zanaatın merkezi haline getirdiği bilinir. Ayrıca, bize yardımsever ve dünyayı daha iyi bir yer haline getirmeye çalışan liderlerin önemini de gösterir.

Beşparmak Dağları üzerinde bulunmuş Latmos kaya resimleri, Karia bölgesinin Prehistorik ve Neolitik dönemlerine dair bilgiler verir. MÖ. 10.000 ile MÖ. 5000 yılları arasına tarihlenen resimlerin bulunduğu yerler ve mağaraların kült alanı oldukları anlaşılmıştır.

Karia'da tanrıça kültünün kökenleri, MÖ. 2. binyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, bereket ve doğurganlıkla ilişkilendirilen ana tanrıçalar öne çıkmıştır. Bu tanrıçaların figürleri, genellikle toprak kaplar ve heykelcikler üzerinde tasvir edilmiştir. Karia kıyı şehirleri Antik Çağ'da, Helenistik dönemde yoğun iskân görüp etkileşim yaşadığı için zengin ve yeni şehirler ortaya çıkmıştır. Bu durumda Anadolu tanrılarının eski önem ve değerlerini kaybetmiş olmaları muhtemeldir. Sinuri, Gerga ve Konebos dışında yerel özelliklerini koruyup bozulmadan kalabilmiş bir Karia tanrısını tanımlayabilmek güçtür³⁴¹.

Zamanla, Karia'daki tanrıça kültü daha karmaşık hale gelmiştir. MÖ. 1. binyılda, Yunanistan'dan gelen etkilerle birlikte, Athena gibi yeni tanrıçalar da bölgedeki panteona dâhil olmuştur. Tanrıçanın, Homeros'da pallas (bakire) sıfatıyla anılması erken dönemlerde, Athena'nın ana tanrıçalara ait bir bereket kültüyle beraber tapınımı olduğuna işaret olabilir³⁴². Karia'da önemli bir tapınım gören tanrıça Anadolu'ya yakın özelliklerle, Karia kimliğinin önemli bir parçası haline gelmiş ve Athena figürü, bölgedeki sikkeler ve diğer sanat eserlerinde sıklıkla tasvir edilmiştir (Resim34).

Karia, Helen öncesi dönemlere ait yerel tapınım özelliklerini kısmen ve saf şekilde koruyan bir bölge olup, gerek dini hayatın, gerekse ekonomik ve siyasi durumun aydınlatılabilmesi yönüyle de sikkelerin varlığı büyük önem taşımıştır. Karia kentlerinden

³⁴¹ Sina, 2002, s.303

³⁴² Arslanlar,2017,s.162

Attuda pantheonunda tanrıçanın en çok bilinen atribütleriyle varlığı sikkelerde görülmüş; tanrıça, miğfer, aegis, kalkan ve mızrağı ile betimlenmiş ve kent hayatında yer almıştır. Nysa- Akharaka ve Trapezopolis'te nümizmatik veriler tanrıçanın varlığına işaret etmektedir. Yine bir Karia kenti olan Tabai kentinde koruyucu tanrıça karakteri ile, Sebastopolis ve Hyllarima da sikkelerde yer almıştır. Birçok kentte olduğu üzere Kaunos'ta da kentin koruyucu tanrıçası işlevinde sikkelerde betimlenmiştir. Neapolis ve Trapezopolis kentlerinde sikke üzerinde, Theangela-Syangela kentinde ise epigrafik veriler ışığında tanrıçanın varlığı tespit edilebilmiştir. Yapılan kazılar sırasında bulunan Arkaik dönem küçük Yunan heykelleri, burada bir Athena kutsal alanı varlığını ortaya koymaktadır³⁴³.

Athena kültürü, yalnızca şehirlerin savunulması ile ilgili sembollerle açıklamak doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte pek çok şehirdeki imgesi bu doğrultudadır. Artemis vahşi doğa, Demeter tarım ve Hekate'nin de büyücülükle anılmasında olduğu üzere Athena'da şehir yaşamıyla ilgili birçok şeye hükmetmektedir³⁴⁴. Savaşçı özelliği ile şehirleri koruyarak meslek sahibi kimselere yardımcı olmaktadır³⁴⁵.

Arkeolojik bulgular, örneğin Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis antik kentlerinden ele geçmiş Athena heykelcikleri Karia dini yaşamında tanrıçanın önemli bir yer edindiğini gösterir (Resim 35).

Hydai kentinde Athena ve Apollon'a "*Atadan Kalma Tanrı'lar*" olarak tapınılması, Athena'ya tanrıça olarak saygı duyulduğunun açık bir göstergesidir. Amyzon ve Alabanda'daki kutsal alanlar, asyia hakkına sahip olmalarıyla öne çıkmaktadır. Bu hak, kutsal alan topraklarının koruma altında olduğunu ve dokunulmaz olduğunu gösterir³⁴⁶. Karia bölgesinde Athena kültürü, arkeolojik ve metinsel bulgular ışığında geniş bir yelpazede incelenebilmektedir. Bölgedeki tapınaklar, kutsal alanlar (Resim 36) ve kült uygulamaları, Athena'nın Karia panteonundaki önemini ve yerel inançlarla olan ilişkisini açıkça göstermektedir. Athena'nın koruyucu, eğitici, verimli ve üretken gibi sıfatları, onu anatanrıça figürünün bir uzantısı olarak nitelendirmemize imkân verir.

Tanrıçayı, sadece siyasal bir kimliğe indirgemek ve kültürü, yalnızca kentlerin savunulmasına dönük imgelerle açıklamaya kalkışmak doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte bu yönü ön plana çıkmış ve birçok kentteki imgesi bu yönde gelişmiştir³⁴⁷.

³⁴³ Sina, 2002, 134, 156, 295.

³⁴⁴ Howatson, 2013, s.105

³⁴⁵ Larson, 2007, s.41

³⁴⁶ Yüksel, 2001, s. 6.

³⁴⁷ Arslanlar, 2017, s.208

Athena Pergaia, karmaşık kökenleri, geniş kült alanı ve Lykia bölgesindeki kutsal üçlüdeki yeri ile Anadolu dinleri tarihinin önemli figürlerinden biridir³⁴⁸. Bu tanrıça, Perge şehrinin ve Pamphylia bölgesinin kültürel kimliğinde önemli bir rol oynamıştır. Karia'da Athena'nın önemli bir tanrıça olduğu ve birçok kentte tapınım gördüğü bilinmektedir. Athena, Lykia'nın Araksa kentinde Apollon ile aynı kutsal alanda tapınım görmüştür³⁴⁹. Ayrıca, Athena'nın Arykanda'da Kombike ve Tharsenike, Myra'da Eleuthera, Olympos'da Kitaneurissa, Sidyma'da Sidymike ve Tlos'da Kombike gibi epithetler ile anıldığı da bilinmektedir. Bu epithetlerin her biri, Athena'nın farklı yönlerini ve yerel bağlarını yansıtmaktadır.

Arkeolojik verilerin sınırlı olması nedeniyle, Kilikia, Mysia, Troas, Frigya, Aeolia, Bithynia ve Thrakia bölgelerinde Athena kültüne dair tam bir kavrayışa sahip değiliz. Buna rağmen, mevcut bulgular, tanrıçanın bu bölgelerde önemli bir yere sahip olduğunu ve farklı sıfatlarla ve farklı bağlamlarda tapınıldığını göstermektedir. Athena'nın görünen bir tanrıça olarak algılanması ve epifaniler yoluyla kendini insanlara göstermesi inancı, bu bölgelerdeki Athena kültünün önemli bir özelliğidir.

Karia'da yaygın olarak tapınım görmüş olan Athena, hem dini hem de kültürel bir biçim olarak halkın hayatında önemli bir yer edinmiştir. Tanrıçanın, şehirleri koruyucu özelliği, savaş stratejilerini öğreten ve sanatı teşvik eden sembolleri Karia toplumunda ve kültüründe etkili olmuştur. Savaşçı karakterleri olan Karialılar, maden işleme tekniği ve silah yapımının yanı sıra gümüş işçiliği ve çeşitli el sanatlarında da çok becerikliydiler. Bu durum onların Athena kültü ile özdeşleşmiş olduklarını gösterir. Savaşçı yönleri ön planda olan Karialılar, zaman zaman başka devletlerin ordularında paralı asker olarak çalışmışlardır. Savaş kalkanlarına ilk defa kulp yapan, sorguçlu miğfer giyen, omuza asılabilen tutamaklı kalkanlar yapan ve bunların dışını şekiller ve resimlerle işleyen ilk insanlar Karialılar'dı.

Karia Bölgesinde Athena kültü, sadece dini bir inanış olarak değil, bölgenin toplumsal ve kültürel değişiminin de bir sonucudur. Karialıların Yunan kültürünü benimsemeleri ve Athena'yı kendi kültürel ve dini yapılarına uyarlamaları, bölgedeki Yunan etkileri ile yerel geleneklerin birleşerek, kültürel bir sentez meydana getirmesini sağlamış ve Artemis, Apollon, Zeus ve Demeter gibi tanrılar da Anadolu'da tapınım görmeye başlamıştır. Athena, zekâ, sanat, strateji, barış ve ilham tanrıçası olmasının yanı

³⁴⁸ Serdaroğlu, 2004, s. 20

³⁴⁹ Serdaroğlu, 2004, s. 21

sıra zanaatkârların ve el sanatlarının da koruyucusu olarak, Karia halkının kültürel, sanatsal ve toplumsal ilerlemelerine de katkıda bulunmuştur.

Tanrıçanın yazıtlarda ve sikkelerde sıklıkla tasvir edilmesi Athena'nın Yunan kültürü ve kimliğindeki önemini vurgulamaktadır. Mitleri ve sembolleri, antik Yunan değerlerini ve inançlarını yansıtarak günümüzde de ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

8. KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Apollodorus. *The Library*. Çev. Frazer, James Gregor. TheLoebClassical Library, Harvard University Press, Londra, 1979.

Diodoros, S. *Diodorus of Sicily in Twelve Volumeswith an English translationby C.H. Oldfather. C: 4-8*. Cambridge, Mass. Harvard University Press; London: William, 1989.

Herodotos. *Herodot Tarihi*. Çev. Ökmen, Müntekim / Erhat, Azra. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1983.

Hesiodos. *İşler Günler ve Tanrıların Doğuşu*. Çev. Furkan Akderin. Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Homeros. *Odyseia*. Çev. Erhat, Azra / A. Kadir. İstanbul, 1984.

Homeros. *İlyada*. Çev. Erhat, Azra / A. Kadir. İstanbul, 1997.

Ksenophon. *Hellenica (Yunan Tarihi) I-III*. Çev. Suat Sinanoğlu. TTK Yayınları, Ankara, 1963.

Ovidius, *Heroides*, (Çev. Nilüfer Akçay). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2011.

Pausanias. *Descriptions of Greece*. (Çev. Jones, William Henry Samuel). Cambridge, 1992.

Strabon. *Geographica*. Warmington, EricHerbert (Editor). London, 1952.

Modern Kaynaklar

Adıgüzel, G. (2013). *Karia Bölgesi Buluntusu Athena Yontuları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Muğla.

Agizza, R. (2001). *Antik Yunan'da Mitoloji Masallar ve Söylenceler*, Çev. İlkelen, Zühre, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Akurgal, E. (1961). *Die Kunst Anatoliens*. Phoenix Yayınevi, Ankara.

Akurgal, E. (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları*, Nadir Kitap, İstanbul.

Albayrak, Y. (2008). *Anadolu'da Artemis Kültü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Alış, B. (2019). *Halikarnassos Tarihi ve Sikkeleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arsılanlar, A. (2017). *Karia Bölgesinin Arkaik ve Klasik Dönemlerinde Ana Tanrıça Kültürleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Ateşlier, S. (2012). “Alabanda, Karia'nın Mimarlar Kenti”, *Aydın Kültür ve Turizm Dergisi* 4: 78-84.

Avcı, A. E. (2022). *Karia Bölgesi Helenistik Dönem Mezarları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Aytaçlar, M. N. ve Erdoğan, A. (2015). “Milas TKİ Kazıları Işıkdere Oda Mezarı”, *Arkeoloji Dergisi*, S: 20: 1-20.

Balamir, Ö. (2010). *Yeni Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında Karia Bölgesi Tarihi Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Baldoni, D.-Franco, C.-Manara, M.-Belli, P. ve Berti, F. (2004). *Karia'da Bir Liman Kenti: Iasos*, İstanbul. Çev. Ergin Gürkan, (2004). *Carian Iasos (Homer Archaeological Guides)* – Softcover, Homer Yayınları, İstanbul.

Baran, A. (2014). “A Monumental Tomb Complex from Thera in Karia”, *Labrys: Studies Presented to Pontus Hellstrom*, (Ed.). Karlsson, Lars / Carlsson, Susanne / Kullberg, Jesper Bild (387-403), Uppsala.

Baydan, C. (2019). *Karia Bölgesi'nde Antik Çağ Batıklarında Bulunan Çatı Kiremitleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Baykan, D. (2002). *Assos Athena Tapınağı Heykeltıraşlık Eserleri ve Bölgesel Mitolojiyle Bağlantıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

- Bean, G. E. (2000). *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*, Arion Yayınları, İstanbul.
- Bell, C. (1997). *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford University Press.
- Berens, E. M. (2007). *Myths and Legends of Ancient Greece and Rome*, New York.
- Berens, E. M. (2016). *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, Çev. N. Benzergil, Atlantis Yayınevi, İzmir.
- Beygüler, D. (2024). *Smryna'da Athena Kültü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Birsel, İ. (2015a). *Karia Bölgesi Klasik Dönem Öncesi Mezar Mimarisi ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Birsel, İ. (2015b). *Karia Mezar Mimarisi Klasik Dönem Öncesi*, Sergi Yayınevi, İzmir.
- BMC Caria (1897). British Museum Catalogues of Greek Coins, Caria.
- Boardmann, J. (2002). *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*, Ed. Griffin, Jasper / Murray, Oswyn, Oxford University Press.
- Bournias, C. L. (2015). *A New Ionian Kauros Terracotta Figurine from the Temple of "Athena at Karthaia" (Keos Island)*, Ed. Muller, Arthur ve Laflı, Ergün (2015) *Figurines de Terre Cuite En Méditerranée Grecque Et Romaine Terracotta Figurines In The Greek and Roman Mediterranean Vol: 2 Iconographie et contextes (25-32)*, Presses Universitaires du Septentrion.
- Bozkurt, E. ve Satır, M. (2000). "The Southern Menderes Massif (western Turkey): Geochronology and Exhumation History". *Geology Journal*, S: 35: 285-296.
- Bölük, O. (2012). *Helenistik Dönem Tarihi (M.Ö. 334-167)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Bruns Özgan, C. (2010). *Aphroditenaus Knidos: In: Hellenistic Karia: Proceedings of the First International Conference on Hellenistic Karia: (2006)*. Ed. Bremen, Van Riet/Carbon, Jan Mathieu (527-576.) Oxford, Bordeaux.

Bulut, G. (2019). *Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Mylasa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Bulut, H. (2018). *Pedasa Athena kutsal alanı Arkaik Dönem fayans adak sunuları*. TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, 22:119-143.

Büyüközer Gider, Z. (2013). *Karia Bölgesi DorMimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya.

Can, Ş. (2016). *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Neşriyat. İstanbul.

Can, Ş. (2020). *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Neşriyat. İstanbul.

Carstens, A. M. (2002). “Tomb Cult on The Halikarnassos Peninsula”, *American Journal of Archaeology*, C: 106, S: 3: 391.

Carstens, A. M. (2009a). *Tomb Cultand Tomb Architecture in Karia from the Late Archaicto the Hellenistic Period*, *Die Karerunddie Anderen*, Ed. Rumscheid, Frank (377-396), Bonn.

Carstens, A. M. (2009b). *Karia and the Hekatomnids: The Creation of a Dynasty*, Oxford.

Carstens, A. M. (2010). ‘The Sepulchral Landscape of the Halikarnassos Peninsula in Hellenistic Times’ *Hellenistic Karia: Proceedings of the First International Conference on Hellenistic Karia*, Oxford, 29 June-2 July 2006, Ed. Bremen, Van Riet/Carbon, Jan Mathieu (331-352.), Bordeaux.

Çakmaklı, Ö. D. (2012). *Karia Bölgesi Roma Dönemi Cam Kap Tipolojisi*, Yayınlanmamış DoktoraTezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Çekilmez, M.,Özdemir, E., Arınç, M., Toprak, G. T., Taşdelen, Y. ve Bayraktar, B. C.(2020). *Alinda Antik Kenti 2020 Yılı Kuzey Nekropolis Çalışmaları*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, No: 66.Aydın.

Cekilmez, M. ve Taşpınar Yamantürk, P. (2023). “Alinda Territoriumundan Bir grup Figürin”. *Art-Sanat*, 19:103–131.

Çelgin, G. (1986). *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Çelik, A. (2019). *Hellenistik ve Roma Dönemi HeracleaPontica Kenti ve Sikkeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

Çimen, L. (2004). *Halikarnassos Yarımadası Şehir Surları*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Dilek, İ. (2020). “Kült Kavramı ve Söz Kültü”, *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 95: 47-77.

Demir, M. (2006). “Arkaik ve Klasik Dönemde Tymnes Adlı Kariyalılar Üzerine Yeni Düşünceler”, *OLBA XIV*, C:1 S:22.

Demir, M. (2008). “Büyük İskender ve Karia”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Dergisi*, S:21, s.97-121.

Demiralp, D. (2011). “Söylenceden Düşünbilime Kıbrıs’lı Afrodite – Hesiodos’tan Proklos’a Bir Aşk ve Güzellik Tanrıçasının Öyküsü”, *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 2, S: 2, s.98-110.

Diler, A. – Özer, B. – Bulut, H. – Gümüş, Ş. – Adıgüzel, G. – Kasar, Ö. – Eryılmaz, S. ve Çur, M. (2014). “Pedasa 2011-2012”, 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 27-31 Mayıs 2013 Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Muğla 2014, 530-547.

Diler, A. (2007). *Muğla Kültür Envanteri I (Bodrum Kentsel Sit, Halikarnassos)*, Muğla Üniversitesi Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Diler, A. (2020). *Taşların Efendesi Leleg Halkının Ana Kenti Pedasa’da Geç Tunç – Erken Demir Çağı’nda Yaşam ve Ölüm*, Ed. Henry, C. Oliver / Henry, Ayşe Belgin, Kariyalılar: Denizcilerden Kuruculara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Diler, A. ve Gümüş Ş. (2010). Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Pedasa, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Milas Damlıboğaz (Hydai), Sedir Adası (Kedrai) ve Muğla (Mabolla) Kalesi Yüzey Araştırmaları 2008, AST, 27, I, 101-120.

Diler, A. vd. (2021). “Pedasa Kazı ve Araştırmaları”, *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C1 S.1, s.182-267.

DiVita, A. (1952/1954). Athena Ergane in una terracottadellaSiciliaedcultodelladea in Atene. *ASAA*, 30-32, 30-32.

Doksanaltı, E. M. (2007). “Knidos- Kap Krio Yerleşim Alanı”, *İDOL*, 33: 8-17.

Dugas, C. (1921). “CommentPouvons-NousReprésenter Le Sanctuaire d’ AléaAthéna a Tégée (2) Avant Le IveSiècle?””, *Bulletin de CorrespondanceHellénique* S: 45, s.335-435.

Durna, G. E. (2002).*Antik Çağda Güney-Batı Anadolu (Karia) Bölgesi’nde Aphrodite Kültü, Aphrodite Karakterine Analitik Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış DoktoraTezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Dürüşken, Ç. (2000). *Roma’nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ekici, M. (2013).*Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina’da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış DoktoraTezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Konya

Eliade, M. (1991). *The sacredandtheprofane: Thenature of religion*. Harcourt Brace Jovanovich.

Eliade, M. (2017). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. L. A. Özcan, Alfa.

Erdoğan, B. ve Güngör, T. (2004). “The Problem of theCore–CoverBoundary of the Menderes Massifand an Emplacement Mechanism for Regionally Extensive Gneissic Granites, Western Anatolia (Turkey)”. *Turkish Journal of Earth Sciences*, 13, 15-36.

Erhat, A. (2010). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ersavaş, K. (2019). *Aydın Müzesi Örnekleri Işığında Karia Bölgesi Terrakotta Figürinleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Farnell, L. R. (1896).*Cults of the Greek States*, Oxford.

Goodlett, V. C. (1991). Rhodians cultpure work shops. *American Journal of Archaeology*, 95(4), 669-681.

Graves, R. (1966). *Larousse Encyclopedia of Mythology*, Publishedby Paul Hamlyn, London.

Graves, R. (2010). *Yunan Mitleri*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, Ankara.

Graves, R. (2012). “*Yunan Mitleri*” *Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, Ankara.

Grimal, P. (2012). *Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü*, Çev. Sevgi TAMGÜÇ, İstanbul.

Gümeli, O. (2020). *Stratonikeia ve Lagina’da Bulunan Mimari Bloklardaki Hayvan Betimlemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Denizli.

Hakman, M. (2013). “Bir Anadolu Tanrısı Olarak Zeus Tabiat İle İlişkisi Üzerine Bir Gözlem”, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C: 5, S: 1, s.1-18.

Hall, E. (2018). “Hephaestus the Hobbling Humorist: The Club-Footed God in the History of Early Greek Comedy”. *Illinois Classical Studies*, C: 43, S: 2, s.366-387.

Haussoullier, B. (1880). “Inscription D’Halicarnasse”, *BCH*, IV: 295-320.

Head, B. V. (1897). *Catalogue of the GreekCoins of Caria, Cos, Rhodes*, BMC, Vol. 19, Oxford University Press. London

Hellström, P. (2009). *Sacred Architecture and KarianIdentity*, Die Karerund die Anderen’, Ed. Frank Rumscheid, (267-290), Bonn.

Henry, O. (2010a). ‘*Karia, Kariansand Labraunda. Mylasa Labraunda/Milas Çomakdağ’ Güneybatı Ege’de Arkeoloji, Tarih ve Kırsal Mimari*, Millî Reasürans Sanat Galerisi, (69-80), İstanbul.

Henry, O. (2010b). Hekatomnos, Persian Satrap orGreekDynast? TheTomb at Berber İn: *Hellenistic Karia: Proceedings of the First International Conference on Hellenistic Karia*, Ed. Bremen, Van Riet/Carbon, Jan Mathieu (103-121.) (2006), Oxford, Bordeaux.

Henry, O. (2012). “Buildingthe Mountain, The Isolated Settlement of Karapınar in Karia”, *Stratonikeia’dan Lagina’ya, A.A. TIRPAN’a Armağan*, (Eds. B. Söğüt), 289- 302.

Henry, O. (2020). *A Short Archeological History of Labaunda. In Kariyalilar. Denizcilerden Kent Kuruculara: The Carians. From Seafarersto City Builders.* 96-115.

Herzog, R. (1928). *Heilige Gesetze von Kos*, Verlag: Berlin, de Gruyter

Hirschfeld, G. (1893-1916). *The Collection Ancient Greek Inscriptions in the British Museum, c. IV (Knidos, Halikarnassos and Branchidae)*, Oxford: Clarendon Press.

Hommel, P. (1959). “Die Ausgrabungen beim Athena Temple in Milet 1957”, *Istanbul Mitteilungen*, C: 9, S: 10: 1-95.

Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü* (çev. F. Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Hoover, O. D. (2012). *Handbook of Coins Of Northern and Central Anatolia: Pontos, Paphlagonia, Bithynia, Phrygia, Galatia, Lykaonia, and Kappadokia (with Kolchis and the Kimmerian Bosphoros) Fifth to First Centuries BC*, Classical Numismatic Group.

Isager, S. (1998). “The Pride of Halicarnassus. Editio Princeps of an Inscription from Salmakis”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1-23.

Işık, C. (2020). *Looking Back on 50 Years of Research at Caunus: An Ancient City of Pioneering Archaeological Discoveries In Kariyalilar. Denizcilerden Kent Kuruculara: The Carians. From Seafarersto City Builders*, 422-445.

Kapuci, U. (2021). *Aydın Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Karia Bölgesi Heykeltıraşlığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Kara, O. (2013). *Karia Bölgesi Tunç Çağı Yerleşimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya.

Kara, S. T. (2017). *Erken Demir Çağı Karia Bölgesi Nekropolisleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Kaya, E. (2009). *Eski çağda Karia Bölgesi'nde Festivaller*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Kaya, Ö. (2018). *Antik Çağ Karia Bölgesi Kaya Mezarlarında Ion ve Dor Düzeni Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Muğla.

Kerényi, C. (1958). *The Gods of the Greeks*, New York.

Kızıllı, A. (2002). *Uygurlukların Bařkenti Mylasa ve Çevresi*, Milas Belediyesi, Milas.

Konecny, A. ve Ruggendorfer, P. (2014). “Alinda in Karia: The Fortifications”, *Hesperia*, C. 83, S: 4, s.709-746.

Kozłowski, J. (2015). “Les Figurines D’hydrophores: Milieu(x) et Signification(s)”, *Figurines de Terre Cuite en Méditerranée Grecque et Romaine: 2, Iconographie et Contextes*. Ed. Arthur Muller ve Ergün Laflı. Fransa: Presses Universitaires du Septentrion, 41-48.

Köz, E. N. (2020). *Alinda Antik Kenti Yüzey Araştırmaları*, Türkiye Turizm Ansiklopedisi. <https://www.turkiyeturizmansiklopedisi.com>

Küçükören, C. C. (2005). *Ege’de Bir Anadolu Uygurluğı Karia (Karuwa/ Karka / Karkışa / Krk)*, Ekin Grubu. İstanbul.

Kürüm, N. (2006). *Helenistik Çağ Anadolu Mimarisindeki Karia Bölgesinde İon Kymationu’nun Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya.

LaBuff, J. (2016). *Polis Expansion and Elite Power in Hellenistic Karia*. Lexington Books. New York,

Lankila, T. (2009). “Aphrodite in Proclus’ Theology”, *Journal for Late Antique Religion and Culture*, S: 3, s. 21- 43.

Larson, J. (2007). *Ancient Greek Cults: A Guide*, Routledge, New York.

Laumonier, A. (1956). *Exploration Archeologique de Delos Faite par L’ecole Francaise D’Athenes- Les Figurines De Terre Cuite*, E. de Boccard, Paris.

Laumonier, A. (1958). *Les Cultes Indigènes En Carie*, Paris

Love, I. C. (1973). “Excavations at Knidos 1971”, *TAD*, C. XX 2: 97-142.

- Love, I. C. (1974). “Excavations at Knidos 1972”, *TAD*, C. XXI, 2: 85-129.
- Maiuri, A. (1921-1922). “Nuove Iscrizioni dalla Caria”, *Anmario*, c. IV-V, 487-480.
- Nollé, J. (2001). *Side im Altertum II. Geschichte und Zeugnisse*, Rudolf Habelt Yayınevi, Bonn.
- Nováková, L. (2016). *Tombs and Burial Customs in the Hellenistic Karia*, Bonn.
- Ogden, D. (2007). *A Companion to Greek Religion*, Oxford, Blackwell Publishing Ltd.
- Öncü, E. (2018). “M.Ö. 4. Yüzyıl Karia İmar Programında Mimarlar Ve Mimari Atölyeler”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C:8, S:3, s.663-676.
- Özgan, R. (1999). *Die Sculpture Von Stratonikeia*, Bonn, Asia Minor Studien Band 32.
- Özgünel, C. (1979). *Karia Geometrik Seramiği I*-Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özgünel, C. (2006). *Karia Geometrik Seramiği*, İstanbul, Homer Kitabevi.
- Özkaya, V. (2001). Alinda: Antik Dokusu ve Anıtsal Gömütleriyle İç Karia Bölgesinde Bir Kent. In M. Denktaş ve Y. Özbek (Eds.), *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu armağanı: Sanat yazıları* (463–478), Kayseri.
- Öztekin, İ. E. (2023). *Kuzeybatı Karia Bölgesi Geometrik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Muğla.
- Parke, H. W. (1979). *Festivals of the Athenians*. Cornell University Press.
- Patacı, B. (2016). “Tanrılaştırma ve Şeytanlaştırma Arasında Mitolojik Bir Figür Olarak Asklepios”, *Milel ve Nihal*, S: 13, s.155-182.
- Paton, W. R. ve Myres, J. L. (1896). “Karian Sites and Inscriptions”, *JHS*, S16, s.188-271.
- Peschlow, A. (2020). *The Prehistoric Rock Paintings Of Mounts Latmus. In Kariyalılar. Denizcilerden Kent Kuruculara: The Carians. From Seafarers to City Builders*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Peters, E. F. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hünler, Hakkı), İstanbul, Paradigma Yayınları.

Pişkin, C. (2007). *Antik Çağ'da Karia Bölgesi'nde Dionysos Kültü ve Şarap Üretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Roos, P. (2013). 'Reflections on Borderand Identity' *4th Century Karia, Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids*, (VariaAnatolica XXVIII), Henry, C. Olivier (Editör), Paris, İstanbul, 9-13.

Roos, P. (2020). *Karia'nın Kayaya Oyulmuş Tapınak-Mezarları*, Henry, C. Olivier / Henry, Ayşe Belgin (Editörler), *Karialılar: Denizcilerden Kent Kuruculara İstanbul*, Yapı Kredi Yayınları.

Roscher, H. W. (1965). "Athene", *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie*, Hildesheim.

Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, (Çev. ve Haz. Kudret Emiroğlu, Koray Akten, Erdal Cengiz, Tuluğ Kenanoğlu). Ankara, İmge Yayınevi.

Ruiz, C. L. (2012). *Tanrılar Doğduklarında, Yunan Kozmogonileri ve Yakındoğu*, İstanbul, İthaki Yayınları.

Saltuk, S. (2010). *Arkeoloji Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Santini, M. (2017). *Bellerophontes, Pegasos and the Foundation of Halikarnassos*. Contributions to the Study of the Salmakis Inscription, Studi Classic Orientali, LXIII, Pisa University Press.

Sear, D. R. (1979). *Greek Coins and Their Values*, Vol. II. Asia and North Africa. London, 317-762.

Serdaroğlu, Ü. (2004). *Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı*, 1. Baskı, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Serin, U. (2013). "Karya'daki Geç Antik ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler". *METU JFA*, C:1, S:30, s. 91-211.

- Sevin, V. (2001). *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara.
- Seyffert, O. (1964). *Dictionary of Classical Antiquities*, New York.
- Sina, A. (2002). *Karia Tanrıları ve Kültleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SNG Caria (1947). *Sylloge Nummorum Graecorum* (The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Copenhagen.
- SNG Kayhan (2002). *Konuk, K. Sylloge Nummorum Graecorum*, Turkey, İstanbul.
- Söğüt, B. (2013). “Stratonikeia’da Hellenistik Dönem Öncesi”, M. Tekocak, (Ed.), K. Levent Zoroğlu’na Armağan, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 605-623.
- Söner, R. H. (2017). “Antiocheia Ad Maeandrum Antik Kenti”, *Humanitas* 5 (9): 139-153.
- Şahin, M. (1976). “Five New Inscriptions from Halicarnassus”, *ZPE*, c. 20/1: 19-23.
- Şahin, N.(2001). *Zeus’un Anadolu Kültleri*. Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), Cilt II, Ankara.
- Uğur, A. (2003). *Aydın Şehir Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Bölgesel Coğrafya) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Uncu, E. (2011). *Eski Mezopotamya ve Yunan Dünyasında Din ve Tanrıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Denizli.
- Umar, B. (1999). *Karia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,
- Uysal, H. E. (2023). *Karia Bölgesi Duvar Örgülerinde Atkı/Bağ Taşı Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya.

Üreten, H. (2015). “Tralleis: Augustus Neokrati [NEΩKOPOΣ TOY ΣEBACTOY]”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı XX: 433-390.

Villing, A. (1994). Athena als Erganeand Promachos. In *Archaic Greece: New approachesandnewevidence* (pp. 147-168). London.

Yıldız Altın, K. (2019). Kült ve kültür arasında: Yeni Bir Kült Tanımlamasına Doğru. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28): 1052-1068.

Yıldız, M. A. (2020). “Antik Yunan Mitosları: Kahraman Tanrılardan Tanrısal Kahramanlara”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 10 S: 1, s.113-127.

Yılmaz, B. (2012). *Aphrodisias Sebasteionu’na ait üç kabartma* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yüksel, A. (2001). *Antik Kaynaklarda Karia Bölgesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

9. EKLER

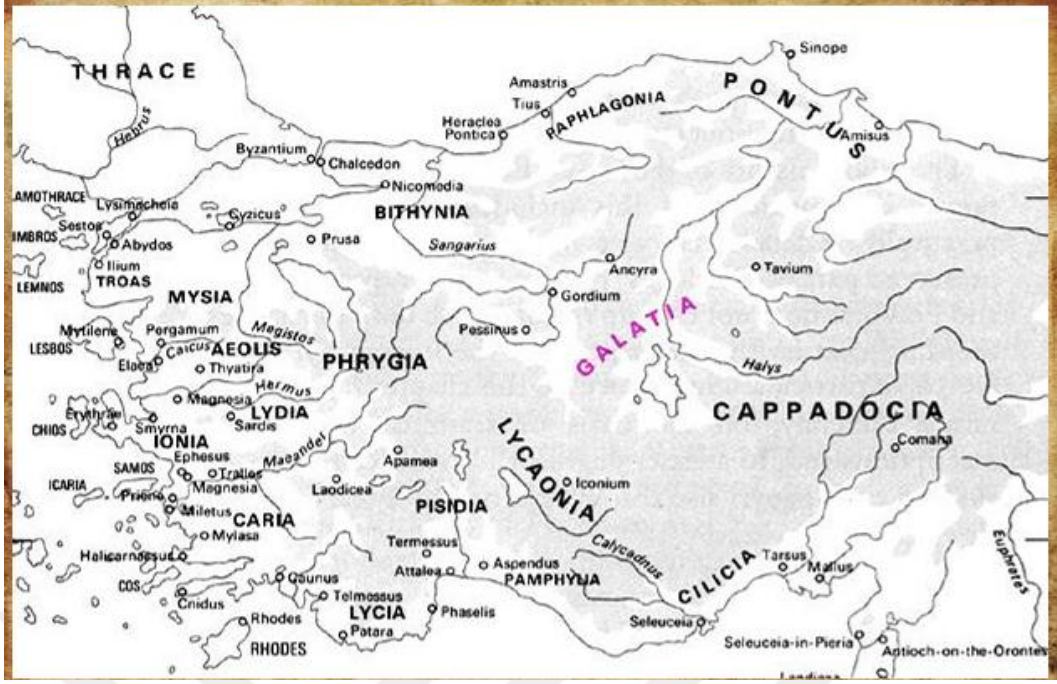
HARİTALAR

Harita 1:Karia Bölgesi(<https://www.topragizbiz.com/konular/karya.12799/>)

Harita 2: Karia Antik Kenti Bölgesi(<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kasim.oyarcin/64472/3.%20hafta.pdf>)

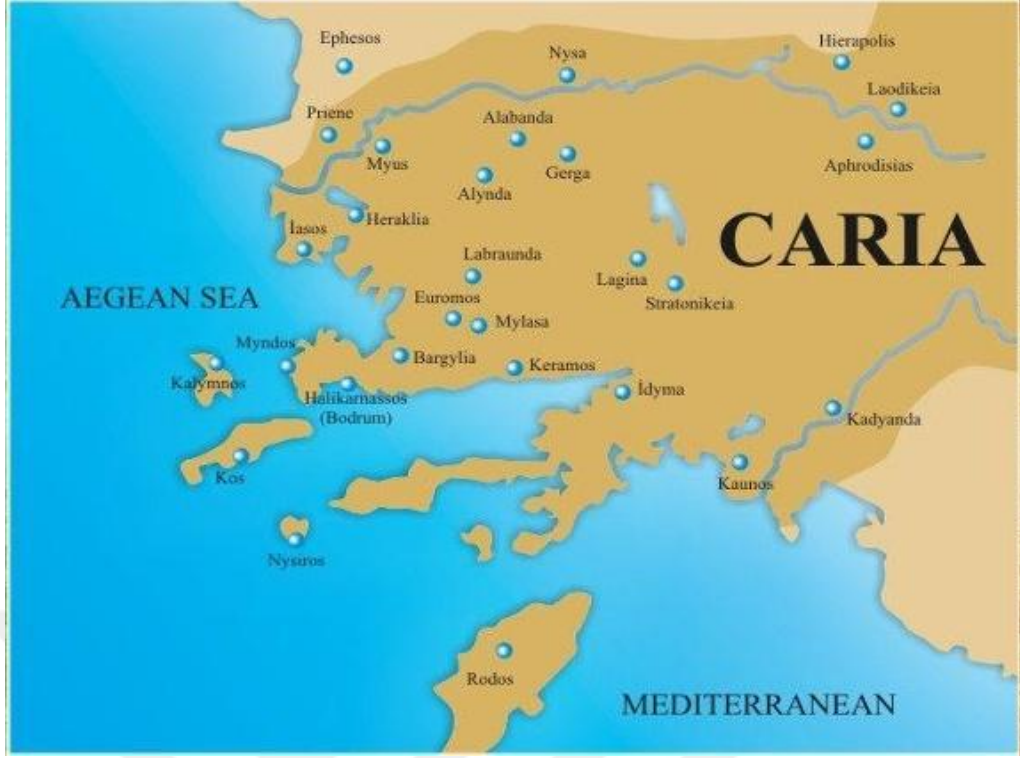
Harita 3:Karia

Bölgesi(<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kasim.oyarcin/64472/4.%20hafta.pdf>)

Harita 4: Anadolu Antik Bölgeleri

(<https://nereye.com.tr/phrygia-frigya-bolgesi-tarihi-cografyasi/>)

Harita 5:Karia Bölgesi (Çoban, 2013,s.4)(<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kasim.oyarcin/64472/3.%20hafta.pdf>)

Harita 6: Karia Bölgesi
(<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kasim.oyarcin/64472/3.%20hafta.pdf>)

RESİMLER

Resim 1: Alabanda Sikkesi (BMC Caria: no. 47-48)

Resim 2: Alabanda Sikkeleri (Akkurnaz, 2018, s. 327).

Resim 1: Alinda TK.2. Hydrophoros Figürini (Çekilmez ve Taşpınar Yamantürk, 2023, s.115.)

Resim 4: Antiocheia ad Maeandrum Athena Sikkesi (SNG Caria 1947, no. 30-31)

Resim 5: Antiokheia Sikkesi

<https://www.asiaminorcoins.com/gallery/thumbnails.php?album=195>)

Resim 6: Aphrodisias Antik Kenti Sebasteion Kutsal alanı (Yılmaz, 2012, 182).

Resim 7: Sebasteion Kutsal Alanında Bulunan Athena Parthenos Kült Heykeline Ait Kalkanın Kabartması (Yılmaz, 2012, s. 205)

Resim 8:Euromos Athena Adak Heykelciği (Adıgüzel 2013, Lev. XII-a)

Resim 9: Hellenistik Dönem Halikarnassos Sikkesi (Ekici, 2013, s. 232)

Resim 10: Halikarnassos Athena Sikkesi arka yüzünde Athena (Sear 1979, 4875)

Resim 11: Harpasa Sikkesi arka yüzünde Athena (BMC Caria 1897,no. 4)

Resim 12 : Harpasa Sikkeleri (<https://antiksikkelernumizmatik.com/konu/harpasa-antik-kenti-sikkeleri.562/>)

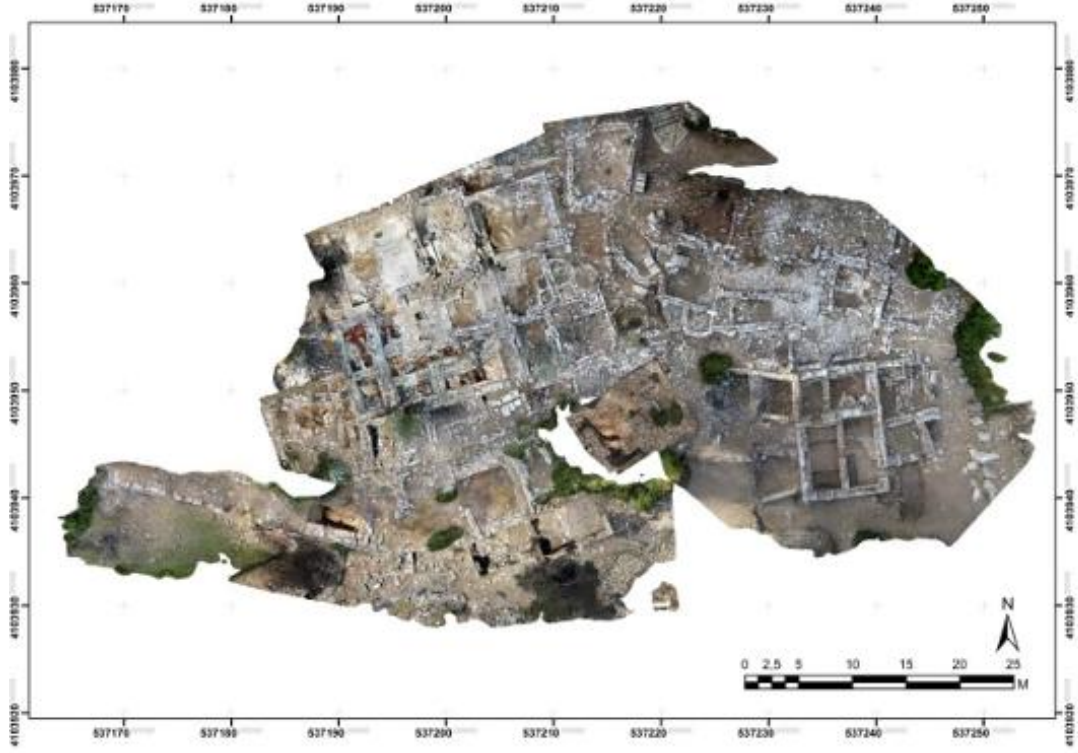
Resim 13: Herakleia'dan Athena'nın yer aldığı sikke (Hoover, 2012, s. 483)

Resim 14: Hydissos'dan Athena Sikkesi (Sear 1979: 445)

Resim 25: Pedasa Athena Heykelciği, (Adıgüzel, 2013, Lev.XIII-a.b s.61)

Resim 16: Pedesa Athena Kutsal Alanı: Genel Görünümü, (Diler, 2021, s.239).

Resim 17: Pedesa Athena Kutsal Alanı: Athena Tapınağı ve Kùlt Ocağı, (Diler, 2021, s.239).

Resim 18: Pedesa Athena Kutsal Alanı: Karakol Binası Doğu Cephesi, (Diler, 2021, s.238).

Resim 19: Akropolis: MÖ. 5. Yüzyıla Tarihlenen Adak Yazıtı (Diler, 2021, s.231).

Resim 20: Akropolis: Güney Sur Kapısı, Yeniden Kullanılmış Yazıtlı Stel (Diler, 2021, s.231).

Resim 21: Pedasa Athena Kutsal Alanı “Athen” Yazılı Adak Steli Parçası, (Adıgüzel, 2013, s.68).

Resim 22: Pedesa Athena Terasından Terrakotta Kybele Figürini. (Rumscheid, 2006, Taf. 4/1)

Resim 23: Athena Kutsal Alanı: Fayans adaklar (Diler, 2021, s.240).

Resim 24: Pedasa Athena Tapınağı- naos ve pronaos (Adıgüzel, 2013, s.68)

Resim 25: Athena Kutsal Alanı: İon Kymationu Parçası, (Diler, 2021, s.240).

Resim 26: a: Hathor betimli kemik levha b: Pedasa Athena Kutsal Alanı: Kemik kadın başı, (Diler, 2021, s.241).

Resim 27: Pedasa Athena Kutsal Alanı: a-b: Kemik Fibulalar c: Bronz Gözler, (Diler, 2021, s.241).

Resim 28: Stratonikeia Athena Heykeli, Üst ve Alt Bölüm (Adıgüzel, 2013, Lev. XI-a.b)

Resim 29: Tralleis Athena Figürini (Laumonier1956, Pl. 29, 282, 283, 285)

Resim 30: Tralleis’de Bulunan Athena Başı (Rumscheid, 2006, Taf. 46/1; Adıgüzel, 2013, Lev. XIII-a)

Resim 31: Tralleis’de Bulunan Athena Heykeli Parçası (Rumscheid, 2006, Taf. 46/1; Kapuci, 2021, 284).

Resim 32: Athena’nın Doğum Sahnesi, (LIMC II.2: 744, s.348).

Resim 33: Athena İle Poseidon Anlaşmazlığı, (Boardman, 2003, s.9).

Resim 34: Tanrıça Athena, (LIMC II.2: 725, s.182).

Resim 35: Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis Antik Kentlerinden Dört Adet Athena Heykeli ve Heykelciği
(<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-izmir-arkeoloji-muzesinin-4-ayri-athena-figurini-sergileniyor-34567/>)

Resim 36: Athena Kutsal Alanı, (Adıgüzel, 2013, s.67).